View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
brought to you by CORE

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ★ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK DESTANLARI VE MÜZİK UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seda TÜFEKÇİOĴ LU

Anabilim Dalı: TEMEL BİLİMLER

Programı: TÜRK SANAT MÜZİĴİ İ

MAYIS 2006

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ★ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK DESTANLARI VE MÜZİK UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seda TÜFEKÇİOĜLU

413021040

Tez Danışmanı: **Yrd. Doç.Dr. Recep USLU**

Jüri Üyeleri **Doç. Dr. Adnan KOÇ**

Doç. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ

MAYIS 2006

ÖNSÖZ

Bu çalışma İSTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müzikî i Ana Bilim Dalı, Türk Müzikî i Programında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Destanlar bir ulusun gelenekleri, görenekleri aksettiren, tarihinin masallaştırılmış şeklidir. Türk tarihi efsanelerden ve destanlardan meydana gelmiştir diyebiliriz. Orta Asya'da yaşamış olan Türkler arasında çok sayıda destan bulunmaktadır.

Destanları incelediğimizde müzik dini törenlerden, av eğlencelerine, savaşlardan doğum ve ad verme törenlerine kadar birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ancak destanlar ve müzik ile ilgili bir çalışma yapılmadığı gözlenmiştir.

Bu düşünce göz önüne alarak, çalışmamızda İslamiyet Öncesi ve İslamiyet Sonrası olarak sınıflandırdığımız Türk destanları ile müzik arasında ki bağlantıyı kurmaya çalıştık.

Çalışmamı hazırlama esnasında benden emeklerini esirgemeyip, yardımcı olan hocam Yrd. Doç. Dr. Recep Usluğ'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Seda TÜFEKÇİOĞLU

Mayıs 2006

ĶÇĶNDEKĶLER

ÖNSÖZé ii

KISALTMALARé iv

ÖZETé v

SUMMARYé .vi

GĶRĶķé ...1

I. BÖLÜM

TÜRK DESTANLARININ KAYNAKLARI

1. 1. Mitoloji ve Destan Tanēmēé é é é é é é é é é é é é é ..é é .é é .5

1. 2. Türk Destanlarē ve Sēnēflandērēlmasēé é é é é é é é é é é é é ..é ...5

1. 3. Ķslamiyet Öncesi Türk Destanlarēé é é é é é é é é é é é é é é 6

1.4. Ķslamiyet Sonrasē Türk Destanlarēé é é é é é é é é é é é é é é 10

1. 5. Türk Destanlarēnēn Genel Özelliklerié .é é é é é é é é 16

II. BÖLÜM

MÜZĶK UNSURLARI VE DESTANLAR

2. 1. Müzik Kelimesinin Etimolojisi ve Mitolojide Müziké é é é é é é é .18

2. 2. Türk Destanlarē ve Müzik Ķlişkisié é é é é é é é é é é é é é é 19

2. 3. Çalgēlaré é é é é é é é é é é é é é é é é ..é é é é é é é ..20

Boru, Davul/Tabl, Ķsrafil Borusu, Karnay, Kaval, Kopuz, Nakkare/ Kös, Nefir, Saz, Tanbure, Zil, Zurna/Nay/Surney/Sērnay

2. 4. Müzik Terimlerié é é é é é é é é é é é é é é é é é ..é é é é .54

Beşaret Çalmak/Beşaret Kēlmak, Ceng-i Harbi Çalmak, Çalgē Çalmak, Çan/Naküs/Veng/Vek, Islēk Çalan Ok, Kö.s-i/Kûs-ē Harbi Çalmak, Kös-i Asayiş Çalmak, Müzik Naĝmeleri, Ses, Tabl-ē Harbi/Tabl-ē Cengi Çalmak, Tabl-ē Asayiş Çalmak, Türkü/Şarkē/Gazel Söylemek, Yēr/Ir/Irçē, Zemzeme

2. 5. Destanlarda Eĝlence Anlayēşēé é é é é é é é é é é é é é é é ..81

SONUÇé 90

BĶBLĶYOGRAFYAé 93

ÖZGEÇMĶķé 97

KISALTMALAR

Ansik. : Ansiklopedisi

bk. : Bakınız

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

Dest. : Destanı

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Düz. : Düzenleyen

Edeb. : Edebiyatı

Haz. : Hazırlayan

İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi

Kült. : Kültür

Mit. : Mitolojisi

MÖ : Milattan Önce

s. : Sayfa

sy. : Sayı

vb. : Ve benzerleri

vd. : Ve diğerleri

yy. : Yüzyıl

ÖZET

Destanlar bir ulusun gelenek ve göreneklerini yansıttığından dolayı müzik sanatı da sıklıkla destanlarda karşımıza çıkmaktadır. Destan bir milletin eski zamanlarda başından geçen büyük hâdiselerin halk dilinde edebi şekil almasıdır. Destanlar babadan oğula anlatıla anlatıla geçer, farklı unsurlarla süslenir ve birçok nesillerin ortak ürünü olarak ortaya edebi bir ürün çıkar.

KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Müziği Programında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan "Türk Destanları ve Müzik Unsurları" isimli bu çalışma giriş, onu takip eden iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde mitoloji ve destan tanımı yapıldıktan sonra Türk destanları ve içerikleri hakkında bilgi verildi. Destanları İslamiyet Öncesi Türk Destanları ve İslamiyet Sonrası Türk Destanları olmak üzere iki başlık altında ele alındı ve bu destanlar hakkında genel bilgi verildi.

İkinci bölümde müzik ve mitoloji ilişkisi hakkında bilgi verildikten sonra, destanlar ve müzik arasındaki bağlantı kuruldu.

Tezin sonuç kısmında, yapılan çalışmalar doğrultusunda ortaya çıkartılan sonuçları belirtildi.

SUMMARY

Epopees reflect the tradition of a nation so we can also see music in epopees. We can see big events in epopees and these events take shape as a literary product. These events change with time and become associated product of a nation.

This work prepared in ITU Social Institute as a master program thesis. The name of our work is ñTürk Destanlarē ve Müzik Unsurlarœò consisted of two parts and result.

The first part is general definition about mithology and epopee. We searched Turkish epopees as before Islam and after Islam and we gave general information about these epopees.

After giving information about music and mythology in the second part, at the end we gave the result of this thesis.

GİRİŞ

Destanlar, bir milletin ortak ürünleri olarak ortaya çıkarlar ve nesilden nesile anlatılarak büyürler. Genellikle destanlar döneme ait bir kahraman etrafında olaylar gelişir. Olaylar içinde insanlarla birlikte hayvanlar, bitkiler, doğaüstü varlıklar da yer alır. Böylece oluşan bir destan metni milletin ortak kültürü olarak görünürler.

Genellikle destanlarla ile ilgili çalışmalar yapmış olan araştırmacılar ve edebiyatçılar tarafından destanlar şiir, roman gibi güzel sanatların bir kolu sayılır. Destanların diğer edebi ürünlerden ayırt edici özelliği, bir olaya bağlı kalınarak olağanüstü olaylarla süslenerek anlatılması, olayın geçtiği zaman diliminden çok sonralarına yazılması olarak görülür.

Kaynaklar: Türklerin Anadoluya yerleşmeden önce söylenmiş olan destanların birçoğunun yazılı metinleri mevcut değildir. Bunların anlatımdan yazıya geçirilişi belli bir süre almıştır. Bu süre zarfında anlatım değişikliğe uğrayarak yazıya geçirilmiştir. Türk destanlarına ait bazı bölümler Firdevsînin *Şehnâme*si, Reşîdüddînin *Câmiü'ât-tevârih*i, Cüveynînin *Târih-i Cihângüşâ*sı çoğunlukla Farsça ve Arapça kaynaklarda bulunmaktadır. Bunların dışında Çince, Moğolca ve Türkçe kaynaklarda da Türk destanları ile ilgili bilgilere rastlamaktayız. Türkçe kaynaklardan Kaşgarlı Mahmud'un *Divânü lügati't-Türk*ü, Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuknâme*si, Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* ve *Şecere-i Terâkime* adlı eserleri sayılabilir. Bu kaynakların dışında, Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültür Tarihine Giriş* adlı eserinde kullanılmadığı anlaşılan, Alp Manaş Destanı, Battalnâme, Dânişmendnâme, Oğuznâme, Hamzanâme, Saltuknâme, Hz. Ali Cenknâmeleri, Köroğlu Destanı metinleri XX. Yüzyılda araştırılmışlardır. Kaynak olarak kullandığımız destanlar hakkında içeriklerini ve basım yıllarını tanıtıcı bilgiler birinci bölümde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Bu çalışma yapılırken, yine yukarıda anılan Türk destanları dışında ayrı bir basım halinde ele alınmamış bazı destanlara rastlanılmıştır. Bunlardan içerisinde müzik unsurlarının geçtiği Kazak dombracıların çaldıkları en ünlü müzikli hikâyelerden biri olan "Aksak Yaban Eşeğ" adlı destan ile Bahaeddin Ögel'in *Türk Mitolojisi I* adlı çalışmasında bulunan "Islık Çalan Ok" ile ilgili bir metine yer verilmiştir.

Destanlar ve Müzik Unsurları Üzerine Yapılan Çalışmalar: Destanlar ve müzik konusunda yapılan çalışmaların var olup olmadığı araştırıldığında, Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültür Tarihine Giriş* adlı eserinin 8. ve 9. ciltlerinin bu konuda en derli toplu ve geniş bir çalışma olduğu görülmüştür. Ancak onun araştırmasında kaynakları çoğunlukla Dede Korkut Hikâyeleri'nden ve Manas destanından oluşmaktadır. Ögel'in yaptığı çalışmanın ardından yayınlanan birçok Türk destanı vardır. Yukarda adlarını andığımız yeni yayınlanan bu destanların müzik unsurları açısından ele alınması gerekliydi. Ayrıca Ögel'in çalışması bir kültür tarihçisi gözüyle destanlarda ki müziği incelemek amacını taşımış olduğu görülmektedir. Sayıları bir hayli kabarık olan bütün Türk destanlarının müzikoloji metodlarına göre incelenmesi de bir zorunluluktu. Ögel'in çalışması dışında destan ve müzik unsurları ilişkisine dikkati çeken birkaç araştırmadan da söz edilmelidir. Bu çalışmalardan biri Süleyman Şenel tarafından DİA'nın "Destan" maddesinde yer alan "Aşık Edebiyatı ve Musikisinde Destan" adlı bölümdür. Bu bölümde daha çok "Aşık musikisinde destan konusuna ayrılık verilmiş kısa bir ansiklopedi maddesidir. Recep Uslu'nun yayınlamış olduğu müzik ve mitoloji konulu bir makalesinde[1] özellikle müzik mitolojisine dikkat çekmiş olması konunun araştırılması gerektiği fikrini uyandırmıştır.

Izlenilen Metod: Türk destanlarını incelemeye başladığımızda, destanlar içerisinde müzik ve müzikle ilgili terimler olduğunu, destanların oluşum ve yazılma dönemlerinde müziğin ne kadar önemli bir yer tuttuğunu, özellikle savaşla ilgili olaylar anlatılırken birçok müzik aletinin kullanıldığı görüldü. Destanlar içerisinde müziğe bu kadar önem verilirken bu konuyla ilgili bir çalışma yapılıp yapılmadığına dair bir araştırma yapıldı. Onur Akdoğu'nun Türk Müziği Bibliyografyası'na, Salih Erganı'n Türkiye Müzik Bibliyografyası'na, YÖK'ün internet sitesindeki yapılan tez çalışmalarına baktığımızda, destanlar ve müzik arasındaki ilişkiyi kuran bir çalışmaya rastlanılmadı.

Destanın ne olduğuna bakıldığında araştırmalarda türlerine rastlanıldı. Cem Dilçin'in eserinde anlattığı gibi edebiyatta bazı olaylar destan şeklinde yazılmış olup, bu tür destanların yazarları bilinen ve mitoloji özelliği taşımayan destanlardır. Bu tür destanlar genellikle konularına göre tanımlanmıştır: Savaş destanları, felaketler ve hastalık olayları ile ilgili destanlar, eşkıya ve ünlü kişilerin serüvenlerini anlatan

[1] Uslu, Recep, "Türk Müziği Eserlerinde Mitoloji", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy.19, İstanbul 2004, s.277

destanlar, toplumsal taklama ya da elektiri niteliğinde destanlar, atasözleri destanları, hayvan destanları, yak destanları.[2] Yazarın belirttiği gibi "yazarları bilinen ve mitoloji özeliği taşımayan destanlar" dışında "yazarları bilinmeyen ve mitoloji özeliği taşımayan destanlar"dan da söz etmek mümkündür. Nitekim Recep Uslu'nun "Türk Müziği Eserlerinde Mitoloji" (*Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy.19, İstanbul 2004, s.277) başlıklı makalesinde görüleceği üzere bu tip destanlarda müzik konusunun araştırılmadığına dikkati çekmiştir. Yine Uslu'nun belirttiği gibi aslında destan ve müziği yakından ilgilendiren müzik ve mitoloji ilişkisi, sadece destanlarla sınırlı da değildir. Müzik eserlerinde de mitolojiye rastlanmaktadır. Yapılan ön çalışmalar sonusunda yukarıda adı geçen Cem Dilçin, Süleyman Şenel ve R. Uslu'nun işaret ettiği müzik ve mitoloji konusunun çok geniş olduğu, yüksek lisans süresinde bu geniş konuyu bitirmenin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenlerle Türk müziğinde mitoloji olarak başlanan tez konusu, "Türk destanları ve müzik unsurları" olarak sınırlandırılmıştır.

Mitoloji konusuyla ilgilenen Türk edebiyatçıları, Türk tarihçileri, mitologlar tarafından destanlar çeşitli açılardan ele alınmıştır. Bu nedenle bu çalışmada destanlar konusunda yapılmış olan genel değerlendirmeler göz önünde bulunduruldu. Destanları tanımlama, tanıtma, metin incelemesi ve destanları sınıflandırma çalışmaları ele alınırken yazarların kabul ettikleri genel prensipler, genel değerlendirmelerin birinci bölümde yer almasına kaçınılmazdı.

Belirlediğimiz mitolojik destanlar üzerinde çalışılırken "kelime tarama metodu" kullanıldı. Yani her destan genişliğine ve boyutuna bakılmaksızın satır satır okunup fişleri yazılarak taraması yapıldı. Daha sonra derlenen bilgi fişleri konularına göre düzenlenerek gruplandırıldı. Bir araya gelen fişler tezin planı çerçevesinde değerlendirildi.

Çalışma "Türk destanlarının kaynakları" ve "Müzik unsurları" olmak üzere iki ana bölümde toplandı. Destanların sınıflandırma çalışmaları ile ilgili bilgilere birinci bölümde yer verildi. Türk mitolojisinin temel kaynaklarından olan destanları, edebiyat tarihçilerinin görüşleri ve araştırmaları çerçevesinde tespit edildi. Destanların çoğunlukla İslamiyet Öncesi ve Sonrası olarak iki gruba ayrıldığı görüldü. Bu iki ana başlık altında destanlar ayrı ayrı tanıtılarak, üzerlerinde yapılmış çalışmalar ve

[2] Dilçin, Cem, *Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s.315-334

yayınlardan söz edildi. Birinci bölümün sonunda Türk destanlarının genel özelliklerine değinildi.

İkinci bölümde öncelikle müzik kelimesinin etimolojisi ve mitolojide geçen müzik hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, Türk destanları ve müzik ilişkisi ele alındı. Türk destanları içinde müzik unsurları çalgılar (boru, davul/tabl, israfil borusu, karnay, kaval, kopuz, nakkare/kös, nefir, saz, tanbure, zil, zurna/nay/surney/sarnay), müzik terimleri (beşaret çalmak/beşaret kılmak, ceng-i harbi çalmak, çalgıg çalmak, çan/naküs/veng/vek, eşlik çalan ok, kös-i/kûs-i harbi çalmak, kös-i asayiş çalmak, müzik nağmeleri, ses, tabl-i harbi/tabl-i cengi çalmak, tabl-i asayiş çalmak, türkü/şarkı/gazel söylemek, yır/ır/ırçı, zemzeme), destanlarda eğlence anlayışı bakılıkları altında toplandı.

I. BÖLÜM

TÜRK DESTANLARININ KAYNAKLARI

1. 1. Mitoloji ve Destan Tanımı

Ansiklopedik bilgilere göre mitoloji kelime anlamıyla mitleri inceleyen ilimdir. Mit, Yunanca ñmuthosò, ñmythosò (masal) sözünden gelmektedir, tarih öncesi çağlara ait efsane anlamındadır.[3] Şefik Can'ın *Klasik Yunan Mitolojisi* kitabına göre ñmitolojiò kelimesi, Yunanca masal, hikaye anlamına gelen ñmythosò ile söz anlamına gelen ñlogosò kelimelerinden meydana gelmiştir. Mitoloji; eski zamanlarda gelmiş ve yaşamış olan ulusların inandıkları Tanrıların, kahramanların, perilerin, devlerin hayat ve maceralarından söz eden ñmitò ñmytheòler ve hikayelerdir.[4] Eski Yunanlılar saz ile birlikte söyledikleri şiirlere ñeposò şiir derlerdi. Bu nedenle destan batı dillerinde ñepope**ò** olarak da ifade edilmektedir. ñEfsaneò anlamına gelen ñmitò kelimesini destandan ayırmak gerekmektedir. ñEfsaneò daha çok doğaüstü varlıklara ilişkin olaylar için kullanılırken, ñdestanòların konusu insanlara ilişkin olaylardır.[5] Destan büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan edebiyat türüdür. Destanların bilinen en eski edebiyat türü olduğu söylenebilir.[6] Türk edebiyatı destanlarla başlar. Destanlar babadan oğla anlatıla anlatıla zaman geçtikçe bazen o milletin daha sonraki isteklerine ait unsurlarla da süslenir. Böylelikle edebi değeri yükselen destan birçok nesillerin müşterek edebi mahsulü halini alır.[7]

1. 2. Türk Destanları ve Sınıflandırılması

Asya'nın çeşitli bölgelerinde yaşamış olan Türk Boyları arasında çok sayıda destan bulunmaktadır. Ancak sözlü olarak söylenen bu destanların yazıya geçirilişi daha sonradan yapıldığından, bütünlüğünü yitirerek günümüze özgün biçimleriyle

---

[3] Yüksel, O., ñMitolojiò, *Türk Ansik.*, Ankara 1976, sy.24, s. 257
[4] Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul 1994, s.1
[5] Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, İstanbul 1998, s.13
[6] Çotuksöken, c.II, s.263
[7] Atsız, H. Nihal, *Türk Edeb. Tarihi*, İstanbul, 1992, s.31

ulaşmamaktır.[8] Nihad Sami Banarlı'nın belirttiği gibi destanın doğduğu zamanla yazıya geçirilişi arasında ne kadar zaman olursa olsun, destan yine doğduğu zamanın ürünü ve o zamanın olaylarına ait olduğu kabul edilir.[9]

Destanlar üzerinde çalışan araştırmacıların çoğu Türk Destanlarını benzer şekilde sınıflandırmışlardır. Özellikle Ziya Gökalp, Bahaeddin Ögel, M. Fuat Köprülü, Hüseyin Nihal Atsız, Abdülkadir Inan destanlarda sınıflandırma çalışmaları yapmışlardır. Türk destanlarını işledikleri konulara göre gruplandırdığı gibi,[10] çoğunlukla

1- İslamiyet Öncesi Türk Destanları

2- İslamiyet Sonrası Türk Destanları olarak iki büyük grupta değerlendirilmektedir.

1. 3. İslamiyet Öncesi Türk Destanları

Türklerin İslamiyeti kabulünden önce zengin bir destan edebiyatına sahip olduklarını görmekteyiz. Günümüze kadar ulaşmış olan İslamiyet öncesi Türk destanları ve onların parçaları tarihi gelişim içerisinde sınıflandırılmaktadırlar.

Yaratılış Destanları: Yaratılış destanları dünyanın ve insan ırkının nasıl yaratıldığını anlatmaktadır. Destanda şaman inancının izleri vardır. Türklere göre kâinatı yaratan bir tek kuvvet vardır. Kâinat sudan ve topraktan meydana gelmiştir.[11] Bahaeddin Ögel Yaratılış Destanlarını dört gruba ayırmıştır. 1-Verbitskiyi'nin derlediği Yaratılış destanı 2-Yakut-Türk Yaratılış Destanı 3-Radloff'un derlediği Altay Yaratılış Destanı 4-Diğer Altay-Türk Yaratılış Destanları. Yine Bahaeddin Ögel'e göre Orta Asya ve Sibirya'da söylenen Yaratılış efsaneleri içinde, en büyük ve en doğru olanı XIX. yy.'da W. Radloff tarafından derlenmiştir.[12] Bu nedenle çalışmamızda Radloff'a ait olan derlemeyi incelemeyi esas aldık.

Saka Destanları: En eski Türkler olarak bilinen Sakalara[13] ait destanlar zinciri içinde Alp-Er Tunga ve şu destanı olmak üzere iki parça yer almaktadır.[14] Saka destanları MÖ 7.-4. yy. olaylarına aittir. **1-Alp-Er Tunga Destanına** ait parçalar Kaşgarlı Mahmud'un *Divânü lügati't-Türk* adlı eserinde, Orhun Anıtlarının *Kül Tigin*

---

[8] Çotuksöken, c.II, s.265
[9] Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edeb. Tarihi*, İstanbul 1971, s.11
[10] Yetiş, Kâzım, "Destan", *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s.203
[11] Atsız, s.33
[12] Ögel, *Türk Mitolojisi I*, Ankara 1993, s.419
[13] Atsız, s.14
[14] Kalkandelen, A. Hayrettin, *Büyük Türk Destanları*, Ankara 2002, s.26

ve *Bilge Kaşgarlı Anıtı*'nda, Yusuf Has Hacip'in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde, Firdevsi'nin *Şehnâme* adlı eserinde, Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde bulunmaktadır. Bu destan parçalarında anlatılan Alp-Er Tunga veya Buku-Han[15] birçok defalar Çinlilerle savaşan Turanlı bir Türk kahramanıdır.[16] **2-Çu Destanı** MÖ 330'ı 327 yıllarındaki olaylara aittir. Destan Kırgız Cumhuriyeti'nde Çu (Çu) Nehri havzasında bulunan eski bir şehir olan "Balasagun"[17] ve "Çu" hükümdarı çevresinde oluşturulmuştur. Çu'nun özellikleri, Büyük İskender ile savaşları ve Balasagun'da Çu kalesini yaptırması v.b. olaylar dile getirilmektedir.[18] İskender'in kuvvetleri ile Türkler arasında meydana gelen çatışmaları ve Türklerin doğuya doğru çekilmeleri, bu sırada çekilmeyip Türkistan'da kalan 22 ailenin Oğuz boylarını teşkil ettiklerini bu destandan öğrenmekteyiz.[19] Destanın bir bölümü Kaşgarlı Mahmud'a ait *Divânü lügati't-Türk* adlı eserde geçmektedir.[20]

Siyenpi Destanı: Bu destan Çin tarihçileri tarafından yazıya geçirilmiştir. MÖ 2. yy.'da Hun ülkesini ele geçiren Siyenpi hanedanının kökenine ilişkin efsaneler bu destanda yer almaktadır.[21] Büyük bir ün kazanmış olan Siyenpilerin tarihi bir şahsiyeti olan Tan-şe-hoay için söylenen bu destanın diğer destanlara göre çok zayıf kaldığı göze çarpmaktadır. Bunun nedeni, teşekkülünden hemen sonra destan fazla genişleyemeden yazıya geçirilmiş olmasıdır. Destan metni için, H. Nihal Atsız'ın *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabından yararlanılmıştır.[22]

Göktürk Destanları: Bu destan 3 parçadan meydana gelmiştir. **1-Bozkurt** parçasında, Göktürklerin kurttan türeyişleri, **2-Ergenekon** parçasında Ergenekon denilen yöreye sığınmaları ve çıkışlarından söz edilmektedir. Ana Britannica Ansiklopedisinde Göktürk Destanlarına ait olan birde Köroğlu parçasından söz edilmektedir. **3-Köroğlu (eski şekliyle)** parçasında ise Göktürklere bağlı göçebe Oğuzların Horasan ve Mavera-ı Hazar çöllerinde Çinlilerle savaşları konu

---

[15] Atsız, s.35
[16] Kalkandelen, s.26
[17] Konukçu, Enver, "Balasagun", *DİA*, İstanbul 1992, c.V, s.4
[18] Kalkandelen, s.26
[19] "Çu Destanı", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.VIII, s.179
[20] Atalay, Besim, *Divânü lügati't-Türk Tercümesi*, c.III, Ankara 1992, s.412-416; Sakaoğlu, Saim- Ali, Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul 2002, s.202
[21] Kalkandelen, s.27
[22] Atsız, s.69

edilmektedir.[23] Ancak incelediğimiz birçok kaynakta Göktürk destanlarının iki parçadan oluştuğundan söz edilmektedir. Köroğlu parçasına ait bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1- Göktürklerin Kurttan Türeyiş destanı üç ayrı rivayete dayanır. Bu rivayetlerden ikisi hemen hemen aynı, üçüncüsü biraz farklıdır. Bu efsaneler Çin kaynaklarında yer almaktadır.

2- Ergenekon destanı başlıca iki kaynak tarafından nakledilmiştir. Birinci kaynak Reşidüddin tarafından yazılan *Câmiü'ü-tevârih* adlı eser, ikinci kaynak Ebulgazi Bahadır tarafından yazılan *Şecere-i Türkü'dür*.[24] Her iki kaynaktaki rivayetler çok az farklılık gösterir. Reşidüddin bu efsaneyi tam manasıyla Moğollaştırmıştır.[25] Ergenekon efsanesi, İslamiyetin kabulünden sonra yazılmış olan Reşidüddin'in *Câmiü'ü-tevârih* adlı eserinde, İslamiyetin etkisi ile ilk şeklinden farklı olarak yazılmış ve kurttan doğan çocuklar başka bir şekle getirilmiştir.[26]

Göktürklerin Kurttan Türeyişi ve Ergenekon parçaları için Bahaeddin Ögel'in *Türk Mitolojisi I* adlı eserindeki metinlerden yararlanılmıştır.

Uygur Destanları: Bu destanlar zinciri de Göktürk destanları gibi üç parçadan oluşmaktadır. Bunlar **1- Türeyiş parçası 2- Mani dininin kabulüne ilişkin parça, 3- Göç parçasıdır**.[27] Uygurların türeyiş efsanesi ile ilgili en önemli kaynak Cüveynî tarafından yazılmış olan *Tarih-i Cihangüşa* adlı eserdir. İkinci önemli kaynak son Uygur hükümdarlarından Temür-Buka adına dikilmiş olan mezar taşı yazıtıdır. Üçüncü kaynak da bir mezar yazıtıdır.[28] Uygur destanlarının türeyiş parçası, Göktürklerin kurttan türeyiş parçası ile büyük benzerlik gösterir.[29] Mani dinini kabul ediş parçasında, Uygurların Maniheizmi kabul etmeleri işlenmiştir.[30] Uygur destanlarının son parçası olan göç destanının Çin ve İran kaynaklarında bulunmuş, birbirine çok benzeyen iki parçası mevcuttur.[31] Bu destanda da Uygurların eski yurtlarından göçleri konu

---

[23] İnan, Destan, *Ana Britannica*, c.VII, s.188
[24] İnan, Ergenekon Destanı, *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.III, s.63
[25] Ögel, s.60
[26] Köprülü, M. Fuat, *Türk Edeb. Tarihi*, İstanbul 1980, s.56
[27] Kalkandelen, s.27
[28] Ögel, s.78
[29] İnan, Destan, *Ana Britannica*, c.VII, s.188
[30] İnan, Destan, *Ana Britannica*, c.VII, s.188
[31] Atsız, s.77

edilmektedir.[32] Çalışmamızda Uygur destanlarına ait metinler için, Bahaeddin Ögel'in *Türk Mitolojisi I* adlı eseri kullanılmıştır.[33]

Kun-Oğuz (Oğuz Kağan) Destanı: Oğuz Han (Oğuz Kağan) destanının ilk söylenişi Hun Türklerine hatta Saka Türklerine dayanmaktadır. Hunlardan önce ve ilk büyük Hun İmparatorlarının savaşlarını, yönetim biçimlerini anlatan bu destan İslamiyet'ten sonra da söylenmiştir.[34] MÖ 2. yy.'da doğduğu sanılan destan,[35] İslamiyet'ten sonra bazı İslami motiflerle karışarak Oğuznâme adını almıştır. Dede Korkut hikâyeleri de Oğuznâme içinde yer almaktadır.

Oğuz Kağan destanı ancak 13. yy. ile 14. yy.'ın başlarında yazıya geçirilmiştir. [36] Paris Milli kütüphanesinde tek yazma nüshası bulunan bu eser Uygur harfleri ile yazılmıştır. İslamiyet'ten önceki rivayeti aktarmasına rağmen, eser dil bakımından oldukça yenidir. Üç kaynağa dayanan Oğuz Kağan destanının ilki 16. yy.'ın başlarında İlhanlılar döneminde Reşidedddin'in *Camüt-Tevarih* külliyatı içinde eski Türkçe eserden Farsça'ya çevrilmiştir.[37] İkinci kaynak ve eserin en sağlam nüshası W. Bang ile R.Rahmeti Arat tarafından önce Almanca (1932), sonra Türkçe (1936) olarak yapılmıştır.[38] Çalışmamızda bu kaynağa ait metinleri kullandık. Üçüncü kaynak ise Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakimesi*'dir. Her üç kaynaktaki destanın kökleri Hun dönemine çıkmaktadır.[39]

Altay Destanı: Aynı zamanda "Maaday-Kara" destanı olarak geçmektedir. Destanın başkahramanı Maaday-Kara'nın oğlu, "Kögüdey-Mergen"dir. Bu destan Güney Sibirya'da yaşamakta olan Altay Türklerinin destanıdır. Tam ne zaman ortaya çıktığı belli değildir. Metin Altayluların meşhur "kayçı"sı (bk. bölüm II) Aleksey Grigoreviç Kalkin'in anlatımından 1964'de Sazon Saymoviç Surazakov tarafından derlenmiştir. Emine Gürsoy Naskali tarafından hazırlanan *Altay Destanı-Maaday Kara* adlı eserindeki metinler çalışmamızda kullanılmıştır.

Destan yeryüzünde yaşamı sürdürme azmini anlatmaktadır. Aynı zamanda evrenin, yıldızların oluşumunu açıklar. Gökyüzü ile yeryüzünün ilişkisini anlatır.

---

[32] Çotuksöken, c.II, s.266
[33] Ögel, s.73-78
[34] Kalkandelen, s.28
[35] "Oğuz Kağan Destanı", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.VII, s.103
[36] "Destan", *Ana Britannica*, c.VII, s.188
[37] Kalkandelen, s.28
[38] "Oğuz Kağan Destanı", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.VII, s.106
[39] Kalkandelen, s.28

Olaylar üç farklı boyutta uzanır; yeryüzü, yeraltı ve gökyüzü. Destanda şamanizm etkisi yaygın olarak görülmektedir. şaman davulu, şaman töreni yapmak, zil sesleri, ölüyü canlandıran guguk kuşu vb. gibi hep şamanist atmosferin öğeleridir. [40]

Altay destan geleneği inde "topşuur" adlı müzik aleti eşliği inde icraatta bulunulur.[41] Altaylıların müzik sanatı hakkında çalışmaları bulunan A.V. Anohin'e göre, Altayların dört çeşit müzik aleti olduğunu ve destan anlatımında üç farklı melodi bulunduğunu söyler.

Şüpheli olduğumuz destanda İslamiyet ile ilgili unsurlar görülmediğinden ve tam olarak ne zaman ortaya çıktığı belli olmadığından İslamiyet öncesi Türk destanları sınıflandırmasında, bu destanı son sıraya aldık.

1. 4. İslamiyet Sonrası Türk Destanları

İslam dininin kabulünden önce olduğu gibi, İslam dininin kabulünden sonra da biçimlenen, ancak içinde eski destan geleneğinin izlerini taşıyan birçok destan metinleri günümüze kadar gelmiştir. Mitologlara göre İslamiyet sonrası Türk destanlarında İslamiyet dininin unsurları farklılıklar gösterir. Mesela Dede Korkut Hikâyelerinde din asıl unsur sayılmamaktadır. Kitaptaki hikâyeler daha çok hayatidir, beşeridir. Ebumüslimnâme, Battalnâme, Dânişmendnâme, Saltuknâme gibi destanlarda anlatım tamamıyla dini olmakla beraber asıl unsurun kahramanlık olduğu kabul edilmektedir.[42]

Manas Destanı: Kırgızlara ait olan bu destandaki hadiselerin hangi dönemelere ait olduğu tartışmalıdır. Bazılarına göre buradaki hadiselerin Hun dönemine ait olduğu söylense de destanın 9. yy. sonrasına bağlamak daha doğrudur.[43] Radloff'un tespit ettiği Manas destanı 553 bin mısra ile dünyanın en uzun destanları arasında yer almaktadır. Destan 7 bölümden oluşmaktadır. Kırgızların iç ve dış düşmanlarıyla, Kalmuklar, Çinliler, yer yer de Uygurlar ve diğer Orta Asya Türk kabileleri ile yaptıkları hürriyet mücadelesini dile getirir. Bunun yanı sıra destan Kırgızların etnografyası, âdet ve inançları hakkında bilgiler verir.[44] Manas İslamiyeti yaymak için mücadele eden bir kahramandır. Böyle olmakla beraber Manas destanında İslamiyet öncesi Türk kültür,

---

[40] Naskali, Emine Gürsoy, *Altay Destanı*, İstanbul 1999, s.13-30
[41] bk. II. Bölüm *Kopuz, Kolca kopuz, Topşuur*
[42] Gölpınarlı, Abdülbâki, *Vilâyetnâme*, İstanbul 1958, s.1
[43] Radloff, Wilhelm, *Manas Destanı*, s.10
[44] Yetiş, c.IX, s.204

inanç ve kabullerini görmek mümkündür. Çalışmamızda Wilhelm Radloff'un derlediği Emine Gürsoy Naskali'nin yayına hazırladığı metin kullanılmıştır.

Alp Manaş/Alpamış Destanı: Alp Manaş Destanı, Altaylı kayçılar tarafından anlatılmaktadır. Destan Anadolu, Türkmen, Azerbaycan Türkleri arasında Dede Korkut hikâyelerinden biri olan "Bamsı Beyrek" adıyla bilinirken Kazak ve Karakalpaklar'da "Alpamıs", Özbekler'de "Alpamış", Başkurtlar'da "Alpamıs", Tatarlar'da "Alp-Memşen" adıyla bilinmektedir. Alp Manaş (Alpamış) destanının Altay versiyonu tamamen şaman motifleri içerirken, Türk boyları arasında anlatılan versiyonlarında İslamî motifler ağırlıktadır.[45]

Battalnâme: XII. yy.'da yazıya geçirilen destan Seyyid Battal Gazi destanı olarak da bilinmektedir. [46] Arap kaynaklarına göre asıl adı Abdullah olup Türkler arasında Battal, Gazi, Seyyid Battal Gazi isimleri ile tanınmaktadır.[47] Anadolu'ya yerleşmiş olan Müslüman Türklerin gözüyle Seyyid Battal Gazi'nin menkıbevi hayatını anlatan destanlaşmış halk hikâyesidir.[48] Tarihî kişi olarak Battal VIII. yy.'ın ilk yarısında Emevileri'in Bizans'a karşı açtıkları savaşlarda ün almış bir "Arap" komutanıdır. Battal'ın adının çevresinde biri Arapça, biri Türkçe olmak üzere iki büyük halk hikâyesi meydana gelmiştir. Arap hikâyesinin adı "Zelhimme (Zât-el-Himme'den bozma)", Türk hikâyesinin adı "Seyyid Battal Gazi"dir. Eserin Dânişmendliler çevresinde oluştuğu kabul edilmektedir.[49] Eldeki en eski Battalnâme nüshası içinde bazı manzum parçalar bulunmakla birlikte genelde düz yazı olan bir eserdir. XVIII. yy.'da, III. Mustafa devrinde yaşamış şair Kâtipzâde Dârendeli Bekâyi tarafından Silahdar Mehmed Paşa'ya takdim amacıyla 6600 beyit manzum bir Battalnâme yazılmıştır.[50]

Dânişmendnâme: XIII. yy.'da yazıya geçirilen destan Dânişmend Gazi destanı olarak da bilinmektedir. [51] Battal Gazi soyundan olan Melik Dânişmend Ahmed Gazi'nin Anadolu'da ki Türk Bizans savaşlarını anlatan destansı bir eserdir. Eser daha sonra 1360, Kâtip Çelebiye göre 1361 yılında Tokat kalesi dizdarı Ârif Ali tarafından içine manzum parçalar ilave edilerek yeniden yazılmıştır.[52] Melik Dânişmend, Battal

---

[45] Ergun, Metin, *Alp Manaş*, Ankara 1998, s.249
[46] Kudret, Cevdet, *Örnekli Türk Edeb. Tarihi*, Ankara 1995 s.120
[47] Debbağ oğ lu, Ahmet, "Battal Gazi", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.I, s.352
[48] Yetiş, c.IX, s.204
[49] Kudret, s.120-121
[50] Debbağ oğ lu, Ahmet, "Battal Gazi", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, İstanbul 1977 c.I, s.354
[51] Kudret, s.120
[52] Gülensoy, Tuncer- Ertem, Rekin, "Dânişmendnâme", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.II, s.192

Gazîye benzer bir kısı gibi göründüğünden, destan Battalnâmeônin devamı olarak dükünülmektedir.[53] Anadoluôda özel kısılerde bazı nüshaları bulunan Dânışmendnâmeônin Hacı Ahmed tarafından kopya edilmiş çok iyi bir nüshası Paris Bibliothequè Nationaleôde bulunmaktadır. 1622ôde Mehmed Kadızâde El Burusevî tarafından eksik olarak kopya edilen Petersburg nüshası Dorn katalogu DLXXVIII numarada kayıtlıdır. Istanbulôda Millet Kütüphanesi Ali Emiri bölümü ile Belediye Kütüphanesi Atatürk kitaplığı ile Muallim Cevdet bölümünde de birer nüshası bulunmaktadır. Eser üzerinde son ilmi çalışma Irène Melikof tarafından yapılmış ve *La Geste Melik Danişmend* (Tome I, Edition Critique, Tome II) adı ile iki cilt halinde yayımlanmıştır.[54]

Dede Korkut: XIV., XV. ya da XVI. yy.ôda yazıya geçirildiği tahmin edilen ñKitab-ı Dedem Korkut alâ lisan-ı Tâife-i Oğuzânò (Oğuzların Diliyle Dede Korkut Kitabı) adlı eserde yer alan hikayeleri ilk defa anlattığı kabul edilen kısıdır.[55] Doğu Türkleri ñDede Korkutòa ñKorkut Ataò demektedirler. Batıda ise ñDede Korkutò ve ñDedem Korkutò olarak kullanılmaktadır.[56] Oğuz Türklerinin hikâyelemiş destanı olan ñDede Korkut Kitabıòndaki hikayeleri ilk defa onun anlattığı, bu eserin onun tarafından düzenlenip yazıldığı kabul edilmektedir. Korkut Ata, bir halk filozofu, akıl hocası ve keramet sahibi, gelecekten haber veren kısıdır.[57] Dede Korkut Kitabı, Oğuz Kağan Destanının devamı olarak kabul edilmektedir. Kitabın içinde iki yerde eser ñOğuznâmeò olarak adlandırılmaktadır. Oğuzların destansı hayatını konu alan 12 hikâyeden meydana gelmiştir.[58] Kitabın giriş kısmında Korkut Ataôyı tanıtmak için yazılmış olan bölümde ñHz. Peygamber zamanına yakınò ifadesi Korkut Ataônın yaşadığı zamana ilişkin rivayetlerden en kabul edilir olanıdır.[59]

Dede Korkut Kitabıôna ait ñDresden kütüphanesiòndeki Dresden nüshası ve Vatikan kütüphanesindeki Vatikan nüshası olmak üzere 2 nüshası bilinmektedir. Bu iki nüsha üzerinden diğer çalışmalar yapılmıştır. Dede korkut kitabıônın Dresden nüshası,

[53] Gülensoy; Ertem, s.193
[54] Gülensoy; Ertem, s.194
[55] Doğan, Mehmet, ñDede Korkutò, *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.II, s.209
[56] Özsoy, Bekir Sami, *Dede Korkut Kitabı*, Manisa 2004, s.2
[57] ñKorkut Ataò, *Türk.Ansik.*, c.XXII, s.224
[58] Doğan, Mehmet, ñDedem Korkutôun Kitabıò, *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.II, s.211
[59] ñKorkut Ataò, *Türk Ansik.*, c.XXII, s.225

bir Giriş ve 12 destanî hikâyeyi içinde bulundurmaktadır. Vatikan nüshasında ise Giriş'ten başka yalnız 6 hikâye vardır.[60]

Dresden nüshasındaki sıraya göre Dede Korkut Kitabı içinde; Giriş bölümünden sonra; Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy, Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Oğlu Uruz Beg'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Depegözü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Ermen Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, Üç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek adlı hikayeler mevcuttur.

Dede Korkut Kitabı'nda İslamî unsurlar çok önemli yer tutmakla birlikte, aynı zamanda şamanlık izleri de görülmektedir. Hikâyelerdeki hayat tarzı göçebe hayat tarzıdır. Dede Korkut Müslüman Oğuzların öncüsüdür. Bir halk hekimi ve müzik erbabıdır. Bazı menkıbelere göre "kopuz"u Dede Korkut icat etmiştir.[61]

Oğuznâme: Oğuz Kağan destanının İslamiyet'ten sonra almış olduğu şekil genellikle Oğuznâme olarak anılmaktadır. Oğuznâme, sadece Oğuz Han'ın hayatını değil, "Hz. Nuh'a kadar uzanan ecdadı ile Tuğrul Bey zamanına kadar gelen uzun bir dönemi içine almaktadır.[62] Oğuznâme olarak anılan metinlerin ilki İlkhanlı vezirlerinden Reşideddin'in *Câmiü'ât-tevârih* adlı eserinde yer almaktadır. Farsça olan bu parça "Tarih-i Oğuzhan ve Türkân" başlığını taşımaktadır. XV. yy.'da eser Yazıcıoğlu Ali tarafından bazı değişiklikler yapılarak Batı Türkçesine çevirmiş ve "Tarih-i Al-i Selçuk" adlı eserinin başında yer almıştır. XVII. yy.'da Ebu'l-gazi Bahadır Han tarafından Doğu Türkçesine çevrilerek *Şecere-i Terakime* adlı eserinde yer almıştır.[63]

Hamzanâme: Hamzanâme Türkler tarafından İslamî destan kahramanlıklarının anlatıldığı ilk eserdir. Türkler tarafından X.yy.'dan itibaren söylenmeye başlamıştır. Yazıya geçirilişi ise XIV. yy. sonudur. Birçok kaynakta 60 cilt olarak belirtilen Hamzanâmeler, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nde 360 cilt olarak belirtilmiştir. 72 cilt Hamzanâme nüshası tespit edilmiştir. Tek nüsha halinde bulunan 69. cilt Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Bu nüsha Hz. Muhammed'in

---

[60] "Korkut Ata", *Türk Ansik.*, c.XXII, s.225
[61] Doğan, Mehmet "Dedem Korkut'un Kitabı", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.II, s.210
[62] "Oğuz Kağan Destanı", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.VII, s.107
[63] "Oğuz Kağan Destanı", *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.VII, s.109

amcası ve aynı zamanda süt kardeşi olan Hz. Hamza'nın kahramanlıklarını anlatmaktadır.[64]

Saltuknâme: XV. yy. sonlarında Cem Sultan'ın isteği üzerine Ebu'l-Hayr-ı Rumî tarafından derlenip yazılmıştır. XIII. yy.'da yaşamış olan Sarı Saltuk'un başından geçenleri anlatan destanî eserdir.[65] Anadolu ve Rumeli'yi adım adım dolaşarak menkıbeleri derleyen Ebü'l-Hayr-ı Rumî Saltuknâme'yi yaklaşık 7 yılda tamamlamıştır. Saltuknâme'deki olaylar sadece Sarı Saltuk'un yaşadığı döneme ait değildir, Sarı Saltuk'un yaşadığı dönemden önceki olaylara ve ölümünden sonraki olaylara da yer verilmiştir.[66] Eser içinde geçen olaylar Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ile başlayıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrinde sona ermektedir.[67]

Sarı Saltuk, Saltuk lakabını almadan önce ki ismi şerif Hızır'dır. Türklerde her boy sembolik manaları olan bir renge sahiptirler. Sarı rengi hakanlık sembolü olarak bilinmektedir ve Sarı lakabı büyük ihtimalle buradan gelmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı "Saltuk" kelimesinin "Salt"dan türediği ini ve "Salt"ın Çağatay, Kırgız ve garbi Oğuz lehçelerinde yüksüz, sade, yalnız, münferit, hür, azad ve ancak anlamlarına geldiği ini söylemektedir.[68] Saltuknâme 3 ciltten meydana gelmiştir. 1. ve 2. cildin 2 yazma nüshası bulunmaktadır. 3. cildin ise 4 yazma nüshası vardır. Eserin Topkapı Sarayı'nda bulunan yazması tıpkıbasım olarak Amerika'da yayınlanmış, eseri Türkçe'ye Şükrü Akalın çevirmiştir.[69] Çalışmamızda bu eser kullanılmıştır.

Hz. Ali Cenknâmeleri: Hz. Ali Cenknâmeleri Türk Edebiyatı'nın en eski kaynaklarındandır. Hz. Ali'nin cenklerini konu almaktadır.[70] 598-661 yılları arasında yaşamış olan Hz. Ali, hem şiiler hem de Sünniler tarafından saygı ve hürmetle anılan bir halifedir. Bu nedenle hikâyelerde mezhep tartışmalarına yer verilmemiştir.[71] Şairler tarafından Hz. Ali hakkında yazılan hikâyeler zamanla Türkler tarafından da revaç bulmuştur. Bu eserlerin en önemlilerinden biri de İçoni Hüsam tarafından XIV. yy.'da

---

[64] Sezen, Lütfi, *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Ankara 1991, s.24-27
[65] Yetiş, c.IX, s.204
[66] Karaca, Yusuf, "Saltuknâme", *Tarih. Ansik.*, Ankara 2002, c.VIII, s.101-102
[67] Yüce, Kemal, *Saltuknâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*,Ankara 1987, s.306
[68] Yüce, s.73
[69] Karaca, c.VIII, s.102
[70] Mattei, Jean-Louis, *Hz. Ali Cenknâmeleri*, İstanbul 2004, s.12
[71] Mattei, s.18

kaleme alınan ñ*Havernâme*ò dir.[72] Türk edebiyatındaki mevcut diğer Hz. Ali Cenknâmelerinin çoğunun yazarı belli değildir.

Köroğlu Destanı: İslamî dönemde meydana gelmekle beraber dinî bir özellik taşımamaktadır. Destan ismini kahramanı olan Köroğluûdan almıştır.[73] Köroğlu hikâyeleri bütün Türk boyları arasında yayılmıştır.[74] Türk destan anlatımlarının çoğu Türk boylarından sadece biri, bazıları ise daha fazla Türk boyu tarafından bilinir ve anlatılır. Köroğlu destanı ise, Türkmen, Kazak, Özbek, Uygur, Azerbaycan ve Türkiye Türkleri tarafından bilinmekte ve anlatılmaktadır. Köroğlu destanı tek bir şekil ve konuda değil, her Türk boyunun kendine ait geleneklerine göre anlatılmaktadır. Ancak bütün anlatımlarda içerik birliği gözlenmektedir.[75] Köroğlu hikâyelerinin pek çok kolu sınıflandırılmıştır. Bugün Köroğlu kollarına bağlı olarak 100 kadar hikâyeden bahsetmek mümkündür.[76] Destan kahramanı Köroğlu ve destanın ortaya çıkması ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Faruk Sümer arşiv vesikalarına dayanarak Köroğluûnun XVI. yy.ûda Anadoluûda yaşadığını ortaya koymuştur.[77] Köroğlu bu hikayelerde hem kahraman bir cengâver, hem de saz çalıp şiir söyleyen aşık olarak karşımıza çıkmaktadır.[78]

İşiceledik imiz diğer destanlardan Satuk Buğra Han Destanı, Cengiznâme ve Ebûmüslimnâmeûyi çalışmamızda sadece genel bilgi olarak ele aldık.

Satuk Buğra Han Destanı: Destan ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılarûın İslamiyetûi kabul eden 1. hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Hanûın kerametlerinden ve Ebuûn-Nasr Sâmâni aracılığı ile İslamiyetûi nasıl kabul ettiğinden ve kendisinden sonra çocuklarının durumlarından bahsetmektedir. Menâkıbnâme[79] özelliğinde bir destandır.[80]

Cengiznâme: Orta Asya Türkleri arasında çok yaygın olan Cengiznâme veya Dâsitân-ı Nesli Cengiz Han, Cengiz Han ve atalarının efsanevi hayatlarını hikaye eder.

---

[72] Mattei, s.12
[73] Yetiş, c.IX, s.205
[74] ñKöroğluò, *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.V, s.416
[75] Ekici, Metin, *Köroğlu*, Ankara 2004, s.13
[76] ñKöroğluò, *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.V, s.416
[77] Yetiş, c.IX, s.205
[78] ñKöroğluò, *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.V, s.416

[79] menakıb: övünülecek vasıflar- menakıbname: menkıbelerden bahseden eser; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s.612
[80] ñSatuk Buğra Han Destanıò, *Türk Dili ve Edeb. Ansik.*, c.VII, s.465

ñBu destan, Kıpçak bozkırlarında ve eski Uygurların yerlerinde yaşayan Türk boyları arasında Oğuz ve Uygur kağanları ile ilgili onlara söylenen öyküler ile Moğol istilasından sonra Cengiz Hanın kişiliği ve savaşları ile ilgili olarak oluşturulmuş öyküler karmasıdır.ò[81] 1819ôda Kazan Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi mensuplarından Halfin tarafından yayınlanmış olan Cengiznâmeônin elde mevcut en eski yazması XVI. yy.ôa aittir. Orenburg Arkeoloji kurumu tarafından Kazakça bir nüshası Rusçaôya çevrilerek yayınlanmıştır. Destanın XVIII. yy.ôdan kalduğu tahmin edilen diğer bir nüshası da Paris Biblothèque Nationeleôde bulunmaktadır.[82] XIX. yy.ôda Kazanôda ayrıca basılmıştır. Hikâyenin bir söylentisi de yine XIX. yy.ôda Radloff tarafından derlenmiştir.[83]

Ebûmüslimnâme: Türk edebiyatında *Kıssa-i Ebû Müslim* olarak da bilinmektedir. Destanın kahramanı Ebû Müslim-i Horasanîôdir. Ebû Müslimôin yaşadığı dönemde Türkler henüz İslam edebiyatını tanımadıklarına göz önüne alınırsa, destanın ilk şeklinin İşanlılar tarafından oluşturulduğu söylenebilir.[84] Konu bakımından Ebûmüslimnâme, Hamzanâmeôye benzemektedir. Kuruluşu, kahramanlarının özellikleri, içindeki geleneksel unsurlar bakımından Battalnâme, Dânişmendnâme ve Saltuknâme gibi eserlere benzemektedir. Destandaki olaylar Hz. Aliôyi sevenlerle Hz. Muaviye taraftarları arasındaki mücadeleleri ve her ikisinin torunları zamanında devam eden kavgaları konu etmektedir. [85]

Ebû Müslim Destanının Paris ve Viyanaôdaki kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların bazı kısımları yayınlanmıştır. Kayserili Ali Ferdiônin yazdığı *Kitab-ı Ebû Müslim* ile Çelebizâde Mehmet Efendiônin kaleme aldığı *Hâzâ Kitab-ı Ebâ Müslim* basılmış en eski nüshalardır. Ebû Müslim destanı üzerinde en kapsamlı çalışmayı İskene Melikoff yapmıştır.[86]

1. 5. Türk Destanlarının Genel Özellikleri

Türk destanlarında Türk bozkır yaşamının etkilerine rastlanmaktadır. Özellikle İslamiyetôten Önceki Türk destanlarında kurttan türeme, gökten inen şıktan olma,

---

[81] Kalkandelen, s.28
[82] Yetiş, c.IX, s.204
[83] Kudret, s.134
[84] Albayrak, Nurettin, ñEbû Müslim Destanıò, *DİA*, İstanbul 1994, c.X, s.195
[85] Albayrak, s.196
[86] Albayrak, s.196

bozkurt, at gibi motifler sıkça işlenmiştir.[87] Savaşlar, isyanlar, doğal yıkımlar, ekonomik bozukluklar, toplumsal elektiriler, özlem duyulan şeyler vb. konular destanlarda görülmektedir.[88] Destanlar ait oldukları milletlerin sosyal, siyasal durumlarını, gelenek ve göreneklerini, törelerini, yaşam koşullarını, dilini ve kültürünü, yaşadıkları olayları bir araya getirerek yeni nesillere iletirler.[89]

Destan ve müzik arasında da bağlantı vardır. Yazılı hale getirilmeden önce destanların bir kısmı saz eşliğinde okunmuştur. Ancak özellikle Dede Korkut destanında kopuz ile destan anlatma ve Altay destanında topşuur ile destan anlatma geleneğine diğer destanlarda rastlanmaz. Diğer destanların aktarımında daha çok melodi ile ağızdan anlatma şeklinde görülmektedir. ñYarcı, ñyarçı adının aynı zamanda destancılara da verilmesinde bu geleneğin tesiri olduğu söylenebilir.[90]

Üzerinde durduğumuz Türk destanları içinde konusu özellikle müzik olan bir destana rastlanmamıştır. Bununla birlikte destanlar içerisinde müzik ile ilgili bilgiler mevcuttur.

---

[87] Kalkandelen, s.19
[88] Boratav, Pertev Naili- Fuat, Özdemir, *Anadolu Destanları*, Ankara 1999, s.30
[89] Kalkandelen, s.18
[90] Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, Ankara 1993, s.432

II. BÖLÜM

MÜZİK UNSURLARI VE DESTANLAR

2. 1. Müzik Kelimesinin Etimolojisi ve Mitolojide Müzik

ñMüzikò kelimesinin aslı Yunancadır ve bütün dillerde aynı anlamdadır. ñMüzâlerin sanatı ò anlamında ki ñmusikeò kelimesi, Latincede ñmusicaò, Arapçada ñmûsıkîyò olarak geçmiştir.[91] Birçok araştırmacıya göre ñmuseò ñperiò, ñilham perisiò anlamına gelmektedir. Mitolojiye göre ñZeusòun kızları sayılan dokuz peri kızına ñmousa (müz)ò adı verilmiştir. Eski Yunanlılar bu peri kızlarının tüm dünyanın güzelliklerini ve ahengini düzenlemekle görevli olduklarına inandıklarından dolayı ñmüzikò kelimesinin ñmüzò kökünden geldiği kabul edilmiştir.[92] Derviş Halilâ in *Risale-î Mûsıkî* adlı eserinde ñmusikiò şu şekilde açıklanmıştır: ñVe mûsıkî lafz-ı Yunanî olub iki kelime-i Yunanniyeâden mürekkebdir. ñMûsîò nagamat (ezgi, güzel ses)[93] manasına ve ñkiò mevzun ve süllem manasına olub mûsıkî, nagamat-mevzune ve demek olur.ò[94]

Müziğ in doğuşuna ilişkin farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilere göre müzik ñHerderòe göre ñdilòden, ñDarwinòe göre ñhayvan seslerinden ve özellikle kuş seslerindenò, ñStumpfòa göre insanların birbirine seslenmesinden, ñSpenceròa göre ñinsanların birbiriyle kurduğu duygusal ilişkilerdenò kaynaklanmış veya esinlenerek doğmuştur.[95] Recep Usluânun müziğ in icadı ile ilgili dikkat çektiği mitolojik hikayelerden biri şu şekildedir: ñYüce Allah ilk insan Ademi yarattığı zaman ona ruh üflemek ister, fakat ruh cesede girmez. O zaman Allah, Cebrailâe óCennetten koşneyi getir ve çalâ der. Cebrail koşneyi getirip çalınca ruh cesede girer. Bu olay sebebiyle müzik mitolojisinde Cebrail ilk çalgı çalan kişidir ve müzisyenlerin piri olarak kabul

---

[91] Öztuna, Yılmaz, ñMûsikiò, *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimler Ansiklopedisi*, Ankara, 2000, s.274

[92] Çoban, Adnan, *Müzikterapi*, İstanbul 2005, s.27

[93] Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.796

[94] Uslu, Recep, ñDervişHalilâin Bilinmeyen Risale-î Mûsıkîâsiò, *Journal of Turkish Studies, Kaf Dağının Ötesine Varmak*, 28/II, İstanbul 2004, c.IV, s.224

[95] Say, Ahmet, *Müzik Tarihi*, Ankara 1995, s.24

edilir.ò[96] Müziğin bulunuşu ile ilgili yaygın olarak bilinen diğer bir hikaye ise; ñşeyh-i musikar denilen bir adamın fazla riyazet (kanaatle yaşama) ettiği bir sırada rüyasında gördüğü bir yaşlı adam kendisine ófilan denize git orada bir ilim elde edeceksinô der. Adam gider üç gün orada kalmasına rağmen bir şey elde edemez, döneceği gün üzgün bir durumda iken, etrafta bulunan demircilerin dövme seslerinden usulü, daha sonra bir tahta parçasına gerdiği tellerden sesleri elde ettikten sonra, müzik ilminin kurallarını koyar. Bu adam yaptığı güçlü riyazetle zaman zaman semada yıldızların çıkardıkları melodileri bile duyar.ò[97]

Çok eski devirlerden beri insanlar müziğin etkisinde kalmışlardır. Hint mitolojisinin ñApollonòu sayılan esmer, güzel bir delikanlı şeklinde yeryüzüne inen ñKrişnaònın sihirli kaval sesini duyan kızlar, kadınlar büyülenip evlerini bırakarak ñTanrı Krişnaòyı görmek için ormanlara koşuyorlardı. Yunan mitolojisinin kahramanı ñTrakyalı Orpheusò çenginden o kadar hoş sesler çıkardı ki, yırtıcı hayvanlar inlerinden çıkıp, onun dizleri dibine yatarlardı. O çengini çalmaya başlayınca ağaçlar heyecandan titrer, kayalar yerlerinden koparak ona doğru yuvarlanırlardı. Hz. Davudôun sesi de çok güzel ve etkileyiciydi. O ñMezamiròi okumaya başlayınca ırmaklar akmaktan vazgeçip Hz. Davudôun sesini dinlerlermiş. Uçan kuşlar yere düşermiş, ağaçlar secdeye kapanır, hayvanlar uysallaşırmış.[98]

Müzikle ilgili ilk kanıtlar, MÖ IX. yy.ôın büyük destanlarından olan ñOmerosò ait ñİliada ve Odisseiaò ile birlikte varlığını duyuruyor. Omeros destanlarını anlatırken şiirin ritmine uyarak onu destekleyen bir ya da birkaç çalgı eşliğinde, yarı konuşma yarı şarkı söyleme biçimine başvurduğu tahmin edilmektedir.[99]

Müzik kelimesinin etimolojisine ve müzik ile ilgli anlatılara bakıldığında, müzik kelimesinin çıkış noktasında da aslında mitolojinin kendisi vardır.

2. 2. Türk Destanları ve Müzik İlişkisi

İslamiyet Öncesi ve İslamiyet Sonrası Türk destanlarında birçok medeniyet unsurunu görmek mümkündür. Destanlar Türklere ait adet, inanç hayat biçimleri,

---

[96] Uslu, Recep, ñTürk Müziği Eserlerinde Mitolojiò, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy.19, İstanbul 2004, s.277
[97] Uslu, s.277-278
[98] Can, Şefik, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, İstanbul 2003, s.263
[99] Selanik, Cavidan, *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, Ankara 1996, s.16

folklor, halk edebiyatı vb. gibi konularda bize bilgi vermektedir. Özellikle çalgılara, türkülere, halk musikisine ait birçok unsura destanlarda rastlamak mümkündür.

Türklerin eskiden beri zengin bir müzik kültürleri vardı. Türkler müzik aletleriyle çaldıkları bestelere "kügü" veya "kögü" derlerdi. Eski Türklerde kög sayısı senenin her gününe yetecek kadardı. Her gün hakanın huzurunda bunlardan bir tanesi icra edilirdi. Daha ilk çağlarda otağlar önünde icra edilen bu besteler, Türklerde ki saray geleneği ile sarayda ve orduda bu icralar devam etmiştir. Daha sonraları *mehter* olarak geçen ordu müziği tamamen bu geleneğin devamı sayılmaktadır.[100]

İçtediğimiz destanlarda birçok müzik aleti kullanılmaktadır. Bu müzik aletlerini "çalmak" kelimesi yerine "urmak" kelimesi geçmektedir. Vurmak, çarpmak, yağma etmek, giydirmek, giymek, koymak, sürmek anlamlarının yanı sıra "urmak", belli bir sesi yüksek olarak çıkarmak veya haykırmak anlamındadır.[101] Darb urmak, asayı urmak, ilahi urmak, nakâre urmak, köş urmak vb. gibi.

2. 3. Çalgılar

İslamiyet öncesi Türk destanlarında çalgılar çok fazla geçmemekle beraber, İslamiyet sonrası Türk destanlarında çalgılara daha fazla rastlamaktayız. Bu çalgıları sınıflandırmak gerekirse; İslamiyet öncesi Türk destanlarında davul, çıngırak sesleri, zil sesleri, kaval geçerken, İslamiyet sonrası Türk destanlarında boru, çan, davul/tabl, İsrafil borusu, karnay, kopuz, köş, nakkare, nay, nefir, saz, surnay, tanbure zurna gibi çalgıları görülmektedir.

Savaşta kullanılan çalgılar: Göktürk devletine ait yazılı anıtlar "Orhun Kitabeleri" olarak bilinmektedir.[102] Bu kitabeler Türklerin ilk yazılı kayıtlarından biridir. Türklerde "askeri musiki"nin başlaması Orhun Kitabelerinden anlaşılmaktadır. Daha sonra Kaşgarlı Mahmud'un *Divanu Lûgatü't-Türk* adlı eserinden Türklerin savaşlarda davul, köş, boru vb. gibi müzik aletleri kullandıklarını öğrenmekteyiz.[103] Ancak daha önce işlediğimiz bölümde belirttiğimiz gibi İslamiyet Öncesi Türk Destanlarında davul dışında çalgılara çok fazla rastlanılmamıştır. İslamiyet Öncesi Türk destanlarında "nöbet davulu çalmak" ifadesi "Şu destanında rastlanmıştır.

---

[100] Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Tarihi*, s.38
[101] "Urmak", *Tarama Sözlüğü*, Ankara 1972, c.VI, s.3971
[102] Erendil, Muzaffer, *Türk Tarihinde Askeri Müzik ve İçanlı Mehter*, Ankara 1981, s.6
[103] Sanal, Haydar, *Mehter Musikisi*, İstanbul 1961, s.1; Çalışkan, Kemal, *Geçmişten Günümüze En Canlı Kültür Mirasımız İçanlı Mehter*, İstanbul 2001, s.10

Türkler İslamiyet'le ilk kez VII. yy.'ın birinci yarısında karşılaşmışlardır. Bazı Türkler o dönemde şamanizm ve Budizm'i bırakarak İslamiyet'i kabul etmiş olsalar bile bu geçiş ancak X. yy.'da tamamlanmıştır.[104] Türkler, XI. yy.'dan itibaren Anadolu'ya yerleşmeye başlamaları ve Selçukluların 1071'den sonra Anadolu'ya egemen olmaları'yla tarihsel ve kültürel sentez yaratmaya başlamışlardır.[105] Asya kültürünün Anadolu'ya taşınması kapsamında en belirgin katkı, Asya çalgılarından olusan "askeri müzik" geleneği idir. Selçuklularda "tabılhaneler" olarak geçen askeri müzik toplulukları daha sonraları Osmanlılarda "mehterhane" adını almıştır. "Tabılhaneler"i Selçuklularda profesyonel müzikçi yetiştiren ilk müzik okulları işlevinde olduğu bilinmektedir.[106] "Tablhâne" aynı zamanda büyük davulları için kullanılan bir tabirdir.[107] Davul, zurna, nakkâre ve nefirden meydana gelmiş olan takıma Selçuklularda "nevbet (nöbet) takımı" denilirdi.[108] "Nevbet çalma" veya "nevbet vurma" belli zamanlarda topluca icra edilen askeri musiki konserlerini anlatır.[109]

Türklerde "tuğ-davul-bayrak" devlet kurma ve devleti yönetme sanatında önemli üç unsurdu. Tuğ kutsal kılılardan yapılmış devlet sembolüydü. Tuğ geleneği davulla birlikte düşünmek gerekir.[110] "Tuğ" aynı zamanda Kaşgarlı Mahmud'un *Divanu Lûgati't-Türk* adlı eserinde "sancak" anlamının yanı sıra "çalgı takımı" anlamına da gelmektedir.[111] Destanların çoğu savaş ve kahramanlık ile ilgili olduğu için aşağıda ayrı ayrı anlatılacak olan çalgılardan çoğu savaşla ilgilidir.

Boru

Mehterde zurna ile birlikte icraya eşlik eden nefesli sazlardan biridir. "Borguy" ve "nefir" gibi adlarla da anılır. Türklerin XII. yy.'da kullandıkları boynu eğri olan borulara "nây-i Türki" denmiştir.[112] Arapça'da "bugı" veya "bukı" olarak geçmektedir.[113] Türkler boruları askeri müzik ve mehter boruları, av boruları, şenliklerde kullanılan

---

[104] Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul 1990, s.110
[105] Say, Ahmet, *Türkiye'nin Müzik Atlası*, İstanbul 1998, s.15
[106] Say, Ahmet, *Türkiye'nin Müzik Atlası*, İstanbul 1998, s.16
[107] Bozkurt Nebi, "Davul", *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s.54
[108] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul, 1941, s.146; Tezbaşar, Ahmet, *Mehter Tarihi, Teşkilatı ve Marşları*, İstanbul 1975, s.17
[109] Erendil, Muzaffer, *Türk Tarihinde Askeri Müzik ve Şanlı Mehter*, Ankara 1981, s.4
[110] Ögel, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağ ları, İstanbul 1988, s.143; Erendil, Muzaffer, *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara 1992, s.2
[111] Atalay, Besim, *Divânü lügati't-Türk Tercümesi*, c.III, Ankara 1992, s.127; Erendil, Muzaffer, *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara 1992, s.5
[112] Erendil, Muzaffer, *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara 1992, s.23
[113] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.VIII, s.469

borular, oyun ve yarışlarda kullanılan mehter borularına olmak üzere birçok farklı amaçlar için kullanmışlardır. Destanlarda savaş ve bayraret borularına geçmektedir. Selçuklular zamanında ñçifte uzun borularò görülmektedir.[114]

Manas destanının kahramanı Manas Kökçö ile savaşırken öür ve daha sonra dirilir. Manasûun dirildiî ini tüm yurda müjdelemek için boru, zurna çalınır.

ñBabacıî ım Yakup-hanûı alıp gel!

Anacıî ım Bagdı-Döölöt baybiçeûyi alıp gel!

Kırk çoronun hepsini alıp gel!

Boru, zurna çalınız!

Manasûun dirilip geldiî ini

bütün yurda yayınız!ò

Bagdı-Döölöt baybiçeûye müjde için varınız!

Anacıî ım hemen alıp geliniz!

Denildiî i gibi yapıldı,

boru-zurna çalındı

Manasûun dirilip geldiî ini;

Bütün yurda bildirdiler.ò[115]

Dede Korkut hikâyelerinden ñBegil oî lu Emrenin Boyuò adlı hikâyede geçen kahraman Uruz babasını tutsak olduî u kaleden kurtarmak için çadırlar açtırır, cephane yüklettirir, boru çaldırıp yola düşerler.

ñOrdu toplandı geldi. Alp Uruz çadırlarını açtırdı, cebehanesini yükletti. Karagüne çeribaşı olu. Boru çaldırıp göçtüler, yola düştüler.ò[116]

ñ Boru çalındı, kös döî üldü. Gece, gündüz demediler, yürüyüş oldu.

Aruzûa ve bütün Dış-Oî uz beylerine haber oldu. Kşte Kazan geldi, dediler.,

Onlar da çeri toplayıp, boru çaldırıp Kazanûa karşı geldiler.ò[117]

---

[114] Özalp, M. Nazmi, *Türk Musikisi Tarihi I*, Kştanbul 2000, s.45
[115] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.159
[116] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.229

ñHer biri bir karām gözetti. Alaylar baş landē, koкunlar(savaкta saf ve alay; asker dizisi) düzüldü, borular çalāndē, davullar döş üldü.ò[118]

Müslümanlar boru, nakkare, davul çalarak savaкa hazā hale gelirler.

ñPes Müslümânlara mukabil oldālar. Borē ve nakkareler çalup tabl dühül urdālar.ò[119]

ñAnda duranlar кöyle sandālar kim Ḳsrâfîl sûr urdē. Kendülerin cem idince cellâda bir kālāç eyle çaldē kim ortadan iki pâre eyledi dahē ḳâh Seylaf durup ḳâh Bertosûun bendin aldēò[120]

Davul / Tabl

ñDavulò, çember кeklinde, tahta bir kasnaş ān her iki tarafāna deri gerilerek tokmak ve ince bir çubukla çalānan dairevi bir çalgādār.[121] Davul ve кös, yüksek sesleri ve coкturucu güçlerinden dolayē savaкlarda silah kadar deş er kazanmāк ve orduyu savaкa teкvik için faydalanālmāктā. Davul aynē zamanda hasta tedavisi, кötü ruhlarān kovulmasē, neкe ve hüznün belirtilmesi, haberleкme gibi konularda da özel bir yere sahiptir.[122] Adāna ilk defa Orhun Yazālarānda ñкöbürgeò кeklinde rastlanan davul, Türklerde sadece bir müzik aleti deş il devlet sahibi olmayē gösteren hâkimiyet sembolüdür.[123]

ñDavulò кamanizmde önemli bir unsurdur. Âyin yapmak için gerekli nesnelerden biridir. Davul yapālacak aş aç insana ve hayvana dokunmamāк olmalādār ve özel törenlerle yapālār. ḳamanān ölümünden sonra davul ormana götürülerek parçalanā ve bir aş acān dalāna asālār, кamanān ölüsü de bu aş acān yanāna gömülür. Altay ḳamanlarānān davullarānān içinde ay, güneк, hayat nehri, aş aç, kurbaş a gibi bir takām resimler bulunur.[124]

---

[117] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.246
[118] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.246
[119] Akalān, *Saltuk.*, c.I, s.176
[120] Akalān, *Saltuk.*, c.I, s.285
[121] Tezbaкar, Ahmet, *Mehter Tarihi, Teкkilatē ve Marкlarē*, Ḳstanbul 1975, s.61
[122] Bozkurt Nebi, ñDavulò, *DḲA*, Ḳstanbul 1994, c.IX, s.54
[123] Tekin, Talat, *Orhun Yazālarē*, Ankara 1988, s.149; Bozkurt Nebi, ñDavulò, *DḲA*, Ḳstanbul 1994, c.IX, s.53
[124] Ḳıan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün ḳamanizm*, Ankara 1972, s.93-95

Destanlarda geçen davul kimi zaman geleneksel törenlerde, kimi zaman savaş çalgısı olarak kimi zaman düğün çalgısı olarak kullanılmaktadır. Savaşın başladığını haber vermek içinde yine davullar çalınmaktadır.[125]

İslamiyet öncesi Türk destanlarından olan Saka Destanlarının parçası olan ve bir bölümü Firdevsînin *Şehnâme* adlı eserinde geçen Alp-Er Tunga destanında ñfillerin sırtındaki davullar ve çıngırak sesleriò şeklinde bir ifade yer almaktadır. Buradaki davul ve çıngırak sesleri Türk komutanının yenen karşı güçün zafer kazandığını duyurmak amacıyla söylenmiştir. Firdevsînin şehnâme adlı eserindeki ifadesi şöyledir:

ñDerken, fillerin sırtındaki davulların ve çıngırakların sesleri birkaç millik uzaklığa kadar yükseldi.ò[126]

Yine Saka Destanlarının parçası olan ve Türk hükümdarı olan *Şu* bölgesi hakanının kahramanlıklarını veren şu destanının bir bölümü Kaşgarlı Mahmudâa ait *Divânü lügatiât-Türk* adlı eserde geçmektedir. Bu eserin *Türkmen* maddesinde ñ360 nöbet davulu ve davullar çaldırmakò ifadesi vardır. şu adlı bu Türk hakanı şu kalesinde ordusundaki beyler için 360 nöbet davulu çaldırmaktadır. Yine şu hakanı davullar çaldırarak sefere çıkmıştır.

ñşu kalesinde her gün 360 nöbet davulu vurulurdu.ò

ñHakan geceleyin davullar çaldırdıò[127]

Altay destanında ñakağaç kabuğundan çizmeò ve ñakağaç kabuğundan eyerò ve ñakağaç kabuğundan davulò ifadeleri sıkça geçmektedir. Akağaç kabuğundan davullar çalınarak şaman törenleri yapıldığı anlatılmaktadır. Destanda geçen ñTünürò kelimesi, ñdavulò olarak tercüme edilmiştir.

ñAbram-Moos Kara-Taacıidi bu.

Başlığı baykuş tüylü bir çuval,

Kürkü baykuş tüylü bir çuval,

Çuval kürkü savruluyor,

Akağaç kabuğundan davulunu sırtlanmış.ò[128]

---

[125] Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ankara 1975, s.7
[126] Firdevsi, *Şehname II*, Lugal, Necati, (Düz: Akyüz, Kenan), İstanbul 1947, s.36
[127] Atalay, Besim, *Divânü lügatiât-Türk Tercümesi*, c.III, Ankara 1992, s.412-416; Sakaoğlu, Saim, Duymaz, Ali, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul 2002, s.202

ñAkкam gerisingeri yeraltından

Akaĵ aç kabuĵ undan davuluyla Tordoor кamanınalıp döndü.ò[129]

ñBacayıörtüp, çatlaklarıtıkayıp,

Akaĵ aç kabuĵ undan davuluyla Tordoor кaman ruhlarıçaĵırıp кaman töreni yaptıò

ñEкiĵ inden içeri dalıp sol kuкaĵınısola çevirip

Saĵ kulaĵınısaĵa çevirip kulak verdi.

Akaĵ aç kabuĵ undan davuluyla Tordoor кaman köpek gibi havlayıp,

Kşek gibi möleyip, dolanıp dönü.ò

ñAkaĵ aç kabuĵ undan davuluyla Tordoor кaman

Bir sefer daha döndü.ò[130]

ñAkaĵ aç kabuĵ undan davuluyla Tordoor кaman

Bir bir her кeyi söyledi.ò

ñSöylemediĵi sözü söyledi, öfkeyle baĵırdı:

Akaĵ aç kabuĵ undan davulu ben, hele dur,

Öyle devireceĵim ki, dedi,

Tordoor кaman, ben senin aklınıbaкına öyle bir getireceĵim ki, dedi.ò

ñGürleye kükreye baк кökeye geldi,

Akaĵ aç kabuĵ undan davuluyla Tordoor кamana

Elinin avcuyla vurup yeraltına gönderdiò[131]

Manas destanında geçen davul savaк veya barık davullarıdeĵildir. Bu destanda davul, daha sonradan Müslüman olan ve Er Kökçöôyü terk ederek Manasôa katılan Almambet, Er Kökçöôye karкı ñManas adlı beyime av eti vermezsem, davuluma vurup, çalmazsam, senin kılıcını yere çakmazsam adım kurusunò diyerek кızgınlıĵını dile getirmek için kullanılmaкtır. Kırgızlara ait olan Manas destanında geçen ñdavulbaкò

[128] Gürsoy, *Altay Dest*, s.128
[129] Gürsoy, *Altay Dest*, s.166
[130] Gürsoy, *Altay Dest*, s.167
[131] Gürsoy, *Altay Dest*, s.169

kelimesinin aslı ñdobulbakò, ñdoolbakòdan gelmektedir. ñDobulò, ñdoolò kökü ñdavulò anlamındadır. ñDoolbakò ise alıcı kukla avlanırken kullanılan küçük davuldur.[132]

ñDavulbakôma(küçük davul) vurup,

çalmardanôı çalmazsam,

benim óAlmambetô(denen) adım kurusun!ò[133]

Burada ki ñkök doolbakòdaki ñkökò ifadesi manas destanı içinde bakka kelimeler önünde de kullanılmaktır. Örneî in; destanda ñkök çebiçò ifadesi geçmektedir. Türkiye Türkçesinde ñkır renkli keçiò anlamındadır.[134] Yine ñkök doolbakò kır renkli davul anlamına geldiî ini dükünebiliriz.

ñKök doolbak baî layınız!

Yedeî e alıp götürünüz!

Desteî i altın (direkli) ak çadırı

Ķki ata sıkıca baî layınız!ò[135]

Alıp Manak destanında, Altay destan geleneî ine göre kaman motifleri içermektedir. ķaman geleneî ine göre yapılan törenlerde dua edilip, davullar çalınmaktadır. ñDavulò destanda Altay Türkçesine göre ñtünürò olarak geçmektedir.

ñDua edip, kalmayıp davul çaldılar.[136]

Ak-bozu göremediler.

Nereden geldiî ini bilemediler,

Birbirlerine baî ırıkıp

Bakıp kaldılarò[137]

Battalnameôde geçen davul savakın baklayık ve bitikini bildirmek için savak öncesi ve savak sonrası çalınan davullardır. Battal Gazi kâfirlerle savakarak Müslüman olmayan herkesi öldürmektedir. Hücum için ñhücum davullarıò çalınmakta, zafer

---

[132] Yudahin, K. K., *Kırgız Sözlüî ü*, (Çev: Abdullah Taymas), Ankara 1988, s.311
[133] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.63
[134] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.173
[135] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.174
[136] Alkap-kamdap, *tünür* soktılar
[137] Ergun, *Altay Türk. Kahr. Dest. Alıp Manak*, s.187

kazandığında ise kâfir dükmanı yenmenin mutluluğu ile ñmutluluk davullarò çalınmaktadır.

ñBunlar bu konukmada iken karkıdan davul ve harp sesleri duyuldu. Cafer atını hazırlayıp dükmana karkı yürüdü.ò[138]

ñSabah olunca emir verdi. Davullar vuruldu, kâfir askeri at bindiler, saf oldular, savak için gömgök demire büründüler.ò[139]

ñSercayil, ğemmas huzurunda çok sözler söyledi. Sabah oldu, hücum davulu çalındı. Iğki taraftan askerler karkıdıkı saf bağladılar.ò[140]

ñSeyyit, yüz kikiyi dörde ayırdı. Dört yerden davullar çalmaya bakladı. Kâfir askerie gece baskını düzenlediler.ò[141]

ñSabah oldu kale içinden davul sesleri duyuldu. Seyyit dıkarı çıktı, yüksek sesle:

Battal Gazi benim. Halutğu, Talutğu ve Calutğu öldürdüm. Çabuk siz de imana gelin ve Müslüman olun, yoksa hepinizi kırarım, dedi.ò[142]

ñErtesi gün davullar çalındı. Asker atlandı. Ali, meydana girdi, dolaktıò

ñSabah oldu, davullar çalındı. Asker savaka hazır duruma geldi. Iğki yandan saflar bağlayıp durdular.ò[143]

ñDördüncü gün iki taraftan davullar çalındı. Askerler saf bağladılar. Ahmet Turan meydana girip er diledi.ò[144]

ñDümbelekler, davulların sesi cihanı tuttu. Kâfir askeri alay alay, bölük bölük, çok çok çıkageldiler.ò[145]

ñMüslümanlar Allah yoluna bak koymukular. Memlan Harzemi çıkageldi. Yüz çift davul, yüz bayrak bir arada geldi.ò

ñBirden bir toz belirdi. Toz içinden yüz bin er ve yüz çift nakkare(savak davulu) ile Velid oğlu Numan çıkageldi. Arkasından Hicaz padikahı yüzbin er ve yüz çift nakkare ile onun arkasından Habek padikahı yüz bin er ve yüz çift nakkare ile geldi.

---

[138] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.30
[139] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.37
[140] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.51
[141] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.72
[142] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.94
[143] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.101
[144] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.117
[145] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.144

Onun ardından Mısır Sultanı Karun-ı aziz yirmi bin er ve yirmi çift nakkare ile geldi.ò[146]

ño sırada bir toz belirdi. Toz içinden yüz bin er, yüz bayrak, yüz çift savaş davulu ile Ismail Semerkandi çıkageldi. Müslümanlar karşıladılar, kucaklaştılar.ò[147]

ñOnu duyan Beyler hayran kaldılar. Sabah oldu. Iki taraftan davullar büyük bir hızla dövüldü, saflar bağlandı ordular ın sağ ve sol cenahlarına merkezi hazır kıldılar.ò[148]

ñKayserin bayrağını süngüye diktiler. Halife emretti, mutluluk davulları çaldılar. Bunlar burada mutluluk içinde kaldılar.ò[149]

ñKayser bu sözü duydu. Yüz bin er yanında hazırdı. Davullar çaldırıp Malatya yolunu tuttu.ò[150]

ñErtesi gün dümbelekler çalındı. Hamiran elli bin kişiyle hazırlandı, arkasını şehre verdi.ò[151]

ñErtesi gün davullar çalındı, Seyyit tekrar meydana girdi. Iyunda karşılaştı.ò

ñErtesi gün yine davullar çalındı. Kıvran şah, Behmen Kıvran, Feridun Acemi, atlarına binip saf bağladılar.ò[152]

ñBu taraftan Emir Ömer'e haber geldi ki Çin askeri geliyor. Bunlarla karşılaştılar kırk bin kişi silahlandılar. Davullar çalındı. Çin askeri yetişti. Ankas Çini meydana girdi ve er diledi.ò[153]

ñBu taraftan biz gelelim Kayser'in hikâyesine. Kayser gelince sevinç işareti olarak davullar dövüldü. Iki tarafda atlarına bindiler.ò[154]

ñBunlar bu sözde iken Seyyit baktı ki, meydana kimse girmiyor, kâfir askerlerine hücum etti, bir anda kâfir kanını sel gibi akıttı. Akşam oldu, dinlenme davulu çalındı.ò[155]

---

[146] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.145
[147] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.149
[148] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.154
[149] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.157
[150] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.162
[151] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.210
[152] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.215
[153] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.223
[154] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.226
[155] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.232

Emrettiler, dümbelekler çalındı. Hazineyi açtılar, mallar ortaya çıkarıldı ve asker toplandı.ò[156]

ñErtesi gün savaş davullarını dövüldü. Iki tarafın askeri de yürüdüler.ò[157]

ñSabah olunca iki taraftan savaş davullarını çalındı. Askerler hazır duruma geldiler, karşılıklı saf bağladılar.ò[158]

ñAcele dümbelekler dövüldü. Kâfirler Istanbulâdan dışarı çıktılar. Halifeye haber iletildi.ò[159]

ñBiraz sonra Seyyit güneşin tutulduğunu gördü. Gökyüzünden davul ve boru sesleri geldi. Perilerden meydana gelen asker çıkıp geldi.ò[160]

ñO gece geçti, ertesi gün dost sesini andıran davullar dövüldü. Iki taraftan askerler yürüdü. Saflar bağlandı.ò[161]

Melik Dânişmend ve Müslümanlar kâfirlere karşı yürüken davul, zil ve çalgı çalarlar. Burada geçen ñbâmò çalgı anlamında kullanılmıştır.

ñPes ol cemiyet-ile ehl-i Islam

Yüridürler çalup dühl u zil ü bâmò[162]

Düşmanı korkutmak amacıyla Dede Korkutâda ñgümbür gümbür davullar döğüldüò denmektedir.

ñIki eylese o oğlu kabul etmezlerdi. Uruz Bey, geniş yakadan davullar döğüp süngüsünü yere sançıp durdu.ò

ñSonra kara dinli kâfire göz karartı, haykırdı, at sürdü, karşı vardı. Kılıç vurdu. Gümbür gümbür davullar döğüldü; burması altın tunç borular çalındı.ò[163]

ñAğılmağım gökte iken yere indi,

Gümbür gümbür davullar döğülmediò[164]

---

[156] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.236
[157] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.235
[158] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.263
[159] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.240
[160] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.284
[161] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.293
[162] Demir, *Dânişmend.*, s.170
[163] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.102
[164] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.114

ñGördü ki ölkücü kâfirler yund güderler, kılıç çekip altı kâfir tepeledi. Davullar döğülüp yundları ürküttü, getirip o koruya koydu.ò[165]

ñYundları dıkarı döktüler. Gelip yine koruya girdiler. Yundları dıkarı çıkardılar. Davullar döğüp yundları önlerine kattılar.ò

ñUkun Kocaöya ulak geldi. Gümbür gümbür davullar çalındı. Burması altın tunç borular çalındı. O gün ala, büyük otaklar dikildi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırıldı.ò[166]

Yine savaкta çalınan davullar Köroğlu Destanında da vardır. Kazanılan zaferin ardından ñzafer davulu çalmakò ifadesi geçmektedir.

ñSavaкmaya karar verip hazır durdu,

Ele düкen düкmanları viran etti,

Kağdat Hanının кehrine varmak için,

Ata binip, davul çalıp, sıraya dizildiler.ò[167]

ñTürkmen Arap çaldı zafer davulunu,

Kağdat çekti hasret, kaygı, yenilgiyi,

Zımıran denilen bir kahramanı vardı,

Kağdat ona çık diye verdi emrini.ò[168]

ñBunu seyrediyordu Kağdat Han övünüp,

Kızılbaкlar davul çaldı sevinip.

Taкa düкüp vefat etti Enverbek,

Türkmenler gelip götürdüler atın üstüne yatırıp.ò

ñSabah olunca davul çaldı iki taraf

Savaк alanına gelip durdular sıraya dizilip.

Kengan çıktı Kızılbaкötan meydana

Çabuk gel deyip çağırmaktadır nağ ara atıp.ò[169]

---

[165] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.212
[166] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.218
[167] Ekici, *Köroğlu*, s.267
[168] Ekici, *Köroğlu*, s.269

ñMukiytek kahraman döndü atlanıp

Tümken, Arap sevinip davul çalıp,

Mukiytek yiğide Köroğlu teşekkür etti,

Geldin, deyip düşmanımız kaçı datça leke bırakıp.ò[170]

ñKızılbaşlar davul çalarak sevinirler,

Mahram kahraman öfkelenip taşa atmıştır.

Mukiytek kahraman dünyadan göçüp gitti,

Alıp götürdüler insanları Arapların elinden.ò[171]

ñSaldırı oldu ışağı datçın fermanı,

Akıldan çıkmaz şu yaptığı ızorbalığı,

Yeri inleterek çaldı savaş davulunu,

Kalabalık askerleri bir tanesi kalmadan ilerledi hepsi.ò

ñIşki taraf da çaldı sertçe davulu,

Birbirine ejderha gibi saldırdı,

Işki taraf da birbirine atılıverdi,

Nice kaflar kalem gibi kesildi.ò[172]

ñEvin içinde keyif içine yatmakta olan Danıyar, Ezim Köz Ayımçın sesini duyunca hemen kalkar ve yanındakilere óDavullar, zurnalar çalınsınô diye emir verir. Çok kısa bir sürede kırk bin asker hazırlanır, orduya bizzat kendisi komuta eden Danıyar, Leyli Kır adlı atına binerek Göroğluçunu aramaya koyulur.ò[173]

ñTablò , davulçunun Arapçasıdır. Çoğulu ñtabûlò, davulcu anlamı ñtabbâlòdır. Farsça ñdohulò veya ñdühülò olarak kullanılmaktadır.[174]

Tablı-bâz (veya tabıl-bâz), nakkârenin büyüğü olan vurmalı sazdır. Kuş davulu olarak da bilinmektedir. Bakırdan yapılan gövdesi üzerine ince deve derisi gerilerek

---

[169] Ekici, *Köroğlu*, s.271
[170] Ekici, *Köroğlu*, s.272
[171] Ekici, *Köroğlu*, s.273
[172] Ekici, *Köroğlu*, s.277
[173] Ekici, *Köroğlu*, s.322
[174] Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ankara 1975, s.53

yapılmaktır.[175] Daha çok avda, göçte ve savaşta çeşitli şekillerde kullanılırdı.[176] Aynı zamanda ñdavulcuò anlamına gelen ve bugün ñdavlumbazò olarak kullanılan ñtablbâzò ile karıştırmamak gerekir.

Savaşa bakılarken askere yön vermek amacıyla ñtabl-i harbiò, ñcengi harbiò veya ñtabl-i cengiò çalınırdı. Davulların susması tuğ ve sancağın tehlikede olduğunu gösterirdi.[177] Bir kale fethedildiğinde ve bir zafer kazanıldığında davulların çalınmasına ñtabl-i beşaret çalmakò, ñbeşaret çalmakò veya ñbeşaret kılmakò ifadeleri kullanılırdı.[178] Gün boyu süren savaşlarda o günkü çarpışmaların bittiğini ñasayişş veya tabl-i asayişò vuruşlarıyla duyurulurdu.[179] Asayişş davulu çalındıktan sonra savaşa son verilir, herkes olduğu yerde kalır ve sabah olması beklenirdi.[180]

Kâfirlere hamle yapılır, iki ordu birbirine girer. Erenler narasından, at kişnemesinden, kalkan ve savaş elbisesi çakıltısından, gürz küpürtüsünden, davul sesinden dünya yankılanır.

ñErenler narasından, at süheylinden cebe cevşen çakıldusından, gürz küpültüsinden, tabl u nakâre âvâzından alemler yankulanmışdıò

ñBir azim ceng oldı kim at süheylindedn, kılıç şakıldusından, gürz küpüldisinden, ok fışıldusından, cebe cevşen çakıldusından, tabl u nakâre âvâzından kulaklar sağır olmışdıò[181]

ñBu kadar leşkerle gazâ niyetine tabl u nakâreler urup yola girdiler. Halife alemin, Ebuğl-Müslim sancağın götürüp yürüdiler.ò[182]

Gülnuş Banu ile nikâh yapan Melik Dânişmend, askerleri ile birlikte yemekler yedikten sonra davullar dövülür. Zurna muhayyer perdesinden çalınır. Daha sonra zurna makamları icra eder. Biraz daha davullar çalınır. Burada geçen ñmuhayyerò makam adıdır. Necati Demir kitabında bu makam için ñTürk müziğinin en eski ve en çok kullanılan makamlarındanò açıklamasını yapmıştır.[183]

---

[175] Erendil, Muzaffer, *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara 1992, s.21
[176] Tezbaşar, Ahmet, *Mehter Tarihi, Teşkilatı ve Marşları*, İstanbul 1975, s.64
[177] Bozkurt Nebi, ñDavulò, *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s.54
[178] Tezbaşar, Ahmet, *Mehter Tarihi, Teşkilatı ve Marşları*, İstanbul 1975, s.62
[179] Bozkurt Nebi, ñDavulò, *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s.54
[180] Tezbaşar, Ahmet, *Mehter Tarihi, Teşkilatı ve Marşları*, İstanbul 1975, s.62
[181] Demir, *Dânişmend.*, s.122
[182] Demir, *Dânişmend.*, s.128
[183] Demir, *Dânişmend.*, s.484

Makamlarla ilgili ifade daha önce ki bölümde incelediğimiz İslamiyet öncesi Türk destanlarından Altay (Maaday-Kara) destanı içinde rastlanmaktı. Diğer destanlarda makamla ilgili bakka bir ifade gözlenmemiktir.

"Dögüldi pes hemân-dem tabl u hâne

Sadâsı toldı sahrâ bâg u câna

Muhayyer perdesinden ötdi zurnâ

İdüp zurnâ birez seyr ü mâkâmat

Halâyık hod olupdı anda kat kat

Şunun gibi latif terciler-idi

Makâmun bahrına dükip talardı

Ki dürler çıkarurdı ol denizden

Geçürmemikdi anı kimse gözden

Dahı son nakkı çaldı nazük-ter

Gülistân içre sanki bülbül öter

Birez kim tabl u hâne dahı ey yâr

Çalındı sanasın kim yir yararı"[184]

Gaziler tekbirinden, kâfirler feryadından, kılıç kıkıtısından, gürz küpürtüsünden, ok fıkıtısından, at kiknemesinden, davul sesinden savak yeri mahker gününe dönmüktü.

"Gâziler tekbirinden, kâfirler feryâdından, kılıç kakıdusından, gürz küpüldüsinden, ok fıkıdısından, at süheylinden, tabl u nakâre âvâzından bilâ-tekbih mahker günine dönmikdi."[185]

"İşöyle ceng oldı zamâne inledi

Tabl âvâzından felekler gümlediı"[186]

"Ol gice yatdılar, aleâs-sabâh durup tabl nefîr urup lekkerler kılup, cenâh saf bağlayup durdılar."[187]

---

[184] Demir, *Dânikmend.*, s.221
[185] Demir, *Dânikmend.*, s.228
[186] Demir, *Dânikmend.*, s.254

Saltuknâmeônin I. cildinde ñtabl ve dühülò çalmak ifadesinde geçen ñdühülò ñdavulò anlamında kullanılmaktadır. Destanın kahramanı Sarı Saltuk yani ḳerif Gazi, ḳehirde gezerken kâfirlerden birinin tabutu taḳınırken, önünde bir kadının aĵladığını görür. Kalan halk ise davul çalıp eĵlenmektedir. Bunun aslını öĝrenmek isteyen ḳerifôe, bunların *Mecûsi* olduklarını ve ölen bir adam karısı ile birlikte ateḳe atıldığını, halkın eĵlendiĵini ve adamın karısının ise bundan dolayı aĵladığı söylenir.

ñKalan halk tabl ve dühül çalup dahı ḳâdlıklar iderler.ò[188]

Saltuknâmeônin II. cildinde çalmak kelimesi yerine ñkakmakò ve ñurmakò kelimeleri kullanılmaktadır. Savaḳta meydana çıkarken tabl ve nakkareler çalınmaktadır.

ñOtuz kere yüz bin kâfir idi. Tabl ve nakkâre urdılar, saf ve alay baĵladılar, meydân açtılar.ò[189]

ñÇünkim kâfirler bakup gördiler tabıl-bâz kakup ardından koyıldılar.ò[190]

ñDahı Server tabıl-bâz kakup ol leḳkere hemân depindiler. Ahḳama dek ceng oldı.ò[191]

ñBirer çift tabl ve nakkâre, boru sûr-nâ ve nefir urun görelüm, didi.ò[192]

ñPes dîvler âvâzdan ürkerlerdi. Baḳıları aĵrup, beyinleri çalkanup, gözleri kararup dahı yüzleri üzre düḳerlerdi, halk yitiḳüp deperlerdi. Tabl ve kûs ve nefir çaldılar.ò[193]

ñBu yana Endriyye gâzîleri ḳad ve hurrem burc ü bârûda tabl ü nakkâre ve zurna ve nefîrler çalup yir yirin kalôa üzre pâs-bânlar turup çaĵırıḳup banladılar.ò[194]

ñḳol arslan kim ḳûr-i garândur, andan üstine salup tabl-ı kiḳ kakalum, hey diyince arslan iner ve biz dahı turalım ol turanlarıtaĵda ardınca basa düḳelim.ò[195]

ñTabl ve nakkâre kakup Müslümânlar üstine yüridiler.ò[196]

---

[187] Akalın, *Saltuk.*, c.I, s.188
[188] Akalın, *Saltuk.*, c.I, s.337
[189] Akalın, *Saltuk.*, c.II, s.6
[190] Akalın, *Saltuk.*, c.II, s.13
[191] Akalın, *Saltuk.*, c.II, s.150
[192] Akalın, *Saltuk.*, c.II, s.154
[193] Akalın, *Saltuk.*, c.III, s.67
[194] Akalın, *Saltuk.*, c.III, s.120
[195] Akalın, *Saltuk.*, c.III, s.203
[196] Akalın, *Saltuk.*, c.III, s.344

İsrafil Borusu

Bahaeddin Ögel nefiri aynı zamanda "İsrafil Borusu" veya "Sûr-ü İsrafil" olarak tanımlamaktadır.[197] Ancak okuduğumuz destanlarda geçen "sûr" Müslümanlar tarafından kabul edilen, kıyamet zamanı İsrafil'in üfleyeceği "sûr" anlamında kullanılmıştır. Nefir ile anlamdaklık gösterecek bir bilgiye destanlar içinde rastlamadık.

Melik Dânişmend rüyasında Seyyid Battal'ı görür. Rüyasında Melik'e ayağa kalkmasını, kâfirler elinde sıkıntı çeken halkın huzurunu sağlamasını ve Tanrı'nın ancak bu halde razı olacağını söyler. Ne yatıyorsun, ayağa kalk, Hz. İsrafil suru üfleyince yatarsın, der.

"Ne yatursın ne yatursın tura tur

yatasın ança ki tâ çalınca sûr"[198]

"Rövşen babasının yanına oturdu. Ali kişi ona şunları söyledi:

Bir de senin sesine, narana öyle bir kuvvet gelecek ki, İsrafil'in sûru senin naranın yanında sinek vızıltısı kalacak."[199]

"Senin namın kısa zamanda bütün dünyaya yayılacak, içmiş olduğun köpükten uzun ömür, kollarına kuvvet, özüne de şairlik verilmiştir. Senin sesin, naran öyle bir kuvvet alacak ki, onun yanında İsrafil'in sûru milçek vızıltısı gibi kalacak."[200]

Karnay

Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Tacikistan'da kullanılan bu çalgı[201] zaman zaman "kerrenay", "kereney" veya "kerney" olarak da geçmektedir. Madenden yapılmış borudur. Farsça sözlüklerinde borular içinde en büyük boru olduğu söylenmektedir. Evliya Çelebi mehterin bas borusu tanımını yapmıştır. Mehterde zurna ve davul ile birlikte çalınırdı.[202] Karnay, bir melodi çalgısı olmaktan daha çok ritm çalgısı olarak kullanılırdı.[203] Burada ritm çalgısı ifadesi aslında bir davul gibi ritm çalgısı anlamında değilde sazın melodi çalmak yerine ritm duygusunu verecek şekilde

---

[197] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.VIII, s.346
[198] Demir, *Dânişmend.*, s.241
[199] Ekici, *Köroğlu*, s.341
[200] Ekici, *Köroğlu*, s.354
[201] Gürdal, İşfan, "Kopuz ve Türk Dünyası Halk Çalgıları", *Türkler Ansik.*, Ankara 2002, c.XIX, s.108
[202] Ögel, Bahaeddin, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, Ankara 1987 c.VIII, s.440-442
[203] Gürdal, İşfan, "Kopuz ve Türk Dünyası Halk Çalgıları", *Türkler Ansik.*, Ankara 2002, c.XIX, s.108

çalınması olarak tanımlanmıştır. Kullandığımız kaynaklarda kerney, kereney veya kerrenay kelimesi yerine karnay daha çok geçmektedir. Bu nedenle bıçlık olarak ñkarnayò almayı uygun gördük.

ñTak mezar gibi kabiri

onu gören var mı?

Tak-akıcıdan kuru tarla,

Onu gören var mı?

Bugünkü gün iyi gün,

Zurna çalıp öttürün, çorom!

óKereneyô gererek çalın, çorom!

Ak Borçalıkça yükleyin çorom!

Gök çadırı toplayın, çorom!ò

Köroğlu Destanında askerleri düşman üzerine göndermek için zurna ve karnay çalınmaktadır.

ñKızlarını cariye oğullarını kul edin. Türkmenlerin hanını bağlayarak buraya getirin, der. Surney, karney[5(bak!)] çaldırarak askerlerini Türkmenlerin üstüne gönderir.ò[204]

ñDeryanın akıntısıyla pek çoğu gitti sürüklenip,

bazıdarı kurtuldular öbür kıyıya çıkıp.

O anda taraftan bir grup asker geldi,

Sırnay çalıp, bayraklarını dikip.ò[205]

ñSurnay, kerney çaldı Türkmen, davulunu,

yüksek tepenin basarak geldi çakıl taşlarını,

vurmanın, vuruşu kırmanın yollarını,

alıştırıp öğretti kılıçla vurmayı.ò[206]

---

[204] Ekici, *Köroğlu*, s.193
[205] Ekici, *Köroğlu*, s.255
[206] Ekici, *Köroğlu*, s.268

Kaval

ñKavalò terimine İslamiyet öncesi Türk destanlarından olan Altay (Maaday-Kara) destanında rastlanılmaktır. Naskali tarafından çevirisi yapılmak olan destanda ñparmaklarıyla kaval çalmak, bak parmaĵ ile kaval çalmakò ifadeleri yer almaktadır. Bunun dışında ñkaval gibi dik oturmakò benzetmesi yapılmaktır.

ñOnu duyan bahadır oĵ lum havalı bir türkü tutturdu,

Parmaklarıyla kaval çaldı, kısrak bir türkü tutturdu,

Bak parmaĵ ile kaval çaldıò[207]

ñOnu duyan bahadır oĵ lum havalı bir türkü tutturdu,

Parmaklarıyla kaval çaldı, kısrak bir türkü tutturdu,

Bak parmaĵ ile kaval çaldıò[208]

ñBahadır Kögüdey-Mergen güle oynaya yol aldı

Bak parmaĵ ile kaval çalıp, kısrak bir türkü söyledi.

Parmaĵ ıyla kaval çalıp havalı bir türkü söylediò

ñKurkun kâseyi eliyle sunan

Bu türkücü saygıyla durdu,

Yedi lamanın önünde

Kavaldan dik oturdu.ò[209]

ñÇuval kürklü Tastarakay havalı bir türkü tutturdu,

Nekeyle kaval çalıp, kısrak bir türkü söyledi,

Parmaklarıyla kaval çalıp onu doyuran babasının yurduna geldi.ò[210]

ñKögüdey-Mergen bahadır oĵ lum havalı bir türkü tutturdu,

Parmaklarıyla kaval çaldı, kısrak bir türkü söyledi,

Bak parmaĵ ile kaval çaldıò[211]

---

[207] Gürsoy, *Altay Dest*, s.94
[208] Gürsoy, *Altay Dest*, s.94
[209] Gürsoy, *Altay Dest*, s.152
[210] Gürsoy, *Altay Dest*, s.165

ñAltayôa doî ru ilerlediler.

Bak parmaklarēyla kaval çalēp

Kēvrak türkü söylediler,

Parmaklarēyla kaval çalēp, havalē türkü söyleyip

Oynaya sevine Altayôa varēp geldiler.ò[212]

ñBunu gören Kögüdey-Mergen bak parmaî ē ile kaval çaldē,

Kēvrak bir türkü söyledi, parmaklarēyla kaval çaldē,

Havalē bir türkü söyledi.ò[213]

Kopuz

ñKopuzò adē bakılangēçta tek bir çalgēyē ifade ederken günümüzde kopuz adē farklē çalgēlara verilen addēr. Kopuz adē daha sonralarē ñçalgēò anlamēnda da kullanēlmēktēr. Saha-Yakut çevresinde kopuz ñkhomusò, ñkhomēsò keklinde isimlendirilmik olan çalgē, metal bir çatal arasēna yine metalden esnek bir dil yerlektirilmesiyle yapēlan bir aî ēz çalgēsēdēr. Aynē zamanda ñkamēkò anlamēna gelmektedir. Kopuzôu Kazak ve Kērgēz baksēlarēda kullanmēklardēr ancak onlarēn kullandēklarē kopuzlar yayla çalēnan bir çekit kemençedir. [214]

Destanlarēn anlatēlmasē için özellikle ñKopuzò çalēnērdē[215] Türk destanlarēnēn bazē metinlerinde ise ñkopuzò, ñkungkauò olarak geçmektedir. Hatta ñkopuzcuò yerine ñkungkauçēò sözü geçmektedir.[216] Türkler kahramanlēk ve alplik destanlarēna ñkayò derlerdi. Aslēnda ñkayò mērēldanarak, boî uk, ēslēkla karēkēk bir ses çēkarmak anlamēndadēr.[217] Kahramanlēk destanlarēnē anlatmaya ñkaylamakò, bunlarē kopuzla anlatan âkēklara ñkayçēò denirdi.[218] ñKavalò melodilerine ñkēyaklarò ekilik etmekteydi. Bunlara ise daha çok ñērcēò yani ñyērcēò deniyordu.[219] ñYērò genik anlamda karkē, türkü, kokma demektir. ñYērò veya ñērò kelimesi melodi ile söylenen kiirler içinde

---

[211] Gürsoy, *Altay Dest*, s.193
[212] Gürsoy, *Altay Dest*, s.238
[213] Gürsoy, *Altay Dest*, s.248
[214] Gürdal, ñKop. ve Türk Dün. Halk Çalg.ò, *Türkler Ansik.*, s.105-106
[215] Ögel, Bahaeddin, *Türk Kült. Tarihine Giriк*, Ankara 1987 c.IX, s.18
[216] Gazimihal, *Ülkelerde Kop. ve Tez Saz*, s.27
[217] Ögel, Bahaeddin, *Türk Kült. Tarihine Giriк*, Ankara 1987 c.IX, s.65
[218] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriк*, s.18
[219] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriк*, s.290

kullanılmaktadır.[220] ñKayakò, ñkayakò, ñciçekò sözleri Türk kültür çevrelerinde ñkemençeò için söylenen deyimlerdir.[221] Türklerde bununla ilgili köyle bir söz vardır: ñBir aşızıyla destan söyledi(kayladı); bir aşızıyla yırladıò ñKayçılarò yani destan anlatanlar kopuz çalmak için yay veya parmak kullanıyorlardı.[222] Çok kopuz çeşitleri kimdiki fasıl ñkemançeòmizin daha büyük şeklidir. Diğer bir kopuz türü ise tanbur şeklindedir. [223] Destan türlerinin bazılarına ñçorçokò, bu destanları söyleyen âşıklara da ñçorçokçıò denilirdi.[224]

Sazın püskülü olarak adlandırılan ñmunçakò Türk sazlarının bir sembolüdür. ñDede Korkutôun sazının munçağı çok ünlüdür. Dede Korkut kopuzunun munçağını bir dağda kaybeder. Bundan dolayı o dağa ómunçaktı tagô yani ómunçaklı dağô denmektedir. Munçak, monçuk bizim boncuk kelimemizle ilgilidirò[225]

Zaman zaman kopuz sazı ñkolca kopuzò olarak ifade edilmektedir. Buradaki kolca kopuz, ñkol uzunluğunda kopuzò anlamına gelmektedir.[226]

Kopuz sazı bazen dumbura ile anlamdaşlık göstermektedir.[227] Osmanlı Çımparatorluğu döneminde saray okulu olarak bilinen ñEnderunòlarda[228] musiki eğitimi usta-çırak ilişkisi şeklinde meşk sistemiônde olduğu gibi Orta Asya Türklerinôde müzik öğrenimi ve ñdombraò çalma tekniği uzun yıllar bir ustanın yanında çalışmayı gerektiriyordu. ñBlayaevòin de dediği gibi, ñdombraò çalma ve ñdombraò edebiyatını öğrenmek için büyük bir ustanın yanında uzun yıllar çalışılarak bilgi ve tecrübe edinilmelidir.[229] ñDombraò destanları çoğu zaman ñmajorò türden ve müzikal formları çok geniş anlamlı idiler.[230]

Kazak ñdombracılarınò çaldıkları en ünlü müzikli hikâyelerden biri ñAksak Yaban Eşeğiò adlı destandır. ñÇingiz Hanôın oğlu Cöçi, ava çok meraklıdır. Bunun için Çingiz Han onun ava gitmesini yasak etmiştir. Fakat Cöçi bir gün yine gizlice ava çıkmış ve bir yaban eşeği sürüsünün peşine takılmıştır. Sürünün başında giden eşeği yaralamış ve

---

[220] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.428
[221] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.241
[222] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.18
[223] Gazimihal, *Ülkelerde Kop. ve Tez Saz.*, s.24
[224] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.66
[225] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.III
[226] Gökyay, O. Şaik, *Dede Korkut Hikayeleri*, Ankara 2000, s.17
[227] Gazimihal, *Ülkelerde Kop. ve Tez Saz*, s.46
[228] Özalp, M. Nazmi, *Türk Musikisi Tarihi I*, İstanbul 2000, s.30
[229] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.178
[230] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.178

ekek aksamaya baklamaktadır. Ekek bir çifte atarak Cöçiöyi kalbinden yaralamak ve öldürmüktür. Çingiz Han oğlunun dönmediğini görünce küphelenmik ve kötü haber getirenin kulağına kurkun dökülmesini emretmiktir. Bunun üzerine bir akın (yani dombracı âşık) bir beste yapmak ve Çingiz Hanöa oğlunun öldüğünü ince bir duygu ile bildirmiktir. Bu sözsüz bir saz eseridir. Çingiz Han oğlunun öldüğünü bu saz eserinden öğrenmik ve dombraönın içine kurkun dökülmesini emretmiktir. Böylece dombra da susmuktur.ò Çki sesli çalınan bir eserdir. Bozkırda atının üzerinde, atı ve doğanı ile birlikte ava giden bir avcı, sazda çekitli seslerle anlatılmaya çalışılmaktadır.[231]

Uygurlarda özellikle ñkopuzò bak çalgı olarak kullanılmaktadır. Eski Uygur metinlerinde ñkopuzò adı geçmektedir. Fransız bilginlerden ñPaul Pelliotò Orta Asyaödan getirdiği belgelerden Uygur harfleri ile yazılı hikâyede ku cümle geçmektedir: ñTikin kopuzga ertengü uzardı, eliki kopuz az tiz ve ağzı yırlayu olurtı.ò ñKan-su vilayetindeki ñBin Buda Tapınaklarıò olarak geçen yerde 500 kadar mağara bulunmaktadır. Yine Fransız bilgin ñPaul Pelliotò bu tapınaklardan bulduğu bir de Budist efsanesi mevcuttur. Bu efsane dilimize de çevrilmiktir. ñÇyi kalpli prens Kelyanenkara ve kötü kalpli prens Papamkara hikâyesinde, iyi kalpli prens kardekinin gözünü sakatlar. Çıanet yüzünden körleken zavallı, bir sığırtmacın evine sığınır. Fakat burada uzun zaman kalmakla dar geçimli yuvaya yük olmak istemez. Aileyi fena duruma sokmamanın çaresi olarak sığırtmaçtan bir çalgı ister. Çıkte bunu ele alarak kalabalık bir yere gider. Hem çalar hem söyler, bir müddet böyle nafaka kazanır.ò Uygur metninde çalgı adı olarak ñkobuzò kelimesi açıkça kayıtlıdır. bazen ñkobuzò kelimesini ñxobuzò olarak görmekteyiz. Bu kelime bakka Uygur metinlerinde de geçmektedir.[232]

Kopuzun ses aleti olarak kullanılmasının yanısıra farklı iklevleri de vardı. Kopuz tedavi etme ve kötü ruhları kovmada kullanılan bir çalgıydı. Aynı zamanda velilik ve ululuk sembolüydü. Ulularla haberlekmede kullanılıyordu. Yiğitlere güç veren ilahi bir sesti. Halkı uyaran kutlu sesti.[233] Kırgız-XVII. yy.öda yakadığına inanılan Kazak bahkılarından olan ñBarlıbay bahkısının ayinlerde çaldığı kopuzun, büyük toplantılarda pehlivanlarla gürektiği ve onları yendiği anlatılır. Kopuz, yarık atlarıyla yarıkır, yarıkı

[231] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.178-179
[232] Gazimihal, *Ülkelerde Kop. ve Tez Saz*, s.26-27
[233] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, s.5

kazanarak ödülü alırlarmış.[234] Kopuzun itibarlı durumu söz konusuydu. Çalmadan önce öpüp başa konulurdu. Dükman ona el süremezdi. Yere konulması günahtı.[235]

ñDutarò iki telli, parmakla çalınan, telleri ipekten yapılan saza verilen addır. Özellikle Türkmen, Özbek ve Uygurlarda görülen bir çalgıdır. Türkmen dutarları Özbek ve Uygur dutarlarına göre daha küçüktür. Dut ağacından armudî bir teknesi ve göğüsü bulunur.[236]

ñDoşpuluurò, ñtopşuluurò, ñtopşuurò, ñtoşpulduurò, iki telli ve parmakla çalınan perdesiz bir çalgıdır. Kazakların ñdombraòsına benzer. Altay Türkleri tarafından da genellikle şarkı eşliğinde kullanılmaktır.[237] Altay destan geleneğinde, destan anlatıcılarına ñkayçıò denir. Kayçılar destanları genellikle rüyalarında ñtayga eeziònden öğrenirler. Kayçılar destanlarını ñtopşuurò veya ñcathanò adı verilen müzik aletinin eşliğinde kaylarlar.[238] Kayçılar destanları kaylamaya başlamadan önce mutlaka topşuur çalmaları gerekir. Topşuurun sesi ayarlandıktan sonra ilk olarak giriş müziği çalınır. Giriş müziği genellikle 5ï10 dakika sürer ancak bazen bu süre uzayabilir. Kayçı giriş müziğini çalarken bir yandan da kendi sesini topşuura göre ñoyò, ñiyò, ñeyò gibi sesler çıkararak ayarlamaya çalışır.[239] Destanı anlatmadan önce mutlaka topşuurlarını överler.[240]

İslamiyet sonrası Türk destanlarında rastladığımız kopuz terimine, İslamiyet öncesi Türk destanlarında Altay Türklerine ait olan Maaday-Kara (Altay) destanında görmekteyiz.

ñKögüdey-Mergen bahadır delikanlının

türküsünü, kopuzunu dinleyip

Ay Kağanın Altayına

Birlikte gideyim diye,

Seni bekliyordum,

Yedi yolun kavşağında

---

[234] Bayat, Fuzuli, *Türk Şaman Metinleri*, Ankara 2004, s.145
[235] Gazimihal, *Ülkelerde Kop. ve Tez Saz*, s.44
[236] Gürdal, ñKop. ve Türk Dün. Halk Çalg.ò, *Türkler Ansik.*, s.108-109
[237] Gürdal, ñKop. ve Türk Dün. Halk Çalg.ò, *Türkler Ansik.*, s.106
[238] Ergun, Metin, *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş*, Ankara 1998, s.250
[239] Ergun, *Altay Türk. Kahr. Dest. Alıp Manaş*, s.29
[240] Ergun, *Altay Türk. Kahr. Dest. Alıp Manaş*, s.250

Vakit geçirip eĵ leniyordum, diyerek

Ayaĵ a kalkēp selamladēò[241]

ñKögüdey-Mergen bahadērēn

Türküsünü, kopuzunu duynca

Ay Kaĵ anōēn Altayōēna

Düĵ üne birlikte gideyim diyerek

Vakit geçiriyordum ben, diyerek

Gelip selam verdi.ò[242]

ñAyak sesini ıkıtip Kögüdey-Mergen yiĵ idin

Türküsünü, kopuzunu duyunca,

Düĵ üne birlikte gideyim deyip,

Vakit geçiriyorum, dedi.ò[243]

Altay Türklerine ait olan Alēp Manak destanēnda, kopuzun itibarlē ve güvenilir olmasēndan dolayē, söz kopuza benzetilmıktır.

ñGençliĵ inde Ermen-Çeçen

Ikki yanaĵ ēkēzēl gül,

Ikki gözü atek gibi parlayan,

Sözü kopuz gibi

Tatlēdökülür.ò[244]

Dede Korkut hikâyelerinde sēkça karkēmēza ñkolca kopuzò ifadesi çēkmaktadēr. Daha önce kopuzu anlattēĵ ēmēz bölümde kol uzunluĵ unda kopuz anlamēna geldiĵ ini belirtmıktik. Dede Korkut Dede korkut hikâyelerinde hemen her hareket müzik aletlerinden çēkan seslerle yapēlērdē. Dede Korkut bu hareketlere kolca kopuzunu çalarak bakardē.

[241] Gürsoy, *Altay Dest*, s.195
[242] Gürsoy, *Altay Dest*, s.196
[243] Gürsoy, *Altay Dest*, s.200
[244] Ergun, *Altay Türk. Kahr. Dest. Alēp Manak*, s.101

ñBenim elimi çözün, kolca kopuzunu elime verin, o yigidi döndüreyim, gerek beni öldürün, gerek saÿ bırakın, koyuverin dedi.ò[245]

ñElini çözdüler, kolca kopuzunu eline verdiler. Dirse Han, oÿ lancığı olduÿ unu bilmedi, karşıgeldi.ò[246]

ñBeyrek:

Bre ozan, kopuzunu bana versene, atını sana ereyim; sakla, geleyim, bahasını getireyim, alayım, dedi.

Ozan:

-Sesim kesilmeden, ünüm yoÿ almadan, kopuzum kırılmadan, bir attır elime girdi, ileteyim, saklayayım, dedi.ò[247]

ñSeninle benim işim yok, ere varan kız yerinden kalksın, kollarını açıp oyun göstersin, ben kopuz çalayım.ò[248]

ñDedem Korkut geldi, kopuz çaldı, şadlık eyledi. Gazi erenlerin bakına ne geldiÿ ini söyledi.ò[249]

ñHey kırk eşim, kırk yoldaşım neye aÿ larsınız? Kolca kopuzumu getirin, öÿ ün beni, dedi.ò[250]

ñYarın Oÿ uz eline haber varır, Jeve elinde kalmıştı, kız kurtardı, derler. Bre, kolca kopuzumu çalın, öÿ ün beni!ò[251]

ñOÿ lan belinledi, ayaÿ a kalktı. Kılıcının balçaÿ ına yapışıtı ki bunu çarpsın. Gördü ki elinde kopuz var:

Bre kâfir, Dedem Korkut kopuzu yüzü suyuna çalmadım, dedi. Eÿ er elinde kopuz olmasaydı, aÿ am bakışıçin seni ikiye bölerdim, dedi. Çekti kopuzu elinden aldı.ò[252]

ñKazan Bet kâfiri öldürdü. Çöktü üzerine oturdu.

Bre kâfirler, kopuzumu getirin, sizi öÿ eyim, dedi.

---

[245] Gökyay, *Dede Kork. Hik.*, s.17
[246] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.18
[247] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.73
[248] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.85
[249] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.92
[250] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.140
[251] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.147
[252] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.216

Vardılar, kopuznu getirdiler.ò[253]

ñDedem Korkut, kopuz çaldı. Gazi erenlerin bakına ne geldiî ini söyledi.ò[254]

ñRayhan tanıktırdı bir araya toplayıp herkesi,

Sıbızgı, kopuzcular naî melerini çalıp,

Jıravlar da karkının getirips nakıkınıò[255]

Nakkare/ Kös

Arapçaôda ñvurmaò anlamına gelen ñnakrò kökünden olan ñnakkâreò bir bakır kâse üzerine kalınlı inceli iki ayrı ses veren ince deriler gerilmek suretiyle yapılmıktır. Saî ve sol elde bulundurulan iki deî nekle çalınır. Bu sazın tekkelerde çalınan türüne ñkudümò denir. [256] Kudüm kapalı yerlerde çalındıî ı için, nakkârelerden farklı olarak sesini azaltmak için üstü mekinle kaplanırdı.[257]

Günümüz Türkçeôsinde ñkösò olarak kullanılan Farsça ñkûsò kelimesi ñvurma, çarpma, dövmeò anlamlarına gelmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde ve Oî uz Kaî an destanında sözü edilen kösler tarihi kaynaklardaki bilgilere ve minyatürlerdeki çizimlere göre çoî u zaman çift olarak kullanılmıklardır. Kösün davuldan farkı ise, davul iki tarafına gerilen ve iki taraftan seslendirilen dairevi bir çalgıdır. Kös ise tek tarafına deri gerilerek seslendirilen bir çalgıdır. Çoî unlukla çift olarak kullanılan köslerde usûl çok fazla ifade edilemez. Davul ve nakkârelerde ki gibi kuvvetli ve zayıf vurukular yoktur. [258] Büyüklüî ü nedeniyle aî ır olan kösler yerde veya at, fil gibi hayvanların üzerinde takınır ve çalınırdı.[259]

Nakkâre ve kös savakta ordunun hareketini düzenler, savak alanında askerleri cokturur, dükmanları ürkütür, barık zamanında ise merasimlerde, düî ün törenlerinde, bayram günlerinde vurulurdu.

---

[253] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.224
[254] Gökyay, *Dede Kork. Hik*, s.236
[255] Ekici, Metin, *Köroî lu Destanı*, Ankara 2004, s.258
[256] Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Musiki Sözlüî ü*, Istanbul 1961, s.174; Erendil, Muzaffer, *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara 1992, s.22-23
[257] ñNakkareò, *Ana Britannica*, c.XVI, s.386
[258] Sanal, Haydar, ñKösò, *DIA*, Istanbul 2002, c.XXVI, s.271
[259] Erendil, Muzaffer, *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara 1992, s.21

Battalnâmeôde Müslümanlara karкē savaк açmēк olan Rosini adlē kâfir meydana girerek savaкēr. Müslümanlar çok adam kaybederler. Akкam olunca savaк biter. Sabah tekrar nakkareler çalēnarak savaкēn baкladęğ ē bildirilir.

ñSabah oldu. Iкki taraftan nakkareler çalēndē. Rosiniônin arkasēndan atlē süvariler geldiler.ò[260]

Dâniкmendnâmeôde yine Müslümanlar ve kâfirler arasēnda yapēlan savaкta savaкēn baкlayēк ve bitiкi için bayraklar dikilip kös ve nakkareler çalēnmaktadēr.

ñAndan helâfet içün iki alem ve yigirmi çift nakâreler ve altun kösler ve Battal Gazi sancagēn ve Ebuôl-Müslim alemin bile virdiler.ò[261]

ñNastor bârēgâhēnda kösler ve nakâreler çalēnurdē.ò[262]

ñAndan kuкluga degin ol yolē beklediler. Nâgâh kös ve nakâre üninden âlem yankulandē.ò[263]

Bazē bölümlerde nakkare veya kös çalmak yerine ñurmakò veya ñurubanò kelimesi kullanēlmēкtēr. ñUr-ò ñçarpmakò, ñvurmakò anlamēnda kullanēlmēкtēr.

ñAlem dikdi nakâre çaldē leкker

Yüridiler ki olalar berâber

Neкir: Çünkim irte oldē, nakâreler urdēlar, meydâna gelüp saf baî ladēlar.ò[264]

ñNâgâh müslümâlardan yanadan kös ü nakâre âvâzē geldi. Gördiler kim Müslümânlar askeri çēka geldiler, Melik Dâniкmendôün ayagēna düкdiler.ò[265]

ñMelik râyet alemin bir sipâhiye virdi. Kös ü nakâreler urdēlar kim cemi âlem yankulandē.ò

ñMelik çerisi bindiler hemân-dem

Nakâre çaldēlar ceng içün ol demò

ñNeкir: Çünkim nakâre çaldēlar, leкker yüridi. Melik çeri ortasēnda alem dibinde turdē.ò[266]

---

[260] Köksal, Hasan, *Battal Gazi Destanē*, Ankara 2003, s.146
[261] Demir, *Dâniкmend*, s.63
[262] Demir, *Dâniкmend*, s.74
[263] Demir, *Dâniкmend*, s.75
[264] Demir, *Dâniкmend*, s.88
[265] Demir, *Dâniкmend*, s.101

ñSabâh oldē kaçan kösler urēldē

Hemân-dem haç alemler götürildiò[267]

ñÇün sabâh oldē, Nastor buyurdē, nakâreler dögdiler. Kâfirler yine ol tagē çevürdiler ve yüz dutup yürüyiк itdiler.ò[268]

ñBu yana Bilalük-i Rûmi gelüp iriкdi. Kösler, nakâreler çalup kâfirler ana karкu vardēlar.ò[269]

ñDerhâl buyurdē, kâfirler atlandēlar. Hemân nakâreler dögdiler. Iki çeri deniz gibi birbirine koyuldē.ò[270]

ñOl giçe karar idüp irtesi gün sabâh kösler, nakâreler çaldēlar, göç itdiler, alemler, sancaklar götürüp tazim ile ôNiyyetüñl-gazâ.ô Diyüp tekbir getürüp yüridiler, azm-ē Karkariyye kēldēlar.ò[271]

ñEmenos lain gördi kim kös, nakâre âvâzē kaladan gelür. Canēna od düкdi, ceng yirinden at baкēn çevürdi, sürüp kala kapusēna geldi.ò[272]

Melik Dâniкmend rüyasēnda evlenip bir erkek çocuĵu olduĵun ve kâfirleri yok ettiĵini görür. Uyandēktan sonra ne kadar kös, nakâre varsa çaldērarak divanē bir araya toplar ve düĵün hazērlēklarēnē baкlatē.

ñAndan Melik buyurdē, kös, nakâreler ne kadar var-ēsa, kim halife virmiкdi, bir uĵurdan çaldēlar.ò[273]

Yine düкmana baskēn yapmaya giderken nakâre, kös çalēnē ve sevinerek yürürler.

ñYürüdiler nakâre kös uruban

âlâylar baglayuban кâd olubanò[274]

ñSabâh namâzēn kēldēlar. Andan nakâreler çaldēlar. Melik alem dibine turdē Osman ve Abdurrahman ve gaziler süvâr olup ĸattatôa karкu gitdiler, кattat dahē çerisiyle bindiler, nâkûs çaldēlar kim sesi âleme giderdi.ò[275]

---

[266] Demir, *Dâniкmend*, s.102
[267] Demir, *Dâniкmend*, s.122
[268] Demir, *Dâniкmend*, s.136
[269] Demir, *Dâniкmend*, s.139
[270] Demir, *Dâniкmend*, s.140
[271] Demir, *Dâniкmend*, s.143
[272] Demir, *Dâniкmend*, s.147
[273] Demir, *Dâniкmend*, s.151
[274] Demir, *Dâniкmend*, s.153

ñDerhâl buyurdē, kös urdēlar, âlây bagladēlar. On iki bin kâfir çerisi bir kezden Müslümânlara hamle kēldēlar.ò[276]

ñPes bu yanâ Nastor dahē buyurdē, nakâreler çaldēlar. Kösler, nâkûslar ērgadēlar ki gavga vü galebe ayyûka çēkdē ò[277]

Melik emrettiĵ i zaman savaк kösleri dövülür. Ayrēca zenc ve zurnalar çalēnē. Nakâre ve tabl sesi daĵ larda ve ovalarda yankēlanē. Burada geçen ñzencò kelimesinin ne anlama geldiĵ i bulunamamēktē.

ñAnun gibi çalēndē kös ü zurnâ

Yaraĵ itdi tamâmet pir ü bürnâ

Dahē hem çaldēlar zenc ü nefiri

Göge agdē sadâsē vü safiri

Nakâre ile hem tablun âvâzē

Ser-â-ser tolmēк idi tag u yazē ò[278]

ñDerhal buyurdē, kös ü nakâre çaldēlar, alemlar götürdiler. Meydân yerine getürüp saf baĵ ladēlar.ò[279]

ñBu yâna Melik Dâniкmend dahē hemân atlandēlar, nakâreler urdēlar, reng-â-reng alemler götürdiler.ò[280]

ñMelik buyurdē, nakâreler çaldēlar, alemler götürdiler. Halife alemi ve Ebuõl-Müslim sancaĵ ē dahē hâzē idi.ò[281]

ñBu yanâ Melik bu hâle kakēdē, derhâl buyurdē, kös ve nakâreler çaldēlar, süvâr olup kalayē çevürüp cenge baкladēlar.ò[282]

ñOkē yup ahvâli bildi. ķartē n ve Tatē s ol gün yarag idüp irtesi gün nakâreler çaldēlar. Yitmiк bin er hâzē geldi.ò[283]

---

[275] Demir, *Dâniкmend*, s.156
[276] Demir, *Dâniкmend*, s.158
[277] Demir, *Dâniкmend*, s.171
[278] Demir, *Dâniкmend*, s.178
[279] Demir, *Dâniкmend*, s.182
[280] Demir, *Dâniкmend*, s.183
[281] Demir, *Dâniкmend*, s.199
[282] Demir, *Dâniкmend*, s.201
[283] Demir, *Dâniкmend*, s.202

ñÇünkim sabâh oldē iki tarafdan çeri atlanup nakâreler urdādar. Birbirine mukâbil saflar baglayup turdādar.ò[284]

Sabah olunca Melik Dânikmend buyurdu ve nakâreler, kösler çalēndē Bayraklar getirildi, silahlar kukanādē Burada geçen ñsazò kelimesi silahlarla baĵlantādādē. Herhangi bir müzik aleti kastedilmemiktir.

ñÇün sabâh oldē Melik Dânikmend buyurdē nakâreler urdādar, kösler çaldādar, alemler getürdiler, sâz u silâh üstlerine râst kādādar, meydâna gelüp saf bagladādar.ò[285]

GülnukBanu ile nikâh yapacak olan Melik Dânikmendôün o tarihte otuz bin askeri vardē. Ona göre yiyecekler hazērlandē ovaya toplanēp davullar dövülür. Askerler mutluluk içerisinde düĵün için bir araya gelirler.

ñMelik Dânikmendôün ol tarihte otuz bin askeri var-ēdē Ana göre kerasti gördiler.Yarak kādādar, aklar bikürdiler, sahrâya cem olup nakâreler çaldādar. Lekker dirleyüp kâdādāklar ile dügün içün bir araya geldiler.ò[286]

Kâfirlere karkē giderken Melik Dânikmend ve askerleri atlarēna bindi ve davullar dövüldü. Ķâhî okuyup, tekbirgetirdiler.

ñDerhâl atlandādar, reng-â-reng alemler götürdiler. Halife alemin ve Ebuôl-Müslim sancaĵēn diküp gazâ niyetine nakâreler çaldādar. Gül-bang çeküp tekbir getürüp Yankoniyyeôden yanâ yürüdiler.ò[287]

ñMelik buyurdē kös, nakâre çaldādar. Reng-â-reng alemler götürdiler.ò[288]

ñMelik buyurdē kös ve nakâre çaldādar. Tamamet çeri atlandē Harsanosiyye suyun geçüp kehir üstine irdi.ò[289]

ñDahē kimi tam üstine çākdādar, kimi sokaklar bakēna turdādar, kös ve nakâre çaldādar. ķehir kavmi el bir idüp cenge turdādar.ò[290]

ñAt kiknmesi, erenler narasē kös ve nakâre âvâzē kādēç kakādusē gürz küpüldüsi, cebe, cevken çakādusē ok fākādusē yay tānkādusē tüfeng patādusē âleme bir sadâ bērakmākdēki ata oĵlēkardak kardakē bilmez olmākdē.ò[291]

---

[284] Demir, *Dânikmend*, s.209
[285] Demir, *Dânikmend*, s.211
[286] Demir, *Dânikmend*, s.219
[287] Demir, *Dânikmend*, s.224
[288] Demir, *Dânikmend*, s.243
[289] Demir, *Dânikmend*, s.251
[290] Demir, *Dânikmend*, s.254

ñNeкir: Çünkim sabâh oldē, Melik buyurdē. Kös ve nakâre çaldılar. Çeri atlandē, Canikôden yana revâne oldē.ò[292]

Yine Saltuknâmeônin I. ve II. cildinde Müslümanlara karкē yapılan savaкlar anlatılırken savaкān baкladığı ānē iкaret etmek için nakkâre ve kûs urulmakta ve alaylar dizilmektedir. Burada ñkösò, ñkûsò olarak ifade edilmiкtir.

ñBu yanadan küffâr dahē nakkâre kûs urup Müslümânlara karкu saf ve alaylar düzdiler.ò[293]

ñPes Alagöz leкkerine emr itti, saf ber saf düzdiler, kûs ve nakkâre urdılar, tekbir ve tehlîl ittiler.ò[294]

Diğer destanlarda görüldüğü gibi Hz. Ali Cenknameleriônde de savaкa giderken kösler çalınmakta ve bu ordu müziğinin etkisiyle savaк çok iyi geçmektedir.

ñAlemler açılub kûslar çalındē

Niceler кaкtē ve benzi alındē.ò[295]

ñTemür tonlara gark oldē seraser

Çalındē kûslar açıldē alemlerò

ñSeda-yē kûs irüb taht-es-seraya

Kēzıl yeкil alem döndi baharaò[296]

ñO din düкmanlarē ile vuruкdē

Çalındē kûs-ē sanc ve nây ol dem

Ne oldē dinle ol cenk-i muazzamò[297]

Nefir

ñNefirò hakkında en eski bilgiyi ñMeragalē Abdülkadirò vermiкtir. Boynuzdan yapılan bu sazē çalanlara da ñnefiriò denirdi.[298] Ögelôe göre aslında nefir savaк

---

[291] Demir, *Dâniкmend*, s.255
[292] Demir, *Dâniкmend*, s.257
[293] Akalın, Haluk, *Saltuknâme*, Ankara 1988, c.I, s.14
[294] Akalın, Haluk, *Saltuknâme*, Ankara 1988, c.II s.215
[295] Mattei, Jean-Louis, *Hz. Ali Cenknâmeleri*, İstanbul 2004, s.48,54
[296] Mattei, *Hz. Ali Cenk.*, s.109
[297] Mattei, *Hz. Ali Cenk.*, s.111
[298] Özalp, M. Nazmi, *Türk Musikisi Tarihi I*, İstanbul 2000, s.44

borusudur.[299] İki boğumlu, kısa ve üç bölümden oluşan boruya H.G. Farmer ñnefirò adını vermiştir. Nefir için nefesli sazlar için verilen genel bir addır. Ancak bu boru uzun ve geniş savaş borularına gibi değildir.[300] Evliya Çelebi ñnefirò sazını kamış sipsi ile çalınmasından dolayı zurnalar arasında anmıştır.[301]

Dânişmendnâmeôde geçtiği gibi kâfirlerin önemli kişisi olan Nastor, Melikôin gittiğini görünce ortaya çıkıp kâfirlere seslenir. Asker toplamak için nefir ve zurna çalarlar. Yirmi bin kâfir asker bir araya toplanır.

ñBu yana Nastor kim kafirlerün ulusıdur. Melik Dânişmendôün öninden kaçup taşa çıkmışdı. Gördi kim Melik girdi, kafirlere çağırdı. Nefir, zurna çaldılar. Yine cem olup çeri arz itdiler.[302]

Dânişmendnâmeônin bir bölümünde davul ve nay çalınmaktadır. Dibinde ney ve davul çalınırdı. Zengin ve yoksullar bunu görüp sevinirdi, denmektedir.

ñÇalınurdı dibinde dühl-ıla nây

Kıvanurdı görüben yohsıl u bayò[303]

ñKırk safa başlandılar mânend kır

Huruş-ı nây idi hem yok idi nefirò[304]

Saz

ñBoy-Borakôın kara taşı

ben orada basarım,

ben orada basamazsam,

Kök Oyrotôun sarısaz,

Ben orada basarım,

Ben orada basamazsam,

Koopıôya doğru basarım,

Irgaytınôı aşarım.ò[305]

---

[299] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.VIII, s.339
[300] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.VIII, s.346
[301] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.VIII, s.412
[302] Demir, *Dânişmend.*, s.81
[303] Demir, *Dânişmend.*, s.104
[304] Sezen, *Hamza.*, s.92

ñDede torun birbirine sarıldılar. Sonra Göroğlu;

Olur dede, tayı görükümü sazla anlatayım, diyerek, dedesinden, babasından kalan sazını eline alıp, dedesine bakarak bıkkına söz söyledi

Atam sana arzım desem,

Aras çayını geçti Kırat,

Bir hümmet yetdi Mevlâmızdan,

Kanat vurup uçtu Kırat.ò[306]

ñGöroğlu da herkesçe malum; öz dedesi gibi yetiken yiğit, o bugünlüğünü bulsa yarınlığını dükünür mü?

-Yiğitler, söyleyen bahkı, çalan sazcı varsa getirin, günde üç dört vakit pilav pikirin, deyip derya olup coktu.ò[307]

ñKöroğluönün etrafını sarmık olan atlılar telâka dükdüler. Köroğlu sazı omzunun üstünden geçirip, göğüsüne dayadı ve kunlarısöyedi:

Benden selâm olsun Acem oğluna,

Meydana girince, meydan benimdi!

Gıratım küheylan, kendim kahraman,

Sallarım kılıcı, dükman benimdi!ò[308]

ñOnların bu gülmeleri Köroğluöna dokundu. Aklından, bakır kılıcı çekip, kim olduğunu göstermek geçti. Sonra keytana lanet edip, sazı aldı bakalım ne dedi;

Yiğit meydana girince,

Kaynayıp cokmamak gerek.

Eğer olsa Hakk vergisi,

Kısmetten kaçmamak gerek.ò[309]

---

[305] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.210
[306] Ekici, *Köroğlu*, s.167
[307] Ekici, *Köroğlu*, s.181
[308] Ekici, *Köroğlu*, s.343
[309] Ekici, *Köroğlu*, s.343

Tanbure

Orta Asya Türklerinde kopuz ñdamburaò, ñdombraò, ñtonburaò olarak geçmektedir.[310] Incelediği miz destanlarda sadece Dânişmendnâmeôde ñtanbureò kelimesinin geçtiği görülmektedir.

Dânişmendnâmeôde, üç yerde ñtanbureò kelimesi geçmektedir. Destan kahramanı Melik Dânişmendôe atını sürerken bir ağaç altında duran tanburenin yanına gelir. Tanburenin sahibi bir yiğit, yiyip, içip uyuduktan sonra ayağa kalkar ve tanburesini alıp çalar. Gece oluncaya kadar çalıp ağlar.

ñÇün Melik atın sürdi, ol araya irdi. Gördi kim ol ağaç dibinde bir kalıca bırakup üstine bir nat döşemişler. Ol ağacun budağında bir sofra açup dibinde bir tulum şarab tayamışlar. Ve bir tanbure dahı tayalu durur.ò[311]

ñAndan Melik ol yigidün halin sordı. óYarın adumı diyeyinô diyüp ol yigit turdı, makamına geldi. Hoş yidi ve içdi, yatdı, uyudı. Birezden turı geldi, tanburesini eline alup çaldı, çağırdı. Zari kılup bu birkaç beyti okuyup hey-a-hey ağladıò[312]

ñÇünki ol gice yiğit tânburesini çalup ağlardı. Melik Dânişmend dahı ol gice sabah olınca Kurânôı hatm itdi. Çün sabah oldı, Melik turı geldi, ceng aletin üstine araste kıldı, atına süvar olup ol yigide karşu yüridi.ò[313]

Zil

Savaşın başlayışı ve bitişi nakkare, kös, davul, zurna, ney, nefir(boynuz), vb. gibi yanı sıra zil ile de haber verilirdi. Aynı zamanda zil seslerinin yankılanması ifadesi şamanizmin hâkimiyeti çağrıştırılmaktadır.[314] Zil sesleri, şamanist atmosferin öğeleridir.[315]

ñSaf kumlu Altayôa iki gün sonra vardı,

Zil seslerinin yankılandığı Altayôa gün batmadan geldi.ò[316]

ñGüneşin gözünü körelten

---

[310] Gazimihal, *Ülkelerde Kop. ve Tez Saz*, s.170
[311] Demir, Necati, *Dânişmendnâme*, Ankara 2004, s.68
[312] Demir, *Dânişmend.*, s.69
[313] Demir, *Dânişmend.*, s.70
[314] Gürsoy, *Altay Dest*, s.13
[315] Naskali, Emine Gürsoy, *Altay Destanı*, İstanbul 1999, s.13-30
[316] Gürsoy, *Altay Dest*, s.50

Zil seslerinin yankılandığı alacakaranlık dağ a

Çınlayarak uçtu.ò[317]

Zurna/Nay/Surney/Sırnay

ñZurnaò kelimesi, Farsçada ki ñsur-nâyò kelimesinden gelmiktir. Kırgız-Türk kültür çevresinde ñsurnayò, ñsurneyò olarak söylenmektedir.[318] Bahaeddin Ögel ñSırnayò için akordeon gibi çalgılara verilen ad tanımını yapmaktır.[319] ñSurnayò ağ aç üflemeli çalgılardan biridir ve iklev olarak zurna ile aynıdır.[320]

Zurna sipsili bir Türk borusudur. Diğ er Türk boruları sipsisizdir.[321] Mehterde ezgiyi tek bakına çalabilen sazdır. Ağ açtan yapılır ve ağ ız tarafında ki dar kısmından itibaren uca doğ ru gittikçe genikler. Üstünde altı ve alt tarafında bir delik olmak üzere yedi deliğ i vardır. Zurnanın dar tarafında bulunan kamık sipsisi ağ za alınarak sol el ağ za yakın deliklere, sağ el ise genik taraftaki delikleri kapatarak çalınır.[322] Genellikle zurna davulu bütünleyen saz olmuktur. Zurnanın küçüğ ü ñcuraò olarak bilinir.[323]

ñNayò nefesli Özbek halk çalgısıdır. Kamıktan yapılan bu çalgının ağ aç ve metal olanları da vardır.[324]

ñO din dükmanları ile vurukdı

Çalındı kûs-ı sanc ve nây ol dem

Ne oldı dinle ol cenk-i muazzamò[325]

ñSakiler turmık piyaleler sunur

Meclisinde mitribler ney urıò[326]

---

[317] Gürsoy, *Altay Dest*, s.187
[318] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriik*, c.VIII, s.409
[319] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriik* c.VIII, s.403
[320] Gürdal, Şefan, ñKopuz ve Türk Dünyası Halk Çalgılarıò, *Türkler Ansik.*, Ankara 2002, c.XIX, s.109
[321] Özalp, M. Nazmi, *Türk Musikisi Tarihi II*, İstanbul 2000, s.445
[322] Tezbakar, Ahmet, *Mehter Tarihi, Teikilatı ve Marıkları*, İstanbul 1975, s.65
[323] Erendil, Muzaffer, *Türk Tarihinde Askeri Müzik ve Şanlı Mehter*, Ankara 1981, s.16
[324] Gürdal, Şefan, ñKopuz ve Türk Dünyası Halk Çalgılarıò, *Türkler Ansik.*, Ankara 2002, c.XIX, s.109
[325] Mattei, *Hz. Ali Cenk.*, s.111
[326] Mattei, *Hz. Ali Cenk.*, s.123

2. 4. Müzik Terimleri

İslamiyet öncesi ve sonrasında Türk destanlarına baktığımızda farklı müzik terimleri kullanıldığını görmekteyiz. İncelediğimiz destanlar içerisinde bazı müzik terimleri savaş terimleri ile birlikte kullanılmıştır. Savaşın başlayışı ve bitişi nakkare, kös, davul, zil, zurna, ney, nefir(boynuz), vb. gibi farklı müzik aletleri ile haber verildiğini görmektetiz. Destanlardan edindiğimiz bilgilere göre askeri müzik aletleri daha çok ritim çalgılara dayanmaktaydı. Savaşın başlayışını haber vermek için ñkös-iò veya ñkûs-ı harbi çalmakò, ñceng-i harbi çalmakò, ñtabl-ı harbi çalmakò gibi ifadeler kullanılmaktadır. Savaşın bitişini haber vermek içinde ñasayış urmakò, ñtabl-ı asayış çalmakò, ñkös-iò veya ñkûs-ı asayış çalmakò gibi terimler ile ifade edilmektedir. Zafer kazanıldığını haber vermek için ñbeşaret çalmakò veya ñbeşaret kılmakò ifadesi kullanılmaktadır. ñBeşaretò kelime anlamıyla ñmüjde, iyi haberò anlamındadır.

Bu terimlerin dışında çalgı çalmak, ıslık çalmak, müzik nağmeleri, ses, türkü/şarkı/gazel, yır, zemzeme gibi terimler de yer almaktadır.

Beşaret Çalmak, Beşaret Kılmak

Çevre illerden gelen halk cuma mescidinde toplanarak müjde davulları çalarlar.

ñÇünkim azine, yani Cuma mescidine gelüp cem oldılar, beşâret köslerin çaldılar, halife fermânın okudılar ve hedâyı arz idüp serverler hilatın geydiler.ò[327]

Sabah olunca müjde davullarını bu sefer kâfirler çalarlar. Melik ve askerleri bunu duyunca hemen silahınıkuşanırlar, atlarına binip savaş meydanına gelirler.

ñÇün irte oldı, Nastor tarafından beşâret çalındı. Çün sabâh oldı, ol serverler subh namâzın kılup taşra çıkdılar.ò[328]

ñNastor gördi kim Artuhıcunun iki eli dürüst olmış, acebledi. Andan bu yana kâfirler tarafından beşâret çalındı.ò[329]

Andan şâdlıklar itdiler, beşâret nakâresin çalup ribât kapusına kondılar.ò[330]

ñAndan beşâret nakâresin çalıldılar, dua vü senâ itdiler. Çün ahşam oldı, namâz kıldılar. Gaziler bu fethe şâd olup şühedâ ervâhına hatm-ı şerif tilâvet itdiler.ò[331]

---

[327] Demir, *Dânişmend.*, s.64
[328] Demir, *Dânişmend.*, s.98
[329] Demir, *Dânişmend.*, s.100
[330] Demir, *Dânişmend.*, s.101

ñÇünkim yarendasē oldē, tabl-ē bekâret çalup Melik Dânikmend katēna cem oldēlar.ò[332]

ñÇün ḳattat bu haberi ikidüp buyurdē, bekret nakâresin çaldēlar, nakûsler ēgadēlar ve digün, dühül urdēlar.ò[333]

ñḳattat bu haberi ikidüp sevindi. Bekâret çaldēlar.ò[334]

ñNagâh Nastor bârēgâhēnda bekaret çalēndē, kâfirler tarafēndan gavga belürdi.ò[335]

ñBu yana Melik kalaya mekguldi kim kalada bekâret çaldēlar.ò[336]

ñNagâh gördi kim kâfir tarafēndan gavga belürdi kim bekâret çaldēlar.ò[337]

ñPes Dükiyye yani Tokat kavmi bu haberi ikidüp bekâret çaldēlar.ò[338]

ñBunē böyle dirken nâgâh kalada bekâret çalēndē. Nagâh Yahyâ haber getürdi kim: óBen kehir yöresinde yürürdüm, kâsid geldi kim bekâret çaldēlar.ò[339]

ñKamusē bir kezden tekbir getürüp bekâret çaldēlar.ò[340]

Bir yeni fetihden sonra vurulan kös düzümüne? ñbekaret kösüò denirdi.[341]

ḳerif gemilerle hisara geldiĵini bildirmek için adam gönderir. Hisarda onu karkēlarlar ve eĵlenceler yapē, müjdeler kēlē, davul, nakâre ve kös çalarlar.

ñPes kalôa halkē kâdlēklar idüp, bekâretler kēlup tabl ve nakkâre ve kûs urdēlar. Andan hisârdan takra çēktēlar, karkuladēlar, taôzim ile Seyyidôi hisâra getürdiler.ò[342]

Yaptēĵēmēz çalēkmada Ḳślamiyet Sonrasē Türk destanlarēnē incelerken, birçok müzikle ilgili terimlere rastlanmēktē. Özellikle müzik aletleri sēkça yer almaktadē. Müzik aletleri geleneksel törenlerde, düĵünlerde, eĵlencelerde kullanēlmasēnēn yanē sēra savakларē haber vermede, savakларēn bakлayēkēnē ve bitikini duyurmada kullanēlmēktē. Yine Ḳślamiyet Sonrasē Türk destanlarēnda müzik aletleri ile birlikte ñgüzel sesò, ñilahi

---

[331] Demir, *Dânikmend.*, s.141
[332] Demir, *Dânikmend.*, s.142
[333] Demir, *Dânikmend.*, s.154
[334] Demir, *Dânikmend.*, s.155
[335] Demir, *Dânikmend.*, s.168
[336] Demir, *Dânikmend.*, s.203
[337] Demir, *Dânikmend.*, s.208
[338] Demir, *Dânikmend.*, s.214
[339] Demir, *Dânikmend.*, s.236
[340] Demir, *Dânikmend.*, s.243
[341] Sanal, Haydar, ñKösò, *DİA*, Ḳstanbul 2002, c.XXVI, s.271
[342] Akalē, *Saltuk.*, c.III, s.208

söylemekò, ñtürkü, ĸarkē, gazel söylemekò, ñçan çalmakò, ñēslēk çalmakò vb. gibi kelimelere de rastlanmaktadēr.

Ceng-i Harbi Çalmak

Savaĸēn baĸladēğēnē iĸaret etmek için kullanēlan diğer bir ifade de ñceng-i harbi çalmakòtēr. Ceng- i harbi çalmak ile ilgili ifadeye konu baĸēnda değinmiĸtik.

Melik Dâniĸmend üç yüz Müslümanēn ĸehit olduğunu öğrenir ve hiç vakit kaybetmeden savaĸ davullarē çalēnēr. Kiliseye ulaĸēp saf haline gelirler.

ñDerhâl buyurdē, ceng-i harbi çaldēlar. Ol diyre gelüp saf bağladēlar.ò[343]

Melik kâfirlerden beĸ yüz kiĸiyi öldürür. Gece dinlenirler. Sabah olunca Melik savaĸ davullarē çalēnmasēnē emreder. Davul sesi doğudan batēya yankēlanēr.

ñPes emr itdi çalēndē ceng ü harbi

Sadâsē tutdē ol dem ĸark u garbē.ò[344]

ñNâgâh küffâr cânibden Dûde ĸâh meydâna gergedan sürüp tarid-i cevelan eyledi. Ve kol kaldērup iki taradan çalēnan ceng-i harbîleri dindirüp ve nara urup ómerd-i meydân olan gelsün bugün benüm meydânumaô deyüp er taleb eyledi.ò[345]

ñAĸkar, Divzâdôēn üçüncü gözinün perdesin açmēĸ ziynet ü heybet ile meydâna girüp sağlē ve sollē pehlivân ve ser-kaplanlar ile beraber yüridi ve kol kaldērup iki tarafdan çalēnan ceng-i harbileri dindirüp ve el urup kērk sekiz pâre âlât-ē harbin her birerleriyle ayru ayru hüner-i arzē bade rad-vâr nara urup cevelân ve devarân iderek Dûde ĸâhōē davet eyledi.ò[346]

ñNâgâh Lika cânibinden Mehrûz-i Cihârdest nâm bir merdüm hor pehlivâni meydâne girüp ve kol kaldērup iki taraftan çalēnan ceng-i harbileri dindirüp nara urup ve fil baĸēna cengel urup yüridi.ò[347]

ñServer-i gazîyân buyurdē, ceng-i harbî çaldēlar. Burcdan aĸağa gelüp ĸehr içine düĸüp taraf sokaklarda ve mahalle içlerinde cenge baĸladēlar.ò[348]

---

[343] Demir, *Dâniĸmend.*, s.112
[344] Demir, *Dâniĸmend.*, s.178
[345] Sezen, Lütfi, *Hamzanâmeler*, Ankara 1991, s.96
[346] Sezen, *Hamza.*, s.101
[347] Sezen, *Hamza.*, s.116
[348] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.121

ñDin imdi gayret demidür, ad ve san anup, ceng idelüm, diyüp hükm eyledi, ceng-i harbî çaldılar. Ol gün leşker-i küffâr saf bağladılar dahî yürüdiler.ò[349]

ñBu yanadan Leh ve Çeh kâfirleri tabl urup ceng-i harbî çalup, saflar düzüp, haç peyker alemler kaldurdılar, dahî yürüdiler.ò[350]

Çalgı Çalmak

Altay Türklerinde tek yüzlü ve saplı bir davul türünün Moğolca adı ñtüngürò, Türkçe adı ñçaluu (çalgı)òdır.[351] Kaşgarlı Mahmudûn *Divanû Lûgat-ül-Türk* adlı eserinde ñçalmakò fiili geçmektedir, ancak ñsaz çalmakò anlamında ñçalgıò yoktur. Altaylarda *şaman davulunun* bir adında ñçalgıòdır. Çağataycada ise saz çalmak ñçalgu, çalıcı, çalgucıò olarak kullanılmaktadır. Azeri Türkçesinde ñçalk ve çalkıò ñsazò anlamındadır.[352]

ñManas varıp dua aldı

Duasına doydum! dedi,

Bütün cortkonum koydum! dedi.

Cırğı ağı andı çalğı ıça,

küyölöp sulu katın alğı ıça,

ar cırğı aldı körgüçö!ò[353]

ñPes gelüp bir yerde kondılar, oturdılar. Na-gâh anı gördiler kim şehirden bir alay er ve avratlar çıkdılar, çalgular birle geldiler, sahrâda kondılar. Meğer kim kızı, Yehsûn gelüp alup gidermiş.ò[354]

Çan/Naküs/Veng/Vek

H. G. Farmer, *Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları* adlı kitabında ñçanòı çınlayıcı cisim çalgıları olarak nitelendiriyor. ñDilò takılmış çan Arapça caras ve Farsça ñdarâò ile anlamdaş olup fil ve deve boyunlarına asılmak için kullanıldığını belirtiyor.[355]

---

[349] Akalın, *Saltuk.*, c.III, s.201
[350] Akalın, *Saltuk.*, c.III, s.306
[351] Şıan, Abdülkadir, ñAltay şamanlarında Davulò, Türkoloji, sy.95, 1941; Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ankara 1975, s.13
[352] Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarını*, Ankara 1975, s.118-119
[353] Gülensoy, Tuncer, *Manas Destanı*, Ankara 2002, s.106
[354] Akalın, Haluk, *Saltuknâme*, Ankara 1988, c.I, s.305
[355] Farmer, Henry George, *Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları*, (Çev: Gökçer, Şıhami), Ankara 1999, s.6

Buradaki ñdilò ifadesi ñtokmakò olarak geçmektedir. ñÇanòñn sözlük anlamõ; içindeki sarkan tokmaĵõn kenarlara vurmasõyla ses çõkaran madenden âlet olarak geçmektedir.[356] M. R. Gazimihalôin *Musiki Sözlüĵü*ôsünde ise; ñçan çalgõsõò birkaç çanõn birden çalmasõnõ taklit eden çalgõ. Boy boy çanlarõn kromatik diziye göre sõralanmõk bulunmsõndan meydana gelen ve ortalama üç oktavlõk bir alettir. Bu alete ñçanpanaòda denmektedir.[357]

Türklerde ñçan, zil veya çõngõrakò daha çok hayvancõlõk bakõmõndan önem kazanmõktõr. Özellikle Uygur Türklerinde ñulu çanò adõ ile ibadet yerlerinde bulunurdu.[358] Müslüman Türklerde çan yoktu. Çan Hõristiyanlarda kullanõlõrdõ. Çan sözünün Hõristiyanlõk ile olan ilgisinden dolayõ Türkler kendi kültür unsurlarõ için bu sözü kullanmamõşlardõr.[359] Hayvancõ Türklerde çan ile çõngõrak hayvanlarõn kaybolmalarõnõ önlemek amacõyla kullanõlmaktaydõ. Kervanlarda kullanõlan çan ve çõngõraklar daha büyük ve farklõ tonlarda idiler.[360]

Hõristiyanlarõn kullandõklarõ çan destanlarda ñçünò olarak da geçmektedir. Hõristiyanlarõn ibadet vaktini bildirmek için çalõnan çan ñnaküsò olarak geçmektedir. Hõristiyanlar ñnaküsòü aynõ zamanda savaşa hazõrlanõrken, savaş kazanõldõĝõnda işaret vermek için kullanõrlardõ. Bunun için ñnaküs depretò veya ñnaküs õrgaò ifadelerini kullanmõşlardõr.[361] Yine ñveng veya vekò çan sesi olarak kullanõlmõştõr.[362]

Kâfirlerden olan ţattat kilisede çalan çanlar üzerine and içerek Müslümanlara yapacaklarõnõ yine kâfirlerden olan Nastorôa anlatõr. Destanda ñvengò ve ñvekò yine ñçanò olarak kullanulmõştõr.

ñMedre-pelit salõndugõ çan içun

Ötdügi vü veng ü künek vek içün

Ţizet-i kelisa vü ulu papas

Hürmet-i Narõnur u Idyavalas

Bu içdügüm ulu andlar hakõyçun

---

[356] ñÇanò, *MEB Türkçe Sözlük*, Ankara 1995, c.I, s.486
[357] Gazimihal, Mahmut Ragõp, *Musiki Sözlüĵü*, Ţstanbul 1961, s.54
[358] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.VIII, s.302
[359] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.VIII, s.304
[360] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.VIII, s.305
[361] Demir, *Dânişmend.*, s.183
[362] Demir, *Dânişmend.*, s.207

Ḳıkıdem anlara naküs hakēyçunò[363]

Meli Dânikmend tarafēnda olan Artuhîôye Melik kalenin nasēl alēnacaĵēnē sorar. Artuhî, Melikôi papaz kēlēĵēna girerek kale içindeki kiliyse gitmesini söyler. Kilisedeki çan günde bek kez çalēnmaktadēr. Onlar kapēda beklerken Melikôe bu çanē çalmasēnē ve çan sesini duyunca içeri gireceklerini söyler.

ñMelik eytdi: Ben bu giçe ruhbân tonēna girüp kalaya varayēm. Ḳıla nice ol kim siz dahē ardēnça, bile gelesiz. Artuhē eytdi: Bu kalada bir keçi deyir vardur ve anda bir büyük naküs vardur. Günde bek nevbet anē çalarlar.ò[364]

Melik kalye gidince gördü ki küçük kiliseden bakka büyük bir kilise ve orada asēlē büyük bir çan var. Ḳçeri geçip oturur. Etraf bokalēnca çanē çalar. Çan sesinden ova ve çöl yankēlanēr. Ḳkaret. Duyan askerler içeri girer.

ñMelik varup gördi kim diyrün kapēsēnda bir ulu deyr var. Anda asēlmēk bir ulu çan vardur ki hüsrevani küpe benzerdi. Yahud meyhanenün ulu fēcēsēna benzerdi. Çün Melik diyre girdi, oturdē. Gelen geldi, giden gitdi. Alem aĵ yardan hali oldē. El urdē, ol nakusi depretdi. Çan sesinden ol yazē yaban toldē.ò[365]

Müslümanlar ve kâfirler arasēnda gerçekleken savakdan sonra gece olur. Askerler çadērlarēna çekilirler. Gece Sisiyye kehrinde kargaka olur. ḳehirde bulunan üçyüzaltmēk çan sallanēr ve sesi gökyüzüne ulakēr. Çan sesini duyan Artuhî, Melikôle beraber kehri seyretmeye gider.

ñNagah Sisiyye kehrinde galebe kopdē. Üç yüz altmēk naküs var-ēdē. Anlarē depretdiler, avazē ayyuka irdi.ò

ñNaküs âvâzēn ikitdiler. Nagâh Artuhē, Melik katēna gelüp selâm virdi. Melik dahē atlanup kehri seyr itmege vardēlar.ò[366]

ḳattatôēn yanēna gelen Kayirbil Zahid ibadet vaktini bildiren çan için kendini kurban edeceĵ ini ve haç yolunda çalēkmak, meydanlarda savakmak istediĵ ini söyler.

ñḲndi bu gün dilerem ki meydana girem, salib yolēna çalēkam, yâ bir ik bitürem ki salib benden hok-nûd ola veya budur kim çelipâ, nâkûs içün kendüzümi kurbân kēlam.ò[367]

---

[363] Demir, *Dânikmend.*, s.85
[364] Demir, *Dânikmend.*, s.107
[365] Demir, *Dânikmend.*, s.108
[366] Demir, *Dânikmend.*, s.123

İki taraf birbirile karşılaşmadan önce Nastor alayına çan alıp ilahiler okurlar.

ñNeşir: Pes Nastor âlâyına nâkûs çaldılar, ruhbânlar zemzeme kıldılar.ò

ñMihayilûe virilen nâmede yazılmışdı ki: Evvel Nârınûr, nâkûs, küste. Bu nâme bizden kim şattat ve Nastorûuz.ò[368]

Sabah olunca savaşa bakılamak için Melik Dânişmendûin askerleri davullar çalarlar. Silahlar kuşanıp, saf oluşturular. Diğer tarafta Nastor ve askerleri önlerinde papazlar ile ilahi okuyup çan çalarlar. Bu gürültüden sanki dünya sallanır.

ñÖnlerinçe ruhbânlar zemzeme kılup nâkûs çaldılar kim alemler yankulandı. Kafirler velvelesinden dünya toldıò[369]

Savaş öncesi, savaşın bakladığına ilan etmek için Müslüman Türkler tarafından çalınan davullar, kösler, nakâreler, nefirler vb. gibi çalınırken, Müslüman olmayan tarafta ise ilahi okunup, çan çalındığına Dânişmendnâmeûden öğrenmekteyiz.

Dede Korkut hikâyelerinden ñBegil oğlu Emrenin Boyuò adlı hikayede geçen kahraman Uruz babasını tutsak olduğu kaleden kurtarmak için çadırlar açtırır, cephane yüklettirir, boru çaldırıp yola düşerler. Yol üzerinde kâfirin Ayasofyasını (kilisesini) görürler. Bu kilisede günün belli saatlerinde çan çalmaktadır. Kâfirleri görünce kaçarlar.

ñYol üzerinde kâfirin Ayasofyası vardı, keşiş banlardı. Pek sarp kilise idi.

Attan inip tacir kılığına girdiler. Bezirgânmış gibi katır, deve çektiler, geldiler.ò[370]

Dânişmendnâmeûde olduğu gibi Saltuknâmede de destanın kahramanı şerif yani Saltuk Müslüman olduğunu gizleyerek kâfirlerle birlikte kiliyse girer. Kâfirleri kandırıp ele geçirmek amacıyla çan çalar, hatta kürsüye çıkıp onlara İncil okur.

ñAndan durdılar, Kastamonu hisârına gitdiler. Kıvran pâdişâhı oğlına Tekür anı tîmâr virmişdi, karşu çıkup şerifûi izzetle alup, nâkûslar çalakalaya geldiler kondılar.ò[371]

ñBuyurun kiliseye varalım didiler. şerif deyre geldi, durup eline nakûs alup çaldı dahı kâfirler dahı derildiler. şerif dahı bir kürsiye çıkup anlara İncîlûden okıyup manasın virdi.ò[372]

---

[367] Demir, *Dânişmend.*, s.156
[368] Demir, *Dânişmend.*, s.202
[369] Demir, *Dânişmend.*, s.211
[370] Gökyay, *Dede Kork. Hik.*, s.229
[371] Akalın, *Saltuk.*, c.I, s.41

ñTenhâ ve boк bulup kâfirler Müslümanlarun evine girüp кehr mescidlerine çan asup ol diyârē zabt itdiler, kaldılar.ò[373]

ñHemân binalar, ērgadlar cem idüp üç yüz bin adam binâya el urdılar. Meĵ er saôd sâôatte binâsēn uravuz diyüp yir yir amûdlar diküp, çanlar astılar. Nâ-gâh bir kuк uçarken çanun birine gelüp tokandē. Çün ötti, kalanē çanē dahē vakt olmuк diye çaldılar, hemân binâyē ol saôat bērakdılar. Meĵ er gâyet nahs sâôat idi.ò[374]

Islık Çalan Ok

Altaylara ait olan Altay (Maaday-Kara) Destanē ve Manas destanēnda[375] ñēslık çalan okò ifadesinin geçtiĵ ini önceki bölümde görmūкtük. Aynē ifade Manas ve Köroĵ lu destanēnda da geçmektedir. Yine buradaki ēslık bir insanēn çıkardığē ses anlamēnda deĵ ildir. Okun atılma hēzēyla çıkardığē ses, ēslık sesine benzetilmiк ve bu oklara ēslık çalan oktur.

Bahaeddin Ögelôn *Türk Mitolojisi I* adlē çalēкmasēnda ēslık çalan ok ile ilgili bir metin bulunmaktadēr.

ñMete ēslık çalan bir ok icat etti. Atlē askerlerine "Ben nereye ok atarsam, sizde vēzıltēyē duyup o yöne ok atacaksēnēz" dedi. Kim yapmaz ise onun baкānē keseceĵ ini de bildirdi. Mete ēslık çalan okuyla askerlerini eĵ itmeye baкladē. Avda, ormanda, çölde talim veriyordu. Bir ara döndü ve ünlü aygērēnēn karnēna bir ok attē. Buna uymayanlarēn baкānē oracıkta kestirdi. Sonra çok sevdiĵ i karēsēna bir ok attē. Yine tereddüt edenler oldu. Onlarēn baкānē da vurdurdu.Bu ürkünç sēnavlardan geçen ve aynē acēmasēz benliĵ e sahip binlerce askerden müthiк bir ordu oluкmuкtu. Çok sevdiĵ i baкka bir atēna, ok atmada tek bir asker bile tereddüt etmedi. Mete bir gün babasē ile ava çıktē. Vēzıldayan okunu babasēna attē. Askerler de ardēndan Teoman'ē delik deкik etti. Bundan sonra üvey annesini ve kardeкini, babasēnēn tarafēnē tutan komutanlarē ortadan kaldērdē. Ve kendisini "ķan-yü" ilan etti.ò[376]

ñķiddetli takērtē ile bir (ok) fērlatēp

gürültü çıkararak ordu yürüdü

---

[372] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.64
[373] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.89
[374] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.180
[375] bk. Ķslamiyet Sonrasē Türk Destanlarē, *ēslık çalan ok*, Manas Destanē
[376] Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I,* Ankara 1993, s.7

ēslāk çalan bir (ok) atēp

gürleyerek ordu yürüdü.ò[377]

ñBir gün varēp yine dinlese, tayānān zēplayākē da çātātāsē da duyulmuyor. Öteye beriye varēyor, kulak veriyor, koкmasānē dinlemek isteyip kulaĵānē yere tutuyor, ēslāk çalēyoré Fakat Göroĵ luônān kulaĵāna gelen hiçbir ses yok.ò[378]

Altaylara ait olan Altay (Maaday-Kara) Destanē ve Manas destanānda da[379] ñēslāk çalan okò ifadesi insanān çākardēĝē ses anlamānda deĵildir. Okun atālma hēzēyla çākardēĝē ses, ēslāk sesine benzetilmiк ve bu oklara ēslāk çalan ok denilmiкtir.

ñAttēĝē ok ile yer sallandē, Altaylar sarsāldē,

ķimкek gibi ēslāk çalarak uçtu.

Bahadār delikanlānān attēĝē ok

Yetmiк yāllāk Altayôa ulaкtē.ò[380]

Kös-i/Kûs-ē Harbi Çalmak

Ķuceledīĵimiz destanlarda savaкān baкladēĝānē haber vermek için ve orduyu yönlendirmek için ñkös-i veya kûs-i harbi çalmakò ifadesi kullanālārken, savaк ara vermek ve o günkü çarpākmanān son bulmasē için ñkös-i veya kûs-i asayiк çalmakò ifadesi kullanālmākta.

Dâniкmendnâme ve Saltuknâmeônin III. cildinde yine kâfirlere karкē yapālan savaкta savaкē haber vermek için kösler çalānmaktadā. Kâfirler kösler vurulduktan sönra Dâniкmendnâmeônin kahramanē olan Melikôin peкine düкerler. Saltuknâmeôde ise onbinlerce asker bayraklārānē, sancaklārānē alarak saf baĵlayēp savaкa giderler.

ñÇün irte oldē, alemler getürdiler, kös-i harbi urdālar. Leкker atlanup Melik ardāna düкdiler.ò[381]

ñBu yana Nastor, ķudātôun öldügin bildi, kendü cânāndan ümidin kesdi. Buyurdē, kös-i harbi urdālar.ò[382]

---

[377] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.77
[378] Ekici, Metin, *Köroĵlu Destanē*, Ankara 2004, s.166
[379] bk. Ķslamiyet Sonrasē Türk Destanlarē, *ēslāk çalan ok*, Manas Destanē
[380] Gürsoy, *Altay Dest*, s.220
[381] Demir, *Dâniкmend*, s.81
[382] Demir, *Dâniкmend*, s.93

ñMüslümânlar dahē on bin oldēlar dahē seherden kûs-ē harbî çalēnup saf baĵ ladēlar.ò[383]

ñSultân alem dibine turup, kûs u harbîler urdēlar. Ol gün arsa-i kēyâmetten nıкân virür idi.ò[384]

ñOl taraftan Tatarlar dahē at üzre gelüp yürüdiler. Ol burc-ē bülendün üstine alem diküp kûs-ē harbîler urdēlar.ò[385]

ñBu yanâ kâfirler dahē gelüp, alay tutup turdēlar, kûs-ē harbî urdēlar.ò[386]

Kös-i Asayıк Çalmak

Gece olunca savaкēn bittiĵ ini ıкaret etmek için kös-i asayıк çalēnēr. Bundan sonra sabaha kadar iki taraf içinde güvenlidir. Kimse kös-i harbi çalēnana kadar yani savaк baкlama ıкareti verilene kadar, bu zaman içerisinde savaкmaz ve birbirine saldērmaz.

ñÇün giçe oldē, iki çeri birbirinden ayrēdēlar. Kös-i âsâyıк çalēndē.ò[387]

ñNastor ve ķattat cânlarē açēsēndan âsâyıк kösin çaldēlar, dilediler kim girü döneler.ò[388]

ñÇün giçe oldē, Melik girü döndi. Buyurdē, kös-i âsâyıк urdēlar.ò[389]

ñÇün giçe oldē, kös-i âsâyıк urdēlar. Kâfir çerisi inüp tag dibinde kondēlarò[390]

Müzik Naĵ meleri

Ķslamiyet öncesi Türk destanlarēndan olan, Uygur destanlarēnēn Türeyıк ile ilgili parçasēnda ñmüzik naĵ meleriò terimine rastlanmēкtēr. Uygurlar bir aĵ aca yaklaкērlar, кımкekler çakar. Aĵ aca yaklaкtēкlarēnda aĵ acēn etrafēndan yükselen çok hoк müzik naĵ meleri duyarlar.

ñTam yaklaкtēкlarē bir sērada, kulaklarēna çok tatlē ve güzel müzik naĵ meleri gelmeĵ e baкladē.ò[391]

---

[383] Akalēn, Haluk, *Saltuknâme*, Ankara 1988, c.III, s.205
[384] Akalēn, *Saltuk.*,, c.III, s.259
[385] Akalēn, *Saltuk.*,, c.III,, s.268
[386] Akalēn, *Saltuk.*,, c.III,, s.337
[387] Demir, *Dâniкmend*, s.180
[388] Demir, *Dâniкmend*, s.227
[389] Demir, *Dâniкmend*, s.252
[390] Demir, *Dâniкmend*, s.265
[391] Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, Ankara 1993, s.74

Bu ağacın altında çocuklar durmaktadır ve bu çocukların anne ve babaları bu ağaçlardır. Uygurlar çocukları alarak büyütürler ve çocuklardan en güzel, en iradeli ve ileri görüşlü olan Bökü-Tegin, Han seçilerek büyük şenlikler yapılır.[392]

"Herkes onun Han olarak seçilmesi üzerine birleştiler ve büyük şenlikler yaparak Hanlık tahtına oturttular."[393]

Yakut inanışına göre ağızla çalınan "khomus" sazı[394] yıldırım düşmesi sonucu yanmış bir ağaçtan çıkan sesten yola çıkılarak yapılmıştır. Şaman Türk inanışlarına göre ağaç kutsaldır.[395]

Ses

Destanlarda "ses" kelimesi birçok yerde geçmektedir. Daha çok "güzel ses" ifadesi yer almaktadır. "Hûb avaz", "güzel ses" anlamında kullanılmıştır. Hafızlar, müezzinler güzel, hoş sesleriyle Kur'an okurlar.

Battalname'nin kahramanı olan Seyyit'in sesinin güzel olduğu birçok yerde geçmektedir. Seyyit güzel sesiyle Kur'an okur.

"O da vefat edince geride Hasan ve Hüseyin adlı iki oğlu kaldı. Hasan son derece güzel sesli ve âlimdi. Bunun için hatiplik görevi ona verildi."[396]

"Gürz bakına dokundu ve yere yığıldı. Ağzından ve burnundan kan boşaldı. Müslümanların sedası göklere çıktı. Cafer Gazi atını durdurdu. Kâfirler bakka bir at yetiştirdiler."[397]

"Taryun'un Gülendam isminde güzel bir kızı vardı. Bir gün sarayın etrafı seyrederken Seyyit'in sesini duydu. Bu ses Gülendam'a gayet hoş geldi.

Dadısına:

-Böyle güzel bir ses sahibi olan kimdir? dedi.

Dadısı:

-O babanın zindana koyduğu Battal'dır. Onun sesidir, dedi."[398]

---

[392] Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, Ankara 1993, s.74
[393] Ögel, *Türk Mit. I*, s.75
[394] bk.kopuz
[395] Gürdal, Kıfan, "Kopuz ve Türk Dünyası'nda Halk Çalgıları", *Türkler Ansik.*, Ankara 2002, c.XIX, s.105
[396] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.14
[397] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.40

ñBin beк yüz müftü ve müderris saĵ ēnda ve solunda yürümektedirler. Hoк sesli hafēzlar, güzel sesleriyle Ķúne fetehna suresini okuyorlar, tekbir getirip, Essalât ü vesselâmu aleyke ya Resûlullah diyorlardē ò[399]

ñSürdüler, Ketayunôun sarayēna geldiler.

Aden Banu: Ya hatun! Atamēn huzuruna bir Mecusi gelmiк. Acayip garip sözler söylüyor. Güzel sesle Ķúcîl okuyor ve tefsir yapēyor. Atam onu sana gönderdi. Görüp eĵ lensin, dedi.

Ketayun: O kiкi hani? Var getir, ben onu dinleyeyim, dedi.

Aden Banu gelip Seyyitôi aldē ò[400]

ñAnsēzēn haber geldi ki Battal geldi! Esatur, iкitti, çok üzüldü. Önce serasker Seyyit Battal Gazi, onun arkasēndan Malatya serverleri bölük bölük geldiler. Daha sonra Mutasēm Halife yüz kadē, dört yüz hoк sesli müezzinler, Ķúna fetehna suresini okuyarak geldiler.[401]

ñSeyit: Sen dininden niçin döndün? dedi.

Abdulvahap: Kaza-yē asumana uĵ radēm, dedi.

Seyit: Doĵ an da kaza-yē asumana uĵ radē dedi ve güzel bir sesle Errahman suresini okudu.

Abdulvahap, Seyyitôin sesini duyunca kendini atēndan aкaĵ ē attē ve baygēnlēк geçirdi. Seyyit de atēndan inip Abdulvahapôēn baкēnē dizine aldē. Abdulvahapôēn aklē baкēna gelip gözünü açtē ve:

Ey cihan pehlivanē! Bu düк mü yoksa hayal mi? Dedi.

Seyyit: Ya Abdulvahap! Gözünü aç, aklēnē baкēna topla! Düк deĵ ildir, dedi.

Hemen Abdulvahap hançer çēkarēp papaz kuкaĵ ēnē kesti. Ķúran tazeledi. Kullarē da iman ettiler.ò[402]

---

[398] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.122
[399] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.149
[400] Köksal, *Battal Gazi Dest*, s.212
[401] Köksal, *Battal Gazi Dest*, s.237
[402] Köksal, *Battal Gazi Dest*, s.262

ñSeyit hayretler içinde kaldē, akaĵ ē indi. Hoк bir pēnarēn aktē ĵ ēnē gördü. Abdest aldē ve namaz kēldē. Güzel sesiyle Kurôan okudu. Birdenbire kubbe yarēldē, içinden nur yüzlü üç pir çēkageldi. Seyyitôe selâm verdiler. Seyit selâmlarēnē aldē.ò[403]

Saltuknâmeônin kahramanē olan ķerif yine kâfirleri kandērēp ele geçirek amacēyla papaz kēlē ĵ ēna girerek onlara güzel sesiyle Ķuсîl okur.

ñķerif el urdē, içinden bir eкek ayaĵ ēn ï kim kēçē idi, gümüкlü idi ï çēkaru getürdiler dahē ayak üzre durdē, hûb âvâzla Ķuсîl okudē ve aĵ ladē. Ol duran kâfirler hep aĵ laкdēlar.ò[404]

ñPes dahē ol gün Sarē Saltuk minbere çēkup birkaç Ķuсîl âyetin hûb âvâzla okudē. Kafirler hep kendilerinden gitdiler.ò[405]

ñķerif baкē tarafēna oturup bülend âvâzla hûb sadâyla Kurôan baкlayup okudē kim pâdiкâh Bânû ve pâdiкâh-ē ķâz ve hasē hayrân kaldēlar.ò[406]

ñBunlar ķerifôi bir eкeĵ e bindürdiler, âvâz ve sadâyla alup ilden ile gezdürmeĵ e gittiler.ò[407]

ñBirkaç hümâ kuкlarē gelüp aĵ açlar talēna inüp kondēlar. Ay bigi кuôle virdi, her biri ol ârâyē rûкen kēldēlar, dahē hûb sadâlar eylediler, iкittiler, bî-hod olup кevkden ve safâdan kendünden giderdi.ò[408]

Tabl-ē Harbi/ Tabl-ē Cengi Çalmak

òPes ol gün girü tabl-ē cengîler urdēlar. Ķki cânibden at arkasēna süvâr olup cenge âgâz itdiler. Hemân evvel Ķyâs-ē Rûmi meydâna girüp yiĵ irmi yidi kâfir depeledi ve on üç kâfiri esîr itdi.ò[409]

ñPes Firenkler ve Rûmîler bindiler. Bu tarafdan dahē Sünnîler binüp yüridiler. Tabl ve kûs-ē harbîler urup, sancaklar çözdiler, atlar sürüp iki yanadan iki leкker birbirine katēlup, karēкup bir ceng-i azîm itdiler, velî Sünnîler zebûn oldēlar.ò[410]

---

[403] Köksal, *Battal Gazi Dest*, s.278
[404] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.36
[405] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.38
[406] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.356
[407] Akalēn, *Saltuk.*, c.II, s.49
[408] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.196
[409] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.21
[410] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.25

Tabl-ē Asayık Çalmak

Dânıkmendnâmeôde kâfirler güçlerinin bittîj ini anlayēnca savakēn bittîj ini ilan eden davullar çalarlar. Müslüman tarafēndan da davul sesleri gelir. Müslüman askerler Melik Dânıkmendôin yanēna gelerek ayaĵēna kapandēlar. Dövülen davullar bütün dünyada yankēlandē.

ñÇü Nastor gördi halkun güçi gitdi

Uruban tabl âsâyık döndi gitdiò

ñNeкir: Çünkim tabl-ē âsâyık urēldē, ol üç server rēbâtdan yana döndiler.ò[411]

ñNeкir:Ç Çün Melik Dânıkmend bu münâcâtē itdi, tabl-ē âsâyık urdēlar.ò[412]

ñOl gün katē azim ceng itdi kim vasfa gelmezdi. Çün giçe oldē, tabl-ē asâyık urēldē, iki çeri birbirinden ayrēldēò[413]

ñBâri ol gün ahкama degin çalēкdēlar. Çün giçe oldē, tabl-ē âsâyık urdēlar. Ĵki çeri yirlü yirine varup karâr itdiler.ò[414]

ñAhкamē tabl-ē âsâyık çaldēlar

Bargâha döndiler yüz urdēlarò[415]

ñOl gün ceng maglube olup ahкâm olēnca ceng eyleyüp ahкâm oldukda tabl-ē ârâm çalēnup iki tarafdan dönüp karar eylediler.ò[416]

Saltuknameôde Husrev-i Rûmi, ĵerifôe nasihat verir. Savaк meydanēnda kâfirleri öldürmesini söyler. Ĵki taraftan da savakēn bittîj ini ilan eden davullarē çalēndē ĵerif ve Husrev-i Rûmi döndüler.

ñPes ĵerîf girü gelüp Husrev-i Rûmîôyi alup, meydândan çēkarup döndi. Ĵki tarafdan tabl-ē asâyık urēldē. Döndiler, kondēlar.ò[417]

ñAhкam olēcak girü tabl-ē asâyık urdēlar. Ĵki tarafdan kondēlar, karar itdiler.ò[418]

---

[411] Demir, *Dânikmend.*, s.101
[412] Demir, *Dânikmend.*, s.176
[413] Demir, *Dânikmend.*, s.182
[414] Demir, *Dânikmend.*, s.208
[415] Sezen, *Hamza.*, s.94
[416] Sezen, *Hamza.*, s.117
[417] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.20
[418] Akalēn, *Saltuk.*, c.I, s.21

Saltuknâmeônin diĵer ciltlerinde de yine akкam olunca tabl-ē asayiкler çalēnēp savaк meydanlarēndan çekilmelerinden bahsedilmektedir.

ñServer dahētaĵ dan yana revân oldē. Tabl-ē âsâyiк urdēlar, döndiler, kondēlar.[419]

ñBu kēzdan geçtüm, didi. Hemân tîz dönüp kondēlar, tabl-ē âsâyiк urdēlar, ortaya adam bērakup sulh ittiler.ò[420]

ñGûrçalarē habs itti. Cengis leкkerine bir vehm düкti, korktēlar, tabl-ē âsâyiк urup kondēlar.ò[421]

ñÇün ahкam yitiкti, hemân sâat tabl-ē âsâyiк çaldēlar. Ķki leкker dönüp kondēlar.ò[422]

ñÇün ahкam oldē, tabl-ē âsâyiк urēldē, iki taraftan leкker döndiler, yirlü yirine varup kondēlar.ò[423]

ñÇün kâfirler, bu Müslümânlar katē turdēlar pes hemân tabl-ē âsâyiк çaldēlar, döndiler, yirlerine gelüp kondēlar.ò[424]

ñPes çün gice oldē, kâfirlerden tabl ve âsâyiк urdēlar, dönüp iki leкker kondēlar.ò[425]

ñÇün girü ahкam olduĵ unlayēn tabl-ē âsâyiк urdēlar. Girü kâfirler döndiler. Pes Müslümânlar bildiler kim bu kâfirler kendülerden vehm idüp öndin tabl-ē âsâyiк çaldēlar kuvvet kēlup, tutup Müslümânlar tayandēlar, turdēlar.ò

ñGirü ahкam olēnca tabl-ē âsâyiк urdēlar, Kaydafan gelüp tahtēna oturup hükm itti.ò[426]

ñPes bu yana küffâr tabl-ē âsâyiк urdēlar, döndiler.ò[427]

ñÜçünci gün tabl-ē âsâyiк urdēlar, döndiler, kondēlar. Ol gice Ķyâs/Ayasōē katēna davet idüp eyitti:ô Server bilmiк ol, bize кehâdetten gayrē piкe yoktur.ò[428]

ñKâfirler gördiler kim Türkler katē turdēlar, tabl-ē âsâyiк çalup kondēlar. Pes Han buyrudē kim gice ile кeb-hûn ideler.ò[429]

---

[419] Akalēn, *Saltuk.*, c.II, s.8
[420] Akalēn, *Saltuk.*, c.II, s.10
[421] Akalēn, *Saltuk.*, c.II, s.12
[422] Akalēn, *Saltuk.*, c.II, s.236
[423] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.202
[424] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.206
[425] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.244
[426] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.245
[427] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.306
[428] Akalēn, *Saltuk.*, c.III, s.307-308

Türkü, şarkı, Gazel Söylemek

İslamiyet sonrası Türk destanlarında türkü, şarkı, gazel söylemek ifadeleri destanlar içinde çok fazla kullanılmamıştır. İslamiyet öncesi Türk destanlarından Altay Türklerine ait olan Maaday-Kara (Altay) destanında daha fazla türkü, şarkı, gazel söylemek terimleri geçmektedir. Destanda "türkü tutturmak" bazen "havalı bir türkü", bazen "kıvrak bir türkü", bazen de "nefeli türkü tutturmak" anlamlarını kastedecek şekilde geçmektedir. Bu da türkülerin nefeli, kıvrak, havalı olmak üzere farklı şekillerde olduğunu göstermektedir. Çevirisi Emine Gürsoy Naskali'ye ait olan bu destanda ki Altay Türkçesine ait "kojon" kelimesi bazen "türkü", bazen de "şarkı" olarak tercüme edilmiştir.

"Torlan koo kojon saldı": "Nefeli bir türkü tutturdu." [430]

"Şukşulan koo kojon salgan" : "Tiz sesiyle şarkı söyler" [431]

"Onu duyan bahadır oğlum havalı bir türkü tutturdu,

Parmaklarıyla kaval çaldı, kıvrak bir türkü tutturdu,

Beş parmağı ile kaval çaldı" [432]

"Bahadır Kögüdey-Mergen güle oynaya yol aldı.

Beş parmağı ile kaval çalıp, kıvrak bir türkü söyledi.

Parmağıyla kaval çalıp havalı bir türkü söyledi.

Kıvrak türkü söyleyince sedir ağacından tomurcuklar açıldı.

Havalı bir türkü söyleyince, kaya tepesinde çiçek açtı.

Yaz mevsimli Altayğına yaz türküsü yayıldı,

Kış mevsimli Altayğında kış türküsü yankılandı" [433]

"Pamuk yeleli gök boz atın ön ayaklarını çıktı

Kögüdey-Mergen bahadırım nefeli bir türkü tutturdu.

Yoluna koyuldu." [434]

---

[429] Akalın, *Saltuk.*, c.III, s.338
[430] Gürsoy Naskali, Emine, *Altay Destanı*, İstanbul 1999, s.115
[431] Gürsoy *Altay Dest.*, s.128
[432] Gürsoy, *Altay Dest*, s.94
[433] Gürsoy, *Altay Dest*, s.107

ñKögüdey-Mergen daha da hēzlē ilerledi.

Atē capcanlē kahlandē,

Kendisi nekeli nekeli türkü söyledi.ò[435]

ñGenç kēz Kara-Taacē,

Yan eĵ ilip türkü söyler,

ķuh kahkalar atar,

Tiz sesiyle karkē söyler.ò[436]

ñĶki yakēndaki mavi tosun iki parça kēvrak bir türkü söyledi,

Tek parça havalē bir türkü tutturdu.

Havalē türkü söyleyince kaya tepesinde çiçek bitti,

Kēvrak türküsüne sedir aĵ acē tomurcuk açtē

Çuval kürklü Tastarakay türkü söyleyince

Onu sevip okkayan annesi kapēyē açēp dinledi.

Makamlē söylenen bu sözlerle içimi titreterek

Tastarakay ne söylüyor, dedi.

Sol kulaĵ ēnē verip saĵ kulaĵ ēnē çevirip

Güzel türküyü dinleyip saf yureĵ i kabardē

Serserinin güzel türküsü saf yureĵ imi titretti.ò[437]

ñKuzgunun uçmadēĵ ē solgun bozkēra

Bir türkü saldē,

Saksaĵ anēn uçmadēĵ ē sarē bozkēra

Havalē bir türkü yaydē ò[438]

ñÇuval kürklü Tastarakay

---

[434] Gürsoy, *Altay Dest*, s.115
[435] Gürsoy, *Altay Dest*, s.121
[436] Gürsoy, *Altay Dest*, s.128
[437] Gürsoy, *Altay Dest*, s.132
[438] Gürsoy, *Altay Dest*, s.149

Bir türkü saldē,

Akaĵ aç kabuĵ undan eyeri gēcērdadē,

Söĵ üt kemeri hēkērdadē,

Dokuz kuyruklu boz söĵ üt dalēnē

Ķıdirip kamçēladē.ò[439]

ñKurkın kâseyi eliyle sunan

Bu türkücü saygēyla durdu,

Yedi lamanēn önünde

Kavaldan dik oturdu.ò[440]

ñNamlē kanlē lamalara gece gündüz içki sundu,

Tutturduĵ u türküyle vadiler yamaçlar doldu.ò[441]

ñNamlē kanlē Kögüdey-Mergen parmaklarēyla kaval çaldē,

Kēvrak bir türkü tutturdu.ò[442]

ñÇuval kürklü Tastarakay havalē bir türkü tutturdu,

Nekeyle kaval çalēp, kēvrak bir türkü söyledi,

Parmaklarēyla kaval çalēp onu doyuran babasēnēn yurduna geldi.ò[443]

ñAkaĵ aç kabuĵ undan çizmesi hēkērdēyarak

Çuval kürkü fēkērdēyarak kēkērdayarak gülen

Salēnēp türkü söyleyen kēymetli kara kēzēm.ò[444]

ñAk davarē Altayôa doĵ ru yola çēktē

Halk yeniden canlanēp türküler söyleyerek ata bindi.ò[445]

ñAl donlu zarif rahvan ata binip

---

[439] Gürsoy, *Altay Dest*, s.151
[440] Gürsoy, *Altay Dest*, s.152
[441] Gürsoy, *Altay Dest*, s.153
[442] Gürsoy, *Altay Dest*, s.162
[443] Gürsoy, *Altay Dest*, s.165
[444] Gürsoy, *Altay Dest*, s.175
[445] Gürsoy, *Altay Dest*, s.178

Türkü söyleyerek gitmeyeyim?

Pamuk yeleli gök boz atē

Al donlu rahvan ata deĵ ıкeyim, dedi.ò[446]

ñKögüdey-Mergen ancak yeni anladē

Kulak tērmalayan bir кarkē duyuldu,

Biçimsiz bir kahkaha duyuldu.ò[447]

ñKögüdey-Mergen bahadēr oĵ lum havalē bir türkü tutturdu,

Parmaklarēyla kaval çaldē, kēvrak bir türkü söyledi,

Baк parmaĵ ē ile kaval çaldē ò[448]

ñGüneкi yakalayēp bahadēr oĵ lan

Atēn kulaklarēnda gezdirdi.

Ulu bahadērēn türküsüne kaya tepesinde çiçek bitti,

Kurumuк aĵ açlardan filizler fēкkērdē ò[449]

ñYaкlēlar türkü söylüyor,

Genç gelinler oynuyor, oyunlar kutlamalar sērada.

Çoluk çocuĵ un basacaĵ ē yere ıкlemeli ipek yaymēкlar,

Gelinlerin kēzlarēn geleceĵ i yere halē, minder yaymēкlar,

Alplerin geleceĵ i yola altēn tabure koymuкlar.ò[450]

ñAdamakēlē çakērkeyif edecek içkiyi

Altēn kâseye koyup getirdiler,

Yetmiк gelinlik kēz кarkē söylediler.

ķarkē söyleyen o gelinlik kēzlar saz gibi o salēnēyorlar

Ellerinde tuttuklarē o kâse yēldēz gibi parlēyor.ò[451]

---

[446] Gürsoy, *Altay Dest*, s.180
[447] Gürsoy, *Altay Dest*, s.182
[448] Gürsoy, *Altay Dest*, s.193
[449] Gürsoy, *Altay Dest*, s.194
[450] Gürsoy, *Altay Dest*, s.203

ñDemir zindan içinde kahkahalarla güldü,

Yüksek sesle karkē söylediler,

Oyun oynadēlar.ò[452]

ñDemir zindan içinde coкup oynadēlar,

Yüksek sesle karkē söyledi.ò[453]

ñBakē burunlu kocakarē Cebelek

Hep-sēçrarôēn karкēsēna çēktē

Kēkērdayarak güldü,

Tiz sesiyle karkē söyledi кuh кuh güldü,

Salēna salēna türkü söyledi.ò[454]

ñAltayôa doĵ ru ilerlediler.

Baк parmaklarēyla kaval çalēp

Kēvrak türkü söylediler,

Parmaklarēyla kaval çalēp, havalē türkü söyleyip

Oynaya sevine Altayôa varēp geldiler.ò[455]

ñBunu gören Kögüdey-Mergen baк parmaĵ ē ile kaval çaldē,

Kēvrak bir türkü söyledi, parmaklarēyla kaval çaldē,

Havalē bir türkü söyledi.ò[456]

---

[451] Gürsoy, *Altay Dest*, s.208
[452] Gürsoy, *Altay Dest*, s.210
[453] Gürsoy, *Altay Dest*, s.212
[454] Gürsoy, *Altay Dest*, s.217
[455] Gürsoy, *Altay Dest*, s.238
[456] Gürsoy, *Altay Dest*, s.248

Köroğlu'nda söylenmek istenenler türkü, gazel ile ve saz çalınarak anlatılmaktadır. Genelde destan kahramanı eline sazını alır ve türkü söyleyerek anlatmak istediklerini anlatır. Aynı şekilde daha önce ki bölümlerde gördüğümüz gibi, Dede Korkut'da anlatmak istediklerini kolca kopuzunu eline alarak anlatmaktaydı.

Bu Çinli ustanın

(bir zamanlar) zahmetle yaptığı,

bu Rus ustanın (da)

daha iyi yaptığı,

bu Kalmak ustanın,

mırıltıyla şarkı söyleyerek yaptığı,

pistonlu

tüfeğin saçmasına batmayan

kelte mermisi erişmeyen;

üstündeki Ak-olpok adlı ak zırhı giydi.'[457]

"Çağalı Beğ, yol buyunca Rövşen'e, bakına bir iş geldiği zaman nasıl davranacağı hakkında bilgiler verdi. Gencecik torununun bugün yaptıklarıyla gururlanıp, seçtiği atın durumundan da mutlu oldu. Şarkı, türkü okuyarak eşyalarla Gülendam'ı bıraktıkları yere ulaştılar. Beraberce çardak kurarak orayı mesken tuttular.'[458]

"Rayhan Arap,

Haydi söyle bakalım, dedikten sonra, Abdullah derviş, Gülendam'ı anlatan bir türkü söyledi. Gör bak neler diyor:

Arzımı eşit sen, Arap'ın şahı,

Gülendam gibi güzel yâr görmedim,

Ondördü gecenin, münevver mahı,

Gülendam gibi güzel yâr görmedim.

---

[457] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.71
[458] Ekici, *Köroğlu*, s.158

Kollarē kānalē, elinde yüzük,

Edeb ile söyler, gözleri süzük,

Sürahi gerdanli, belleri nazik,

Gülendam gibi perizadē görmedim.

Yüreĵ imizden çēkmaz daĵ üzre daĵ ē,

Güzel, nazik yapēlmēk bakтan akaĵ ē,

Taze goncalē, yeni goçmalē çaĵ ē,

Gülendam gibi güzel yâr görmedim.

Men gelmikim hayran olup orada,

Bütün kulunu Hak yetirsin murada,

Abdullah der, bu yalancē dünyada,

Gülendam gibi güzel yâr görmedim.ò[459]

ñGülendam sözlerini tamamladē. Göroĵ lu feryad, figan edip giden yengesinin sesini dinlerken ne yapacaĵ ēnē da bilemeden aĵ ladē kaldē. O, bu zumla kahrolup, bir türkü söyledi;

Beni har ü zar ettin,

Zalim ayrēlēk, ayrēlēk.

Yandērmak için yarattēn,

Zalim ayrēlēk, ayrēlēk.

Yengem dükтü benden ērak,

ķimdi kime selâm sorak,

[459] Ekici, *Köroĵ lu*, s.160

Çektiĵ imdir derdi firak,

Zalim ayrēdēk, ayrēdēk.ò[460]

ñGöroĵ lu, dedesinin verdiĵ i öĵ ütleri alēp, kendi kendini teselli ederek bir gazel söyleyiverdi. Gör bak ne söyler:

deli gönül melul olma,

benim de baĵ rēm bak oldu.

Güçlü dükman çēkēp geldi,

Yetmedi gücüm, yak oldu.

Men atadan yalnēz oldum,

Gaygē hasret ile öldüm,

Bu yerde aĵ ladēm kaldēm,

Atēm yok, ikim tak oldu.ò[461]

ñGöroĵ lu, ben gördüĵ ümü, duyduĵ umu saz ile anlatayēm, diyerek, sazēnē eline aldē, dedesine dönüp, rüyasēnda olanlarē anlatan bir türkü söyledi**:**

Gaflette yatardēm, geldi erenler,

óKalk gafil yerinden, uyanô dediler,

gözüm açēp gördüm cümle cihanē,

óOl durandē r kah-ē merdanô dediler.

Gaflette yatardēm açtēm gözümü,

Erenler payēna sürttüm yüzümü,

Okuttular hak söyledim sözümü,

óYetmik bir velnâme âyânô dediler.ò[462]

---

[460] Ekici, *Köroĵ lu*, s.163
[461] Ekici, *Köroĵ lu*, s.164
[462] Ekici, *Köroĵ lu*, s.171

ñDedem, önceki söylediklerim haber yerine geçmediyse, кimdi söyleyeceklerim haber olur mu? diyerek, dedesine dönüp bir türkü daha söyledi:

Güzel padiкah bize nâme gönderdi,

ķanēn ortasēna var Cē alēoĵ lu,

Pirim Ali кarap verip kandērdē,

Ölünce de devran sür Cē alēoĵ lu.

Kēyamet agmalē, nâme üstümde,

Kerametli bedev Kērat altēmda,

Pirin veren düĵ ürme kēlēç destimde,

Düкmana kēlēcēçal Cē alēoĵ lu.ò[463]

ñGöroĵ lu orada dizginleri eyerin üzerine takēp, eline sazēnē alarak Habib Beĵ ôe döndü, óBen daha aĵ abeyim kim, yurdum neresi bilemedimô dedi ve bir türkü söyledi:

Aĵ a can arzumu diyeyim sana,

Ķim hangi yanda bilebilmedim,

Ölünceye kadar kulun olayēm,

Yolum hangi yanda bilebilmedim.

Pirim Ali кarap verip kandērdē,

Dedem Cē alē Beĵ selâm gönderdi,

Habib aĵ an vardē, diye gönderdi,

Aĵ am hangi yanda bilebilmedim.ò[464]

ñO gittikten sonra Göroĵ lu düкündü; óAllahēm! Delinin bin sözü yanlēк, bir sözü doĵ ruô derler. Benim bu kaygēsēz yatēкēm doĵ ru deĵ il; diyerek yiĵ itlerine karкē bir türkü söyledi:

[463] Ekici, *Köroĵ lu*, s.172
[464] Ekici, *Köroĵ lu*, s.180

Beĵ lerim, arzumu söyleyeyim size,

Yürün beĵ ler, öc almaya gidelim.

Her ne hizmetiniz gösterin bize,

Kalkın beĵ ler, öc almaya gidelim.

Koçyiĵ itler pir kolunu alandır,

Gören muhannesin benzi solandır,

Rum, Kıstanbulûu namus kalandır,

Gelin beĵ ler, savakmaya gidelim.ò[465]

ñBakına bir ik geldiĵ inde kin beslemek kadar, sabırlı olmayı, kızmadan, heyecanlanmadan ik yapmak gerektiĵ ini Cıĵ alı Beĵ ona iyice öĵ retmikti. Bu sebeble yiĵ itlerinin arasından her çekit ike yaramaz adamların çıkmasına hayret edip kendini kaybetmedi ve;

- Yiĵ itler benim ganimetim de olmaz istediĵ im de; dedi, sonra da onlara karkı bir türkü söyledi:

Savakım var Rumistanûa,

Benim ile akan yörsün (yürüsün),

Öc yolunda kirin candan,

Maldan bakıtan geçen yörsün.

Kim ok ile, kim yay ile,

Yiĵ it yahkısı kay ile,

Dükman görünce oy ile (akıl ile),

Yüzbeyüz savakan yörsün.ò[466]

ñKız yiĵ i, genç oĵ lanlar karkısı söyleyip,

[465] Ekici, *Köroĵ lu*, s.182
[466] Ekici, *Köroĵ lu*, s.185

Oyun eğlence yapmaya karar vermişler.ò[467]

Yār/Ir/Irçē

ñYārò sözü oldukça eski çağlardan beri Türkçeâmizde görülür. Genel anlamda ñşarkē, türkü ve koşmaò demektir. Bazē kesimler ñyārò yerine ñārò kullanārlar. ñYārò şarkē olduğu kadar melodi ile söylenen destanlar anlamēna da gelmektedir. Bunun için şairler için ñyārçāò, ñārçāò denir. Aynē zamanda kahramanlāk destanē söyleyenlere de ñārçāò denilmektedir.[468] Bu destanlar 6 veya 12 vezinli hecelerden oluşmuştur. Son heceler yaygēn olarak uzatēlār. Girişe yüksek bir sesle başlanār, daha sonra ses tonu düşürülür.[469] Özellikle ñKöroğlu destanēò çok yaygēn olarak çalēnan ve söylenen destandār.[470] ñManas destanēò müzikli şiir sanatēnēn en eski örneklerinden biridir. Manas destanlarēnē okuyanlara ñmanasçāò denmiştir.

Destanlarēn kopuz veya başka bir müzik aleti ile anlatēlmasē çok yaygēn değildir. Destanlarē melodi ile ağēzdan anlatma alēşkanlēğē daha yaygēn olarak görülmektedir.[471] Sakin ve dinlendirici solo ile destan anlatēşē ñyārçēlarò arasēnda görülen bir üslûbdur. Saz şairlerine ñakēnlarò denirdi. Akēnlar yetenekli ve profesyonel müzisyenlerdir. Ellerinden sazlarē düşmez. Şarkē repertuarlarē geniştir. Bazen doğaçlama olarak da şiir söyleyebilirler, beste yapabilirler. Akēnālarēnda sesi güzel olanlarē vardār. Akēnālar yārçē olabilirler ancak her yārçēnēn sazē yoktur.[472]

Manas destanēnēn bu bölümünde geçen ñārçēmò sözü kahramanlāk destanē söyleyen, şair anlamēnda kullanēlmēştār. ñIrò destan, ñārçāò destan söyleyendir.

ñAleyden aleyküm selâm Kargalday ārçēm,

ay āşē ārçēm Kargalday,

Manasâēn alacağē ganimet nasēl?

Benim alacağēm ganimet nasēl?ò

ñKökçögös Kalmuk çağārēyor:

Dönüp söylesene ārānē,

---

[467] Ekici, *Köroğlu*, s.239
[468] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.IX, s.428
[469] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.IX, s.442
[470] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.IX, s.423
[471] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.IX, s.432
[472] Ögel, *Türk Kült. Tarihine Giriş*, c.IX, s.433

Dönüp söylesene sârânê,

Sepilenmik deri vereyim!ò[473]

Dânikmendnâmeônin bu bölümünde geçen ñyârò kelimesi karkê anlamêda kullanêlmêktê. Melik Dânikmend yolda giderken Rum biri ile karkêlakê. Bu kiki iki ekek sürüp Rumca karkêlar söylemektedir.

ñGördiler kim kehir hâli, kalasê silâh-êla bizenmikdi. Andan Melik Dânikmend ve Artuhê bir dereye varup bir dem aram kêldêlar. Nâgâh gördiler kim kehirden bir Rûmi kiki iki merkeb sürmik gelür. Rûm dilince yârlar eydür.ò[474]

Zemzeme (Ğahi)

ñZemzemeò Necati Demirôin çevirmik olduĵu *Dânikmendnâme* adlê destanên sözlük kêsmênda ñilahîò anlamêndadê. Ğahî vb. keyler okumak, terennüm etmek anlamlarênê ifade etmek için, ñzemzeme kêlmakò veya ñzemzeme urmakò denmiktir.[475] Ğuceledîĵ imiz destanlarda sadece Dânikmendnâmeôde bu kelimeye rastlanmêktê.

Dânikmendnameôde kâfirlerin tarafênda olan Nastor savaktayken papazlar ilahi okurlar. Müslümanlar tarafênda ise hafêzlar güzel sesleriyel Kurôan okurlar. Ruhbanlarên ilahileri âleme yayêlê.

ñNastor cenge girdi. ğattat dahê ol yanadan bu yana kâfirleri kandurup, ruhbânlar zemzeme ururlardê. Müslümanlar tarafêndan hâfêzlar dahê hûb âvâz-êla Kurôan okurdê. Gaziler tekbir getürüp kâfirlerden hadsuz kâfir kêrdêlar.ò[476]

ñRuhbânlar gulgulesi ve zemzemesi âleme toldê. Kâfirler dahê silah giyinüp atlarêna süvâr oldêlar.ò[477]

Melik Dânikmend ve kâfirler dövükürken kâfirlerin ilahileri gökyüzüne kadar çêkar.

ñBu yana Melik Dânikmend dahê kâfirler-ile dögükürdi. Kâfirlerün zemzemesi velvelesi ayyûka irmikdi. Baklar kesildi, kanlar döküldi.ò[478]

---

[473] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.280
[474] Demir, *Dânikmend.*, s.73
[475] Demir, *Dânikmend.*, s.553
[476] Demir, *Dânikmend.*, s.103
[477] Demir, *Dânikmend.*, s.171
[478] Demir, *Dânikmend.*, s.182

2. 5. Destanlarda Eğlence Anlayışı

Şenlik, şölen, ziyafet anlamına gelen ñtoyò lar ve devlet şenlikleri İslamiyet öncesinde olduğu gibi İslamiyet sonrası Türk destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Savaşlardan dönüşler büyük şenliklerle bitirilirdi. Bu şenlikler kapsamında kurbanlar kesilir, yoksullar yedirilir içirilir, at ve ok yarışları yapılırdı. Birlik halinde bulunup, kaynaşma Türk topluluklarında ibadet kadar önemliydi.[479] Destanlarda geçen ñtoy eylemekò, ñşenlik eylemekò ifadesi bazen ñşadlık çalmakò, ñşadlık eylemekò olarak karşımıza çıkmaktadır. ñToyò kimi zaman eğlence, şenlik olarak ifade edilirken, kimi zaman (Oğuz Kağan destanında olduğu gibi) ziyafet olarak ifade edilmektedir.

Türk tarihinin eski çağlarından beri devam edip gelen eğlenceler, şenlikler, düğünler İslamiyet Öncesi Türk destanlarından olan Oğuz Kağan destanında, Oğuz Kağan ôğlan 3 erkek çocuğu olmasından sonra büyük bir toy(ziyafet) verir. Toydan sonra Oğuz Kağan beylere ve halka kendisine itaat etmeleri için emir yollatır.

ñSonra Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyafet) verdiò, ñToydan sonra Oğuz Kağan beylere ve halka buyruk verdi veé ò[480], ñKırk gün kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler.ò[481]

Altay Türklerine ait Altay (Maaday-Kara) destanında ise. ñyetmiş günlük şenlikò ñdoksan günlük düğünò ifadeleri karşımıza çıkmaktadır.

ñYeryüzünün yetmiş kağanı heyecana geldi.

Altaylarında muazzam bir şenlik tertip ediliyordu,

Oturdukları yerde büyük bir toy yapılıyordu.ò

ñOyglıkôğlan kırlarında toplanmış eğleniyor.ò[482]

ñDoksan günlük toy düzenlemişler,

Yetmiş günlük ziyafet düzenlemişler,

Yetmiş günlük şenlik deyip şenlik yapmışlar,

Doksan günlük toy deyip toy yapmışlar.ò[483]

---

[479] Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağ ları*, İstanbul 1988, s.776
[480] Bang, W. Rahmeti G. R., *Oğ uz Kağ an Destanı*, İstanbul 1970, s.5
[481] Bang, *Oğ uz Kağ an Dest.*, s.14
[482] Gürsoy, *Altay Dest*, s.45
[483] Gürsoy, *Altay Dest*, s.46

ñGümük taklē Altayôēna günek gibi göründü.

Eskisinden huzurlu göründü.

Halkē kenliĵ i eĵ lencesi daha yeni bitmikti.ò[484]

ñKarēn Altēn-Targa bir oĵ lan çocuĵ unu kundaĵ a sardē,

Halk yiyip içip, kenlik yapēp kutladē. Oĵ luna bir ad koymadē,

Babasēnēn gelmesini bekliyorlar, dediler.ò[485]

ñAk davarē varēp gelmik, Altayôēna ulakmēk.

Halkē kurtulmuk, toy edip kutlama yapēyor.ò

ñKaĵ anē yendikleri için doksan yēlēk bir toy hazērlēyorlar,

Yetmik yēl sürecek bir kutlama yapēyorlar.ò[486]

ñKögüdey-Mergen yiĵ idin baĵ ērēk çaĵ ērēkēnē duyunca,

Düĵ üne birlikte gideyim deyip avunuyordum.ò[487]

ñAyak sesini ikitip

Düĵ üne birlikte gideyim deyip, oyalanēyordum.ò[488]

ñDoksan yēl sürecek bir düĵ ün hazērlēklarē bakladē,

Yetmik yēl sürecek kenlik hazērlēklarē var.

Daĵ gibi et kestiler, denizler kadar içki yēĵ dēlar.ò[489]

ñKara içki getirdik, çok hediye getirdik,

düĵ ün bok yere oldu, dedi.ò[490]

ñOndan sonra halk sürecek düĵ ün derneĵ e sakinlekip döndüler,

Yetmik yēl sürecek kenliklere hepsi birden yöneldi.ò[491]

ñAy Kaĵ anôa Erlikôin kēzē çēkēkēyordu:

---

[484] Gürsoy, *Altay Dest*, s.51
[485] Gürsoy, *Altay Dest*, s.52
[486] Gürsoy, *Altay Dest*, s.188
[487] Gürsoy, *Altay Dest*, s.198
[488] Gürsoy, *Altay Dest*, s.199
[489] Gürsoy, *Altay Dest*, s.202
[490] Gürsoy, *Altay Dest*, s.215
[491] Gürsoy, *Altay Dest*, s.216

Doksan yıllık toy düzenleyip, halkını biz nekelendirdik,

Yetmiş yıllık bir şenlik düzenleyip, sizleri davet ettik.

Altın-Küsküğü biz alamayacaksak niçin içip yedik? dedi.

Kögüdey-Mergen şöyle dedi:

Düğün derneğini ben görmedim, zehirli yemeğini ben yemedim,

Üç yarışında ben kazandığım için

Altın-Küskü isimli kızı ben alacağım, dedi.ò[492]

ñDoksan yıl sürecek düğün düğün olmadan sona erdi,

Yetmiş yıl sürecek şenlik şenlik olmadan sona erdi.ò[493]

ñDokuz yıl sürecek düğün olsun diye,

Yedi yıl şenlik olsun diye,

Bütün halk toplandılar.ò[494]

ñHareket edemeyen semiz hayvanları

Devirip soyup şenliği bakladılar.ò

ñDokuz yıl düğün yaptılar,

Yedi yıl şenlik yaptılar.ò[495]

Özellikle Dede Korkut hikâyelerinde Büyük Hanın yaptığı ñulu toyò ile beylerin yaptırdıkları ñküçük toylarò vardır. Ulu toyda yemek törenlerine çok dikkat edilirdi. Türklerde bu toylardan başka ñbaşarı ve kutlama toylarıò, ñilk defa ava çıkan oğul için toyò, ñdüğün toylarıò, ñakın dönüşlerinde ve tutsaklıklardan kurtulmalarda yapılan toyò ñölüm toylarıò, ñad verme toylarıò, ñçocuğu olmayanların yaptırdıkları dilek toylarıò ñuğurlama ve karşılama toylarıò yapılırdı.[496] ñDüğünòde bir toydu. Dede Korkut hikâyelerinde nişan toyuna ñküçük toyò, evlenme toyuna ise ñulu düğünò denmiştir.[497]

---

[492] Gürsoy, *Altay Dest*, s.222
[493] Gürsoy, *Altay Dest*, s.223
[494] Gürsoy, *Altay Dest*, s.239
[495] Gürsoy, *Altay Dest*, s.240
[496] Ögel, *Türk Kült. Geliş Çağ*., s.772
[497] Ögel, *Türk Kült. Geliş Çağ*., s.269

ñKonuklukò ve ñkonuklamaò Türklerin sosyal yükümlülükleri arasında yer alırdı. Seyahat edenleri misafir etmeyenler cezalandırılır veya malının bir bölümü ñkonuk hakkıò olarak alınırdı.[498]

Manas destanının kahramanı Er Manas dükmanının karnını deker ve atanın bildiği fikir deği il, ananın bildiği düğün deği il, der. Burada ki ñtoyò kelimesi ñdüğünò anlamında kullanılmıktır.Destanlarda düğünler, eğlenceler genelde 7 gün 7 gece yapılmaktadır.

ñKıdirip (karnını) dekiverdi

atanın bildiği oy deği il,

ananın bildiği toy deği il,

kısa boylu, yarım cesur, haram kul

bundan sonra bu tavrın koy emi!ò[499]

ñkırkim Bey davet etti toy verip.

Büyük ulu kikiler eğlenip oynadı.

Semetey ile çocuklar,

akık atıp oynadı.

Kara Han toy yapıp içtiği inde

aklından çıktı Semetey.

Toyu tamamen dağıtılğında

Semeteyöi istedi.ò[500]

Sultan Alâaddin annesi Sultan Hatun mescit ve tekke yaptırdıktan sonra yemekler yedirir, kenlikler tertip ettirir.

ñSultan Hatun, büyük bir mahya düzenledi. Yemekler yedirdi, hatimler okuttu. Semalar, hokça kenlikler tertip ettirdi.ò[501]

Malatya beyi Numanöın oğlu olduğunda herkes çok sevinir ve 7 gün 7 gece eğlenceler yapılır.

---

[498] Ögel, *Türk Kült. Gelik Çağ.*, s.273
[499] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.178
[500] Gülensoy, *Manas Dest.*, s.302
[501] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.10

ñBir gün Malatya beyleri otururken, Numanôa óoû lun oldu!ô diye müjde verdiler. Hepsi sevindiler ve ĸad oldular. Çocuû un adēnē Ömer koydular. 7 gün 7 gece toy yapēldēò[502]

ñBir zaman geçti. Numan Ķoni Ziyad öldü ve yerine oû lu Ömer geçti. Padiĸah olduû unda toylar düzenletti, kaftanlar daû ētētēò[503]

ñMüslümanlar Seyyitôin yiû itliû ini iĸitti ve mutlu oldular. 7 gün düû ün yapēp Mâhpiruzôu Seyyitôe verdiler.ò[504]

ñEmir Ömer ve kalan beyler karĸēladēlar. Seyit ve Mensurôla görüĸtüler. Toylar düzenlediler, Seyyitôin bu zaferini yazēp halifeye bildirdiler.ò[505]

ñSeyyitôi alēp divana getirdiler. Üç gün burada kaldē Firdevs, toylar düzenletti. Sarayēterk edip Seyyitôi evine davet etti.ò[506]

ñHaber Malatyaôya ulaĸtē karĸēladēlar. Gülendamôē izzet ve ikramla getirdiler. Düû ün yapēp Seyyitôe verdiler. Daha sonra Seyyitôin bir oû lu oldu. Adēnē Beĸir koydular. Günler yemek ve içmekle geçti.ò[507]

ñAbdulvahapôēn yanēna yaklaĸēp iĸvelere baĸladē Çengileri çaû ērēp eû lence meclisi kurdu ve bir iki kadeh içti.ò[508]

ñAyrēca bin kul, bin hizmetçi, dört büyük ĸehristan, otuz pare kale ve sayēsēz mal verdi. Yedi gün düû ün yapēp kēzēnē Abdulvahapôa verdi.ò[509]

ñO beyin adē Teganuĸ idi. Emretti, o kavgayē daû ētēlar. Seyyitôe 7 gün toylar edip sonra bir gemi hazērladēlar.ò[510]

ñDahē sonunda Artuhē dügünin

Ķsit Efrumiyyeôyle vasf-ē hâlin.ò[511]

ñBiz bunda Artuhēônun dügünine geldük. Gerek kim irte dügün yaraû ēna kēlasēz.ò[512]

---

[502] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.14
[503] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.15
[504] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.59
[505] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.85
[506] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.88
[507] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.165
[508] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.247
[509] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.249
[510] Köksal, *Battal Gazi Dest.*, s.313
[511] Demir, *Dâniĸmend.*, s.149

ñNeкir: Çünkim Artuhâ'ya dügin oldui nimetler, honlar yindi. Toy dügün oldē, âhir iki âкēk birbirinden murad aldēlar.ò[513]

ñDükkiye öninde dirnek кēldē. Dügün idüp Efrumiyye'yi Artuhâ'ya virdi. Bir tantana-y-ēla dügün itdi kim vasfa gelmezdi.ò[514]

ñGaziler veserverler Melikâ'ün huzurēna gelüp: ó'Bize toy dügün ve konukluk gerekâ didiler.ò[515]

ñYine hön dökülüp ol dem yidiler

Melikâ'ün dügünin kutladēlar.ò[516]

ñGazi Begâ'e alē virüp nikâh ve toy, dügün itdiler. Adan Melik-zade Gazi Begâ'i ve Süleyman ķahâ'e halife hazreti katēna o koyup dügünlerin mübarekledi.ò[517]

ñSoylu Oĵuz beyleri Beyrekâ'ten umut kestiler, Yalancē oĵlu Yalancuk кēzē alē oldē. Küçük düĵününü yaptē, ulu düĵününe gün kesti.ò[518]

ñBeyrek:

Bre ozan, nereye gidersin? dedi.

Ozan:

Ben yiĵit, düĵüne giderim, dedi.

Beyrek:

Ozan düĵün kimin? dedi.

Ozan:

Yalancē oĵlu Yalancuk derler bir кiкinindir, dedi.ò[519]

ñDedem Korkut gelip кadēlēk çaldē. Bu Oĵuznameyi Kazan oĵlu Uruz üzerine söyledi; düzdü, koкtu, böyle dedi.ò[520]

---

[512] Demir, *Dâniкmend.*, s.151
[513] Demir, *Dâniкmend.*, s.152
[514] Demir, *Dâniкmend.*, s.154
[515] Demir, *Dâniкmend.*, s.219
[516] Demir, *Dâniкmend.*, s.223
[517] Demir, *Dâniкmend.*, s.272
[518] Gökyay, *Dede Kork. Hik.*, s.68
[519] Gökyay, *Dede Kork. Hik.*, s.73
[520] Gökyay, *Dede Kork. Hik.*, s.121

Adē Beĵ yurda han olunca eĵ lenceler düzenlenir. Eĵ lencelerde yarēklar yapēlē, at koкturulur, gureк tutturulur.

ñAdē Beĵ babasēnēn bu teklifini kabul edip yurda han oldu. Büyük bir toy düzenleyip Adē Beĵ ōi kutladēlar.ò[521]

ñAdē Beĵ Gülendamōē beraberinde getirip Müminōe nikâhlayēp verdi. Her ne de olsa aĵ asē, yedi gün yedi gece toy verdi, bahкē söyletip, at yarēкtēdē, altēn kapak attēdē, gureк tutturdu.ò[522]

ñTürkmenlerin hanē Akēl Hanōdē. Akēl Han sayēsēz saray yaptēmēк ve ülkesinde her türlü eĵ lence yapēlmaktadē.ò[523]

ñYorumunu rüyanēzēn koydum bilip,

Çok uzamadan güvey alē gelip,

Yalan dünyanēn eĵ lencesi budur diye,

Kahkahayla gülüкtüler alay edip.ò[524]

ñAraplarda meкhur bir kadēn doĵ um yapmēк,

Toplanmēк kēz oĵ lan eĵ lence düzenlemiк.ò

ñO gün Barкayēm da eĵ lenceye gelmiкti.ò[525]

ñTürkmenlerin gönlü su gibi taкar,

Hepsi toplanēp büyük bir düĵ ün yapar,

Birkaç gün düĵ ün eĵ lence düzenleyip,

Kurbangül ile Gejdem Beĵ ōi evlendirir.ò[526]

ñOturdular, oynayēp eĵ lenerek, yiyip yemeĵ ini.ò[527]

ñGejdem Beĵ Araplarda bir hafta kaldē,

Nasip olan az çok yemeĵ ini yedi,

---

[521] Ekici, *Köroĵ lu*, s.141
[522] Ekici, *Köroĵ lu*, s.142
[523] Ekici, *Köroĵ lu*, s.193
[524] Ekici, *Köroĵ lu*, s.238
[525] Ekici, *Köroĵ lu*, s.239
[526] Ekici, *Köroĵ lu*, s.249
[527] Ekici, *Köroĵ lu*, s.258

Harika eğlence ve oyunlarla günler geçmiş,

Döneceğiz diye izin istedi.ò[528]

ñKonakladığı yerlerde eğlence düzenleyip,

Yiğitler hoşnut olarak geliyorlar.ò[529]

ñHasanbek evine varıp, büyük bir koyun keserek toy yaptı.ò[530]

óBu kızın başı boş mudur?ô diye sorduğunda adamlar; óYakında bu kızın toyu olacak. Bu kızı Türkmen yurdunun ağası Ahmed Serdar alacakô demişlerdi.ò[531]

ñGöroğlu: óBen buraya evlenmek için değil, savaşmak için geldim ve tesadüfen sizinle karşılaştım. Eğer söylediklerinizi doğruysa sizi memleketime götürmek isterim. Kırk gün kırk gece düğün yaptıktan sonra kendi adetlerimize göre sizinle evlenirimô der.ò[532]

ñBu devir Emir Göroğluônun devridir diyerek bütün memlekette eğlenceler yapılır.ò[533]

Cünbüşin

ñCünbüşinò, ñcünbişò kelimesinden gelmektedir ve ñcümbüşò, ñeğlenceò, ñhareketò anlamındadır.[534] Açıkçe ediğimiz destanlarda bu kelimeye çok fazla rastlamamakla birlikte daha çok X.- XIII. yy. destanlarından olan Hamzanâmeôde, Saltuknâmeôde ve Dânişmendnâmeôde *cünbüşin* kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.

ñHükm kıldı yine atlandı sipâh

Titredi yir cünbüşin itdi Gâvâh

Asker-i İslamiyân dahi ser-tâ-be-ser

Cûbbe cevşen giydiler ol dem meğer.ò[535]

ñGirü çıkup ol taşa revân oldı, gitti. İki leşker şerifôün cünbüşine ve hünerine Tahsîn ittiler.ò[536]

---

[528] Ekici, *Köroğlu*, s.258
[529] Ekici, *Köroğlu*, s.280
[530] Ekici, *Köroğlu*, s.295
[531] Ekici, *Köroğlu*, s.300
[532] Ekici, *Köroğlu*, s.329
[533] Ekici, *Köroğlu*, s.330
[534] Demir, *Dânişmend.*, s.144
[535] Sezen, *Hamza.*, s.95

ñBularun cünbükin Melik ki gördi

Sevindi cân u dilden hem kēvandēò[537]

[536] Akalēn, *Saltuk.*, c.II, s.7
[537] Demir, *Dânismend.*, s.170

SONUÇ

Yazarı belli olmayan, Türk destanlarında müzikle ilgili terimlerin geçtiği görülmektedir. Destanlardaki müzik terimleri müzikolojik yöntemlerle incelendiği zaman müzik tarihine aydınlatacak bazı özellikleri takınmaktadır. Çalışmamızda Yaratılış, Saka, Siyenpi, Göktürk, Kun-Oğuz, Altay, Saltuknâme, Battalnâme, Dânişmendnâme, Dede Korkut, Alıp Manaş, Köroğlu, Manas, Hz. Ali Cenknâmeleri olmak üzere, on dört destanın metnini okuduk.

Konuyla ilgilenenler destanları İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası olarak sınıflandırmışlardır. Ancak müzikolojik açıdan bakıldığında her iki tür destanların İslamiyet sonrasında kaleme alındığı gerçeği unutulmamalıdır. Bu düşünceden hareketle bazı terimlerin İslamiyet öncesine işaret etmesine rağmen çoğunlukla İslamiyet sonrasına ait terimler olarak kabul edilmelidir. Bununla birlikte İslamiyet sonrası yazılan destanlarda şamanizm unsurlarının ve kelimelerinin görülmesi konu hakkında sadece İslamiyet sonrasına ait olduğuna karar vermeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada müzik terimleri destanlar sınıflandırmasına göre yapılmamış, müzikoloji ve müzik tarihi göz önünde bulundurulmuştur. Bununla İslamiyet öncesi Türk destanlarında müzik, çalgılar, askeri müzik, eğlence, düğün, şenlik ile ilgili az sayıda ifade görülmektedir. Saka destanlarının Alp-Er Tunga parçasında davullar ve çıngıraklar, şu parçasında nöbet davulu, Uygur destanlarının Türeyiş parçasında müzik nağmeleri, büyük şenlikler, Oğuz kağan destanında toy(ziyafet), Altay Türklerine ait olan Altay (Maaday-Kara) destanında türkü, kaval, kopuz, davul, şenlik, eğlence, toy, düğün terimleri geçmektedir.

Türk destanlarında askeri müziğin önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Okuduğumuz destan metinlerinde boru, davul, kös, nakkare, nefir, zurna gibi çalgılar savaş çalgıları olarak kullanılmaktadır. Özellikle bu destanlarda geçen müzik ifadeleri eğlence unsuru olmaktan çok orduda çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Ayrıca yine savaş terimleri olarak kullanılan bazı müzik terimleri de görülmektedir. Düşmanı korkutup kaçırmak, savaşın başlayışını ve bitişini ilan etmek, zafer kazanıldığını

duyurmak için davullar, zurnalar, borular vb. gibi çalgıların kullanıldığı amaçlara destanlarda rastlanılmaktadır. Örneğin, savaşın başladığını haber vermek için ñceng-i harbi çalmakò veya savaşın bitişini ilan etmek için ñtabl-i asayiş çalmakò terimleri kullanılmıştır.

İncelediğimiz destanlar içerisinde özellikle destanlarda geçen çalgılar bize destanların yazıldığı dönemlere ait müzik kültürü hakkında bilgi vermektedir. Bu çalgılar içinde kopuz önemli bir unsurdur. Kopuz sadece bir çalgı olarak görülmemektedir. Kopuz canlı bir varlığa benzetilircesine itibarlı durumu söz konusudur. Bunu açıkça Dede korkut Hikâyelerinde görmekteyiz. Kopuz ile anlatılan destanlar, daha sonraları âşıklar tarafından sazla anlatılır olmuştur. Kopuz dışında çalgılar olarak ayırdığımız bölümde destanlarda karnay, kaval, tanbure çalgılarında yer almaktadır. Altay destanında ñbaşparmak ile kaval çalmakò, ñparmaklarıyla kaval çalmakò ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca kaval gibi durmak benzetmesi de yapılmıştır.

Müzik terimleri içerisinde türkü, şarkı, gazel söylemek ile ilgili bölümde türkü havalı, neşeli, kıvrak olarak nitelendirilmiştir. Buradan söylenilen türkünün türleirne işaret olabileceği gibi, farklıruh halleri ile söylenmesini de anlayabiliriz.

Türk destanlarında dini müzik terimlerini de görmek mümkündür. Hıristiyanların kilisede çaldıklarıçan Dânişmendnâme, Saltuknâme, Dede Korkutôda vardır. Yine bu destanlarda, ruhbanların ñzemzeme (ilahi) urodukları ifadesi yer almaktadır. Okuduğumuz destanlar içerisinde Türk müziği makamları ile ilgili pek bilgiye ulaşılamamıştır. Sadece Türk destanlarından zamanı tespit edilememiş olan Altay Türklerine ait Maaday-Kara (Altay) destanında ñmakamlı söylenen bu sözlerò, XIII. yy.da yazılmış olan Dânişmendnâmeôde ñMuhayyer perdesinden ötdi zurnâ, Çıldüp zurnâ birez seyr ü mâkâmatò ifadesi bulunmaktadır.

İkinci bölümde destanlarda eğlence anlayışı olarak ayırdığımız bölümde toy kelimesi eğlence, şenlik, ziyafet anlamlarında kullanılmıştır. Özellikle Dede Korkutôta gördüğümüz gibi toy düğün anlamına da gelmektedir. Bunun dışında okuduğumuz destanlarda şenlik, eğlence, yemek, içmek terimlerine sıkça rastlanmaktadır. Bu eğlenceler bazen 7 gün 7 gece, bazen 70 günlük şenlik, 90 günlük toy olarak geçmektedir. Hamzanâme, Saltuknâme ve Dânişmendnâmeôde rastlanmakta olan ñCünbüşinò, ñcünbişò (cümbüş) kelimesi eğlence, hareket anlamında kullanılmıştır.

Müziğin doğuşundan bahsetmek üzere çok çeşitli mitolojik bilgiler aktaran yayınların var olduğu görülmüştür. Konunun mitoloji açısından bakıldığında okunması, fişlenmesi, değerlendirilmesi gereken sadece kitaplar değil makalelerin de elden geçmesi gerekmektedir. Konuya destan kelimesi açısından baktığımızda ise yazarı belli olan destanları da bu çerçevede incelemek mümkündür. Bir zamanlar destan yerine kullanılan "efsane" kelimesiyle tarama yapıldığı zaman folklor alanında yazılmış eserler de azımsanmayacak kadar çoktur. Buna müzikle ilgili eserlerde anlatılan mitolojik bilgileri de ilave edersek üzerinde çalışılacak birçok efsaneler, söylencelerin, mitolojilerin değerlendirilmesi daha geniş çalışmayı gerektirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Akalın, Haluk, *Saltuknâme*, Ankara 1988, c.I-II-III

Albayrak, Nurettin, "Ebû Müslim Destanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c.X, s.196

Atalay, Besim, *Divânü lügatit-Türk Tercümesi*, c.III, Ankara 1992

Atsız, H. Nihal, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1992

Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971

Bang, W.- Rahmeti G. R., *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1970

Bayat, Fuzuli, *Türk şaman Metinleri*, Ankara 2004

Boratav, Pertev Naili- Özdemir, Fuat, *Anadolu Destanları*, Ankara 1999

Bozkurt Nebi, "Davul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c.IX, s.13, s.54

Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul 1994

Can, Şefik, *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, İstanbul 2003

Çalıkan, Kemal, *Geçmişten Günümüze En Canlı Kültür Mirasımız Şanlı Mehter*, İstanbul 2001

"Çan", *MEB Türkçe Sözlük*, Ankara 1995, c.I, s.486

Çoban, Adnan, *Müzikterapi*, İstanbul 2005

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, İstanbul 1998

Çotuksöken, Yusuf, "Destan", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.II, s.265

Debbağoğlu, Ahmet, "Battal Gazi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.I, s.352

Demir, Necati, *Dânişmendnâme*, Ankara 2004

"Destan", *Ana Britannica*, c.VII, s.188

Dilçin, Cem, *Türk şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s.315-334

Doğan, Mehmet, "Dede Korkut", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.II, s.209

Doğan, Mehmet, "Dedem Korkut'un Kitabı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.II, s.211

Erendil, Muzaffer, *Dünden Bugüne Mehter*, Ankara 1992

Erendil, Muzaffer, *Türk Tarihinde Askeri Müzik ve Şanlı Mehter*, Ankara 1981

"Ergenekon Destanı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.*, c.III, s.63

Ergun, Metin, *Alıp Manas*, Ankara 1998

Ergun, Metin, *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manas*, Ankara 1998

Ekici, Metin, *Köroğlu Destanı*, Ankara 2004

Farmer, Henry George, *Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları*, (Çev: Gökçer, Şhami) Ankara 1999

Firdevsi, *Şehname II*, Lugal, Necati, (Düz: Akyüz, Kenan), İstanbul 1947

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Musiki Sözlüğü*, İstanbul 1961

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ankara 1975

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Ankara 1975

Gökyay, O. Şaik, *Dede Korkut Hikâyeleri*, Ankara 2000

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Vilâyetnâme*, İstanbul 1958

Gülensoy, Tuncer, *Manas Destanı*, Ankara 2002

Gülensoy, Tuncer; Ertem, Rekin, "Dânişmendnâme", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.II, s.192

Gürdal, İrfan, "Kopuz ve Türk Dünyası'nda Halk Çalgıları", *Türkler*, Ankara 2002, c.XIX, s.105

Gürsoy Naskali, Emine, *Altay Destanı*, İstanbul 1999

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1972

Kalkandelen, A. Hayrettin, *Büyük Türk Destanları*, Ankara 2002

Karaca, Yusuf, ñSaltuknâmeò, *Tarih Ansiklopedisi.*, Ankara 2002, c.VIII, s.101-102

Konukçu, Enver, ñBalasagunò, *Türkiye Diyanet Vakfē İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, c.V, s.4

ñKorkut Ataò, *Türk Ansiklopedisi*, c.XXII, s.224

Köksal, Hasan, *Battal Gazi Destanē*, Ankara 2003

Köprülü, M. Fuat, *Türk Edebiyatē Tarihi*, İstanbul 1980

ñKöroĵluò, *Türk Dili ve Edebiyatē Ansiklopedisi*, c.V, s.416

Kudret, Cevdet, *Örnekli Türk Edebiyatē Tarihi*, Ankara 1995

Mattei, Jean-Louis, *Hz. Ali Cenknâmeleri*, İstanbul 2004

Naskali, Emine Gürsoy, *Altay Destanē*, İstanbul 1999

ñOĵuz Kaĵan Destanēò, *Türk Dili ve Edebiyatē Ansiklopedisi*, c.VII, s.103

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çaĵlarē*, İstanbul 1988

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1987, c.VIII-IX

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1993, c.I-II

Özalp, M. Nazmi, *Türk Musikisi Tarihi I*, İstanbul 2000

Özsoy, Bekir Sami, *Dede Korkut Kitabē*, Manisa 2004

Öztuna, Yēlmaz, ñMûsikiò, *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimler Ansiklopedisi*, Ankara, 2000, s.274

Radloff, Wilhelm, *Manas Destanē*, (haz. Gürsoy Naskali)

Sakaoĵlu, Saim, Duymaz, Ali, *İslamiyet Öncesi Türk Destanlarē*, İstanbul 2002

Sanal, Haydar, ñKösò, *Türkiye Diyanet Vakfē İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, c.XXVI, s.271

Sanal, Haydar, *Mehter Musikisi*, İstanbul 1961, s.1

Say, Ahmet, *Müzik Tarihi*, Ankara 1995

Say, Ahmet, *Türkiyenin Müzik Atlasē*, İstanbul 1998

Selanik, Cavidan, *Müzik Sanatēnēn Tarihsel Serüveni*, Ankara 1996

Sezen, Lütfi, *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Ankara 1991

Sıdık, Hüseyin, "Musiki ve Kanun Musikişinaslar", *Makâlât-ı Terbiyet*, (Çev.: Recep Uslu), Tahran 1976, s.172 vd.

"Şu Destan", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.VIII, s.179

Tarama Sözlüğü, Ankara 1972, c.VI

Tekin, Talat, *Orhun Yazıtları*, Ankara 1988

Tezbakar, Ahmet, *Mehter Tarihi, Teşkilatı ve Marşları*, İstanbul 1975

Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul 1990

Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, İstanbul 1992

Uslu, Recep, "Derviş Halil'in Bilinmeyen Risale-i Mûsıkî'si", *Journal of Turkish Studies, Kaf Dağı'nın Ötesine Varmak*, 28/II, İstanbul 2004, c.IV, s.224

Uslu, Recep, "Türk Müziği Eserlerinde Mitoloji", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy.19, İstanbul 2004, s.277

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul, 1941

Yetiş, Kâzım, "Destan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c.IX, s.205

Yudahin, K. K., *Kırgız Sözlüğü*, (Çev: Abdullah Taymas), Ankara 1988

Yüce, Kemal, Saltuknâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar, Ankara 1987

Yüksel, O., "Mitoloji", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara1976, sy.24

ÖZGEÇMİŞ

Seda TÜFEKÇİOĞLU

1976 yılında Erzurum'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini İstek Vakfı Semiha Şakir Lisesi'nde tamamladı.

1994 yılında Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümüne girdi. Buradan 1998 yılında mezun oldu. Aynı dönem içerisinde 1995 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi Konservatuarı Türk Müziği Bölümünde okudu. Buradan 1999 yılında mezun oldu. Üç sene kimyager olarak çalıştıktan sonra, 2003 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Devlet Konservatuarında yüksek lisans programını kazandı.

2000'i 2003 yılları arasında kanun sanatçısı Göksel Baktagir'den dersler aldı. Şubat 2003'de Altunizade Kültür Merkezi'nde sanatçı ile birlikte konser verdi. Aynı yıl Mevlana Eğitim Kültür Derneği'nde Bayan Tasavvuf grubuna kanun icracısı olarak girdi. Bu grupla birlikte Türkiye'de çeşitli illerde, İspanya'da Türk Festivali kapsamında ve İsviçre'de gerçekleştirilen sema törenlerinde ve konserlerde görev aldı. Galata Mevlevihanesi'nde her ay periyodik olarak düzenlenmekte olan sema törenlerine katılmaktadır.

Halen İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Devlet Konservatuarında yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.